

Obsah

2 Editorial

3 *tematické studie*

3 Postkoloniální obrat v muzejnictví*

Ondřej Crhák

13 Vliv vzdělávacích programů na postoje žáků k antice a jejímu zastoupení v populární kultuře*

Johana Stejskalová, Markéta Spitzerová

27 Interpretace archeologických obsahů na příkladu edukačního projektu Epidemie–Pandemie–Archeologie v Západočeském muzeu v Plzni*

Denisa Brejchová

39 Sbírka Junowicz v Náprstkově muzeu: otázka provenience, část 2*

Helena Heroldová

48 *recenze*

48 Šmoulkové – Magický svět

Veronika Nirnbergová

52 *semináře a konference*

52 Zpráva z konference Orbi Pontes: Komunikační přístupnost programů kulturních institucí a zprostředkování kulturní tvorby lidem se sluchovým handicapem

Magdalena Šenovská

55 *abstrakty publikovaných článků v němčině*

*recenzované příspěvky

Contents

2 Editorial

3 *thematic studies*

3 Postcolonial Turn in Museology*

Ondřej Crhák

13 The Effect of Educational Programs on Pupils' Perspectives on Classical Antiquity and its Representation in Popular Culture*

Johana Stejskalová, Markéta Spitzerová

27 Interpretation of Archaeological Contents by the Example of the Educational Project Epidemic–Pandemic–Archaeology in the West Bohemian Museum in Pilsen*

Denisa Brejchová

39 The Junowicz Collection in the Náprstek Museum: the Problem of Provenance*

Helena Heroldová

48 *review*

48 Smurfs – The Magical World

Veronika Nirnbergová

52 *seminars and conferences*

52 Report from the Orbi Pontes Conference: Communication Accessibility of Programs of Cultural Institutions and the Communication of Culture for People With Hearing Disabilities

Magdalena Šenovská

55 *abstracts of published articles in german language*

*peer-reviewed articles

Editorial

Vážení a milí čtenáři a čtenářky, dostává se vám do rukou druhé číslo letošního ročníku časopisu *Muzeum: Muzejní a vlastivědná práce*. Časopis opět přináší příspěvky z různých oblastí muzejní práce, tentokrát se zaměřením na aktuální témata dekolonizace muzeí a muzejnictví, výzkumu provenience sbírkových předmětů a muzejní edukaci.

Ondřej Crhák, kurátor Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur, si ve svém článku klade za cíl obecně představit postkoloniální přístupy v muzejnictví a následně na příkladu své domovské instituce ukázat možnosti jejich aplikace v českém prostředí, kde tato témata zatím rezonují jen málo.

Johana Stejskalová a Markéta Spitzarová z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy předkládají výzkum vlivu tematických vzdělávacích programů na postoje žáků k období antiky. Představený experiment proběhl mezi žáky druhých stupňů základních škol, kromě základních vědomostí o starověkých civilizacích se zaměřil i na smysl archeologie, její propojení s moderními dějinami nebo zastoupení antiky v populární kultuře a s ním často spojené stereotypní představy.

Edukačními programy z oblasti archeologie se zabývá také článek Denisy Brejchové, edukátorky působící v Západočeském muzeu v Plzni. Představuje interdisciplinární vzdě-

lávací program Epidemie–Pandemie–Archeologie, který reagoval na v době své realizace aktuální téma pandemie a představoval epidemie v širším historickém rámci od pravěku do současnosti na příkladu archeologických nálezů.

Druhá část studie Heleny Heroldové z Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur věnovaná souboru artefaktů z Číny, které byly součástí konfiskátu rodiny Junowiczových z Teplic a v současnosti se nachází ve sbírce Náprstkova muzea, se zabývá možným původem těchto starověkých předmětů z nefritu.

Veronika Nirnbergová z Katedry výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci se se čtenáři podělí o své zhodnocení výstavy věnované belgickému komiksovému a animovanému fenoménu Šmoulů na brněnském Výstavišti z pohledu pedagožky, muzejní edukátorky a matky.

Nechybí ani pravidelná rubrika zpráv z odborných akcí. Průběh konference sdružení Orbi Pontes, zaměřené na zprostředkování kultury a kulturních institucí lidem se sluchovým postižením, představuje Magdalena Šenovská z Centra pro prezentaci kulturního dědictví Národního muzea.

Věříme, že Vás články v aktuálním čísle časopisu zaujmou a inspirují pro další muzejní práci.

Redakce

Postkoloniální obrat v muzejnictví¹

Ondřej Crhák

Postcolonial Turn in Museology

Abstract: *Postcolonial debate, which has been taking place since the 1980's, affects many fields and branches of humanities and social sciences. The area of memory institutions is no exception. A range of methods as a reaction to the postcolonial turn arose in museums in order to lead these institutions towards coming to terms with the colonial past. Critical redefinition of the way colonialism and its impact had been perceived poses a rather marginal movement in the Czech environment. Postcolonial approaches leading to the decolonization of thought resonate more in contemporary art than in museum circles. Therefore, the objective of this study lies in the general introduction of postcolonial approaches among museums, followed by their use in Czech society/Lands through the example of the Náprstek Museum.*

Keywords: *Orientalism, Postcolonialism, Náprstek museum, Decolonization*

Vnímání koloniálního období nebo kolonialismu jako fenoménu prošlo v druhé polovině minulého století řadou změn, které se v posledních dekáдах ještě zintenzivnily. Postkoloniální přístup se samozřejmě vyvíjel nejprve v souvislosti s procesem dekolonizace, kdy bývalé kolonie získávaly nezávislost. Jeho další vývoj byl v bývalých koloniálních metropolích následně stimulován vlnou emigrace, v jejímž důsledku vzniklo prostředí s velkou kulturní diverzitou. Díky tomu to vlivu došlo v 70. a 80. letech 20. století k posunu od zkoumání globálních vztahů v rámci kolonialismu, dekolonizace a neokolonialismu ke kritice eurocentrických hegemoniálních diskurzů.²

Prací, kterou bychom mohli označit za základní či přelomovou, se stala kniha Edwarda Saida nazvaná *Orientalismus*. Said ve své práci rozkrývá a takto pojmenovává eurocentrické nahlížení na jiné společnosti a kultury, které se vyvíjelo ve vleku kolonialismu. Orientalismus dle něj představuje poměrně rozsáhlý diskurz mající vlastní jazyk, instituce a vědecké přístupy. Velice zjednodušeně jej můžeme chápat jako obecné ideologické pozadí koloniálního období tvořící konceptuální paradigma.³ V zásadě je tento hegemoniální diskurz postaven na dominantním postavení evropské kultury, které bylo často podepřeno rasovými teoriemi.

Orientalistické přístupy vůči cizím společnostem byly také využívány jako prostředek ospravedlnění násilných koloniálních výbojů.⁴ Saidova práce byla pomyslným otevřením nového přístupu. Vzhledem k dalšímu vývoji v této oblasti bádání je jasné, že je tato práce „překonána“. Said totiž svoji kritiku primárně věnuje literatuře a reprezentaci koloniálního systému s důrazem na euroatlantický prostor.⁵ Přesto představuje jeden ze základních textů postkoloniálních teorií.

Samotný postkolonialismus představuje poměrně široké pole přístupů a témat. Obecně jej lze chápat jako diskurzivní obrat, který vede k odklonění od eurocentrického nahlížení na dané problémy. V podstatě dochází k opuštění dominantní západní perspektivy, která je nahrazena velkou množinou jiných pohledů. Z hlediska zkoumání dějin se tak otevírají nová témata věnující se například vztahům místních elit nebo obecně setkávání kultur. Další roviny postkolonialismu se mohou týkat vnímání umění a odhalování koloniálních vlivů. V posledních letech se pro postkoloniální obrat zavedlo užívání termínu „dekolonizace“. Hlavně v umělecké sféře existuje viditelný posun od akademických debat, které byly pro veřejnost nesrozumitelné, k veřejným diskuzím a aktivismu. Zásadní faktor pro nastartování takové změny představovalo

tematické
studie

¹ Tato studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/15.II.c, 00023272).

² BACHMANN-MEDICK, Doris a BLAUHUT, Adam. *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. Berlin: De Gruyter, 2016, s. 131.

³ *Ibidem*, s. 134.

⁴ SAID, Edward. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka 2008, s. 16–17.

⁵ BACHMANN-MEDICK, Doris a BLAUHUT, Adam. *Op. cit.*, s. 151.

Mgr. Ondřej Crhák
Náprstkovo muzeum
asijských, afrických
a amerických kultur
Národní muzeum
ondrej.crhak@nm.cz

6 Pieterse, Jan Nederveen. *Multiculturalism and Museums. Discourse about Others in the Age of Globalization. Theory, Culture & Society*, 1997, vol. 14, s. 124.

7 Manifest dekolonizace má přispět ke změně českých institucí [online], [cit. 1.10.2023].

Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/09/manifest-dekolonizace-ma-prispet-ke-zmene-ceskych-instituci/>.

8 Letní škola badatelské výuky – starší dějiny [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://badatelskaletniskola.ff.cuni.cz/>;

Letní škola, proč se to stalo a co bude dál? [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://letniskola.dejepis21.cz/>;

Aplikace HistoryLab – katalog cvičení [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://lms.historylab.cz/katalog/>.

9 Zidek, Petr. Jak zabít doktora Holuba. *Salon Práva*, 22. června 2023, s. 18.

10 Přednáškový cyklus „Základní problémy současného post-kolonialismu“ [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/naprstkovo-muzeum-asijskych-africkych-a-americkych-kulturi-prednaskovy-cyklus-zakladni-problemy-soucasneho-post-kolonialismu>.

11 Barša, Pavel. Nulový stupeň dekolonizace. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/01/20/nulovy-stupen-dekolonizace/>.

12 ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Practicing Decoloniality in Museums A Guide with Global Examples*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022, s. 12.

13 Křížová, Markéta. Koloniální sny českých vlastenců. *Vesmír*, 2020/10, č. 99, s. 592.

14 Smith, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books, 2021, s. 71.

přistěhovalectví do Evropy z bývalých kolonií. Vzniklé multikulturní prostředí už samo o sobě vytvářelo požadavek na vyrovnání se s kolonialismem či s koloniální podstatou institucí.⁶

V českém prostředí je postkoloniální debata spíše marginálním tématem, byť se již delší dobu objevují jednotlivci a pracoviště, které se tématem reflexe koloniální minulosti zabývají. Jedná se například o Centrum afrických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Katedru politologie na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde se pravidelně otevírají africká studia. Jedním z veřejných projevů tohoto proudu je *Manifest dekolonizace*, požadující jednak aplikaci tohoto kritického přístupu ve vzdělání, ale také upozorňující na skutečný význam dekolonizačního přístupu.⁷ Mimo to se téma také začíná propisovat do nových učebnic dějepisu a je přítomné na letních školách pro učitele pořádané nejprve Ústavem pro studium totalitních režimů a v roce 2023 Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy.⁸

Postkoloniální kritika a obecně téma kolonií rezonuje v České republice také v rámci tzv. kulturních válek. Dobrým příkladem tohoto jevu jsou reakce na výstavu „Emil Holub“ v Náprstkově muzeu, kdy je nový přístup kritiky označován v podstatě jako cancel culture.⁹ Právě Náprstkovo muzeum se v posledních letech stalo další institucí reflektující postkoloniální kritiku. Muzeum uspořádalo dva přednáškové cykly k této tematice, které byly otevřeny nejen studentům a studentkám Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Akademie výtvarných umění, ale také široké veřejnosti.¹⁰ Kromě toho se téma kolonialismu a jeho kritika začaly postupně objevovat v krátkodobých výstavách. Z jakého důvodu nás postkoloniální debata zatím mýjela? Na jedné straně je faktem, že z pohledu generací, které zažily režim před rokem 1989, tento antikoloniální přístup a kritika evropských impérií mohou být silně zaneseny komunistickou ideologií a mohou být chápány jako součást tehdejší propagandy.¹¹ U mladší generace je dle mého názoru tento stav dán

nesrozumitelností tématu a absencí debaty na vysokých školách a dalších vzdělávacích institucích. Díky tomu dochází ke zkreslování chápání postkolonialismu a jeho metod, čímž se toto téma jednoduše stává nástrojem zmíněných kulturních válek.

Jednou z mnoha součástí postkolonialismu je také přeměna muzeí, která mají něco společného s evropským kolonialismem nebo také s představováním jiných kultur. Muzea jako taková představují pomyslnou kontaktní zónu, skrze kterou byl koloniální diskurz distribuován veřejnosti.¹² Cílem této studie je obecně představit postkoloniální metody v muzejním prostředí a následně je přenést do českého prostoru. Na příkladu Náprstkova muzea zde bude demonstrována nejen souvislost postkoloniálního obratu s českými zeměmi, ale též možné aplikace postkoloniálních přístupů v českém prostředí.

České země a kolonialismus?

Postkoloniální debata a problematizování českého vztahu vůči koloniálnímu systému se často setkává s argumentem, jenž poukazuje na absenci vlastních zámořských kolonií Rakousko-Uherska nebo Československa. V tomto prizmatu je kolonialismus chápán čistě politicky, kdy šlo zkrátka o budování impérií, a této problematice se nepřipouští další rozměr. Z velké míry vychází tento přístup z představy o izolovanosti českého prostoru, do kterého nepronikaly faktory z okolního světa. Otázkou ovšem je, do jaké míry je takové uvažování spíše reflexí vlastní neochoty otevřít nepříjemné téma, nebo pozicí skutečně odmítající transnacionální povahu určitých idejí.¹³ Kolonialismus tedy nepředstavuje jen získávání dalekých zemí a jejich okupaci s cílem expropriace přírodních a lidských zdrojů. Jeho součástí je návazná reprezentace a redistribuce hmotného dědictví a myšlenek.¹⁴

Abychom v našem prostoru uchopili koloniální problematiku lépe, musíme se vzdát dosavadního chápání tohoto fenoménu, které bylo postaveno na centralizovaných vztazích mezi koloniemi a jejich

metropolemi. De facto se jedná o posun od velkých koloniálních mocností k malým státům, jež kolonie neměly, ale byly nějakým způsobem součástí tohoto systému. Pro tento „kolonialismus bez kolonií“ představuje právě transfer myšlenek a vědění s vlivem na kulturní reprezentaci jiných kultur základní analytický rámec.¹⁵ Myšlenky vytvořené v koloniálním prostoru putovaly do českých zemí po několika liniích. Obecně můžeme mluvit o elitách, které měly díky finančnímu zajištění větší možnosti vlastní mobility. Řada příslušníků aristokracie a politické reprezentace často cestovala do kolonií nebo metropolí. Zároveň měly elity díky svému postavení rozsáhlé mezinárodní vazby, jež je s tímto prostředím také spojovaly. Návazné aktivity elit ve formě vytváření různých sbírek nebo publikace vlastních cestopisů pak přispívaly k přenášení koloniálních zkušeností a myšlenek.¹⁶ Do kolonií se také dostávali různí cestovatelé, kteří obzvláště v českém prostředí představovali poměrně důležité aktéry v přenosu koloniálních myšlenek. Cestovatelé o svých cestách zpravidla hojně referovali v tehdejšímu tisku, psali knihy a přednášeli. Důležitou aktivitu představovaly také výstavy a další prezentace jiných kultur v našem prostředí.¹⁷ Cestovatelé nekriticky přebírali orientalistický diskurz, který takto následně přenášeli do české společnosti. Ve spojitosti s Náprstkovým muzeem je ovšem důležité, že právě tyto osobnosti tvoří většinu původců jeho sbírek. Mezi nejvýraznější osobnosti tohoto typu patřil nepochybně Emil Holub. Jeho napojení na myšlenkový svět kolonialismu je silně patrné v jeho textech a obecně v přístupu k indigenním obyvatelům, jenž byl postaven na paternalistickém základě.¹⁸ Dalším aktérem myšlenkových přenosů byla akademická obec, respektive česká orientalistika. Čeští orientalisté měli rozsáhlé vazby na německé prostředí. V koloniálních metropolích vznikaly orientalistické obory jakožto plnohodnotná součást globálního kolonialismu a spolupodílely se na vytváření přístupu, který byl založen na výlučnosti evropské civilizace.¹⁹

Mnoho osobností české orientalistiky prošlo německými univerzitami a dostalo se tak pod přímý vliv tohoto diskurzu. Podíváme-li se na celou problematiku ze širší perspektivy, české země se ve vnímání kolonií v zásadě nelišily od koloniálních metropolí. Zprávy z kolonií se sem přenášely zprostředkovaně, například skrze noviny a fotografie.²⁰ Samostatnou kapitolu v reprezentaci jiných kultur představují tzv. etnografické přehlídky, které se konaly po celé Evropě a v Praze se jich uskutečnilo několik. Tyto akce měly za cíl představit život a kulturu etnik z kolonií. Lidé vystupující v takových přehlídkách měli předvádět různé složky každodenního života před diváky. Výjimku netvořilo ani budování falešných vesnic, kde měli tito lidé takto „na oko“ žít. V zásadě vypadaly tyto akce jako lidské zoo a mnohdy jen prohlubovaly koloniální stereotypy.²¹

Muzeum jako součást kolonialismu

Co představuje muzeum, resp. etnografické muzeum v rámci koloniálního myšlenkového světa? Nejdříve je nutné pozastavit se nad tím, co muzeum jako takové představuje v historickém kontextu. Muzeum bylo ve své podstatě chápáno jako instituce, která dostala od společnosti moc uplatňovat svou autoritu ve věci budování a ochraňování dědictví minulosti a vědy. Nadneseně lze říci, že díky tomuto spojení představují muzea odraz společnosti, která je buduje.²² Mnoho muzejních institucí v koloniálních metropolích vznikalo jako přímý výsledek koloniálních výbojů nebo následné nadvlády. Muzea v tomto směru představovala prostor, kde bylo možné demonstrovat vlastní nadřazenost. Získané předměty byly chápány jako kořist, která dokládala civilizační nadřazenost evropské kultury. Ze stejného pohledu byly sbírky chápány jako pomyslný poklad, který byl získán v rámci rozšiřování civilizace. Předměty se do muzeí dostávaly buď jako vedlejší efekt vojenských výprav, nebo v důsledku vlastního sběru za pomoci vědeckých expedic. Vedle sbírkotvorné problematiky

15 Lüthi, Barbara, FRANK, Francesca a Purtschert, Patricia. *Colonialism without Colonies: Examining Blank Spaces in Colonial Studies*. National Identities, 2016, Volume 18, Issue 1, s. 4–5.

16 Např. Slabová, Markéta. *Hic sunt leones. Lovecké výpravy na černý kontinent*. In: Wittlich, Filip (ed.). *Volný čas objektivem šlechty*. Praha: Národní památkový ústav, 2016, s. 40–62.

17 Herza, Filip. *Imaginace jinakosti: Pražské přehlídky lidských kuriozit v 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium, 2020, s. 147.

18 Crhák, Ondřej. *Rakousko-Uhersko a kolonialismus*. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 68–92.

19 Merchand, Suzanne L. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship*. Washington: German Historical Institute and Cambridge University Press, 2009, s. 349.

20 HERZA, Filip. *Op. cit.*, s. 146.

21 *Ibidem*, s. 148–156, 160.

22 ONCIUL, Bryony. *Museums, heritage and indigenous voice*. New York: Routledge, 2017, s. 3–4.

- 23** SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 71. REDMAN, Samuel J. *Bone Rooms: from Scientific Racism to Human Prehistory in Museums*. London: Harvard University Press, 2016, s. 188–194.
- 24** SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 69.
- 25** Dodenstein, Felicity a Pagani, Camila. *Decolonising National Museums of Ethnography in Europe: Exposing and Reshaping Colonial Heritage (2000–2012)*. *The Postcolonial Museum*. London: Routledge, 2014, s. 39–50.
- 26** SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 70.
- 27** KREPS, Christina. *Changing the rules of the road: Post-colonialism and the new ethics of museum anthropology*. In: MARTISINE, Janet (ed.). *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First-Century Museum*. London: Routledge, 2011, s. 72.
- 28** Pieterse, Jan Nederveen. *Op. cit.*, s. 124.
- 29** ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 164.
- 30** ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Op. cit.*, s. 18.
- 31** Fiorin, Fausto. *Decolonising the Museum: New perspectives for the XXI century ethnographic collections*. Siena: Università di Siena, 2020, s. 55–56.
- 32** ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Op. cit.*, s. 43.

představovala muzea důležitého aktéra také v oblasti vědy. Skrze vlastní vědeckou činnost měly tyto instituce mnohdy zásadní vliv na obecný diskurz nebo ideologii. Velká muzea například hodně přispívala k rozvoji rasových teorií za využívání metod sociálního darwinismu, které ještě sama skrze návaznou činnost popularizovala.²³ Věda tvořená těmito institucemi mimo jiné v zásadě představovala prostředek legitimizace koloniální praxe.²⁴ Touto činností muzea nejenže představovala nástroj imperiální a koloniální identity, ale také v podstatě vytvářela civilizační diskurz, skrze nějž se evropská veřejnost dívala na jiné kultury.²⁵ Muzejní instituce však samozřejmě nelze vnímat jen negativním způsobem; jejich činnost byla stejně jako dnes mnohem komplexnější. Vyjma zmíněného propojení s kolonialismem stála za jejich činností zajisté také prostá fascinace a obecně zájem o estetiku.

Činnost muzeí de facto přispěla k vytvoření pozice vlastní výlučnosti a vyspělosti. Díky tomuto postoji si většina Evropanů a Evropanek nedokázala, místy ani dnes stále nedokáže, představit míru vyspělosti kolonizovaných společností před příchodem kolonizace. Z pohledu vědy představovaly indigenní lidé se svojí kulturou objekty bez života, duše či hlubšího smyslu. Poznatky vědění těchto kultur chápala Evropa již od raného novověku jako objevy vlastní vědy a „nové“ poznání. Mnoho znalostí a kulturních prvků se tak stalo integrální součástí evropské kultury, aniž by samotní Evropané pochybovali o tom, zda je vytvořili oni sami.²⁶

Postkoloniální kritika se v muzejnictví začala výrazněji projevovat v 80. letech 20. století. Kritická vlna dosavadních přístupů sem přišla díky rozsáhlým změnám vedoucím k sebereflexi v rámci antropologie.²⁷ Tyto změny byly navíc akcelerovány rostoucím počtem imigrantů přicházejících z bývalých kolonií. Jejich pohled na dosavadní výstavnictví se výrazně odrazil v postkoloniálním obratu.²⁸ Obecně zde postkoloniální přístup představuje snahu vyrovnat se s koloniální minulostí. Z pohledu muzea se v podstatě

jedná o kritiku mířící na vlastní původní podstatu instituce. Následně tedy bylo vyvinuto několik postupů, jak by se muzea mohla vyrovnat se svojí koloniální historií. Nutno dodat, že muzea se ve věci postkoloniální kritiky nemusí vypořádávat jenom s vlastní minulostí, ale také s aktuální popkultурou, která některé stereotypy neustále udržuje při životě.²⁹

Csilla E. Ariese a Magdalena Wróblewska definovaly v rámci projektu ECHOES postup, podle kterého by instituce měly postupovat v rámci vlastní dekolonizace. Postkoloniální praxe má začít identifikací problémů a na jejím základě je určen obecný cíl. Klíčová je následující determinace cílové skupiny, respektive publika. Dalším krokem má být určení vlastní dekolonizační praxe a rozhodnutí o jejím prostoru a rozsahu. Následovat by měla heuristika, po níž by mělo přijít hodnocení a následné rozhodnutí. Poslední fází by mělo být transparentní sdílení nabytých znalostí. Celý systém klade důraz na důkladné plánování a zajištění dostatku času.³⁰ Následující příklady z podobného systému vycházely, nebo se vydaly vlastní cestou.

Nejviditelnějším aktem v rámci dekolonizace je přejmenování instituce. Zde je viditelná snaha vyhnout se dominantnímu eurocentrismu a vyřadit z názvu muzea geografické nebo tematické vymezení, které často implikovalo koloniální nebo nadřazenou pozici celé instituce. Cílem změny je de facto odpoutání se od dosavadního paradigmatu dané instituce. Změna názvu představuje pomyslnou startovní čáru, na které muzeum začíná znovu a jinak. Do nových názvů muzeí tak začal být umisťován přívlastek „světový“ nebo „světových kultur“. Právě takové univerzalistické pojetí má demonstrovat rovnost všech kultur bez rozdílu. Dobrým příkladem je Weltmuseum ve Vídni, které se takovou cestou vydalo.³¹ Celková změna muzea se může také odehrávat skrze personální výměnu a kompletní restrukturalizaci, která počítá též se zapojením dobrovolníků. Tímto způsobem postupovalo například Santa Cruz Museum of Art & History ve Spojených státech.³²

Změny se přirozeně týkají také expozic a způsobu vystavování. Tato oblast je sama o sobě dost široká, a proto neexistuje žádný univerzální přístup, který by definoval vytváření expozice skrze postkoloniální teorie. Mnoho původních etnografických muzeí začalo v rámci tohoto vyrovnávání chápat předměty ve svých sbírkách jako umělecká díla, čemuž byla uzpůsobena jejich prezentace. Tento přístup s sebou ovšem nese řadu kritických bodů, které mohou vytvořit další návazné problémy. Vystavování etnografických předmětů v umělecké optice poskytuje poměrně malý prostor na kontextualizaci, což s sebou nese nebezpečí ignorování nebo vytěsnění negativních jevů spojených s kolonialismem nebo i rasismem.³³ Druhý proud v této oblasti představuje silná sebereflexe vlastních institucionálních dějin, ale také původu sbírek a způsobu jejich nabytí. Tento způsob však představuje zdoluhavý proces bádání v dokumentech instituce a archivních pozůstatostech původců. Kritická sebereflexe je v tomto směru nutná také v jiné činnosti daného muzea. Kromě vlastního podílu na koloniálních výpadech je nutné vyrovnat se s rolí, kterou muzeum v daném období hrálo. Jak již bylo zmíněno výše, muzea se podílela na tvorbě civilizačního diskurzu, jehož cílem bylo ospravedlňovat podrobování jiných kultur. Muzea se tedy musí vyrovnat s tím, že se v minulosti podílela na vytváření různých stereotypů.³⁴ Toto vyrovnání musí ovšem jít ruku v ruce s bádáním v oblasti mocenských vztahů uvnitř samotného muzea. Odhalení vlivu vnitřní hierarchie na celkovou činnost instituce může totiž velmi dobře osvětlit některé vytvořené narativy.³⁵ Po výstavní stránce věci je v rámci tohoto procesu nutné pracovat nejen se stálými expozicemi, ale také s krátkodobými výstavami. Muzeum díky nim může vstupovat do veřejného prostoru a reagovat na aktuální témata. Výběr obsahu a způsob jeho prezentace představují možnost poměrně snadno aplikovat postkoloniální přístupy. Obecně jsou v této souvislosti skloňována témata migrace, globalizace a multikulturalismu.³⁶ Díky výběru nových témat a nových

přístupů se instituce v rámci těchto aktivit často tematicky stočí dovnitř vlastní společnosti a domácího dění. V praxi to může znamenat, že výstavy se nezaobírají novou prezentací jiných kultur, ale věnují se kritickému pohledu na domácí kolonialismus aj.³⁷

Problematika způsobu nabytí sbírek přímo vede k otázce případného navrácení předmětů do zemí jejich původu. Repatriace muzejních předmětů se staly asi nejvýraznějším fenoménem spojeným s postkoloniálním přístupem v muzejnictví. Tyto akce se totiž těší výrazné mediální pozornosti, což často vede ke zkreslenému pohledu na celý postkolonialismus, který je pak limitován pouze na vrácení předmětů. Následně jsou v různých debatách přítomny argumenty o vyprázdnění muzeí nebo jejich rušení. Přitom postkoloniální obrat, jak je zmíněno výše, představuje mnohem komplexnější přístup k celé problematice. Nejvíce takto známým případem jsou beninské bronzы rozestěté po evropských muzeích. Tyto předměty byly z jejich domoviny uloupeny v důsledku britského vojenského tažení. Beninské bronzы se nakonec ocitly v celkem 165 muzejních institucích po celém světě. Počet předmětů této provenience přesahuje 10 000.³⁸ Podíváme-li se na příběh okolo jejich navrácení, zjistíme, že ani v případech repatriace sbírkových předmětů do zemí původu neexistuje jednotný postup. Vedle plnohodnotného navrácení se také často uplatňuje princip formální repatriace, kdy jsou exponáty navraceny domovské zemi po právní stránce a zároveň je vyjednána jejich dlouhodobá výpůjčka v Evropě. Nutno dodat, že navrácení předmětů zatím většinou neprobíhá z iniciativy muzejních institucí, ale většinou se zakládá na žádostech zemí původu, které byly mnohdy opakované.³⁹ Otázka způsobu vystavení se dotýká předmětů, které mají citlivý význam pro danou kulturu. Zvláště se zde jedná o vystavování lidských ostatků. V průběhu 19. století se do muzeí dostávala celá řada lidských pozůstatků, které byly vědecky užívány pro dokazování fyzických a kulturních rozdílů.⁴⁰ Požadavky

33 Fiorin, Fausto. *Op. cit.*, s. 57.

34 Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. *From Ethnology to Heritage. The Role of the Museum*. In: DEWHURST, Kurt C., HALL, Patricia a Seeman, Charlie (eds.). *Folklife and Museums: Twenty-First Century Perspectives*. Lahman: Rowman & Littlefield Publishers, 2016, s. 186–187.

35 Fiorin, Fausto. *Op. cit.*, s. 58.

36 PAGANI, Camilla. *Ethnographic Museums: Towards a New Paradigm?* In: PERESSUT, Luca Basso, LANZ, Francesca a POSTIGLIONE, Gennaro (eds.). *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework* (vol. 1). Milano: Mela Books, 2013, s. 153 a 162.

37 BOUQUET, Mary. *Reactivating the Colonial Collection: Exhibition-Making as Creative Process at the Tropenmuseum, Amsterdam*. In: COOMBERS, Annie E. a PHILLIPS, Ruth B. *Museum Transformations: Decolonization and Democratization*. Chichester: Wiley Blackwell, 2020, s. 146–147.

38 HICK, Dan. *The British museums: the Benin Bronzes, colonial violence and cultural restitution*. London: Pluto Press, 2021, s. 248–252.

39 *Ibidem*, s. 235–242.

40 Lonetree, Amy. *Decolonizing museums: representing native America in national and tribal museums*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2012, s. 13.

41 JENKINS, Tiffany. *Contesting Human Remains in Museum Collections: The Crisis of Cultural Authority*. London: Routledge, 2011, s. 40.

42 *Ibidem*, s. 107.

43 ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 118–123.

44 *Ibidem*, s. 71–72.

45 ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 31–32, 165.

46 Lonetree, Amy. *Op. cit.*, s. 6.

47 ONCIUL, Bryony. *Op. cit.*, s. 196.

48 SMITH, Linda Tuhiwai. *Op. cit.*, s. 73.

49 Lonetree, Amy. *Op. cit.*, s. 9.

50 REMEŠOVÁ, Anna. *Pračka a mýdlo na cestě ke svobodě*. *Revue Prostor* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://revueprostor.cz/pracka-a-mydlo-na-cestě-ke-svobodě-1?fbclid=IwAR1Ihc5pI5uYzaf-KHOHWPC5PwFpS-hFKklpQ6V-j63IMW0fEsieKmoDWIGSg>.

51 Šolle, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha: Felis, 1994, s. 179.

52 KŘÍŽOVÁ, Markéta. *Koloniální sny českých vlastenců*. *Vesmír*, 2020/10, č. 99, s. 594.

53 Ureña Valerio, Lenny A. *Colonial Fantasies, Imperial Realities: Race Science and the Making of Polishness on the Fringes of the German Empire, 1840–1920*. Athens: Ohio University Press, 2018, s. 118.

na navrácení artefaktů se často (do)týkají právě problematiky navrácení lidských ostatků. Kritika tohoto procesu často stojí na argumentech, že tyto artefakty jsou materiály určené pro vědecký výzkum a jejich navrácení by znemožnilo další bádání.⁴¹ Problémem takového přístupu i dosavadního vystavování je chápání lidských ostatků jakožto věci bez jakéhokoliv lidského rozměru.⁴²

Velice specifickou cestu dekolonizace muzea představuje spolupráce s minoritami pocházejícími z bývalých kolonií nebo přímo indigenními obyvateli.⁴³ Zvláště ve Spojených státech a Kanadě je tento způsob redefinice muzeí velice rozšířený. Spolupráce s původními obyvateli se odehrává buď prostřednictvím jejich oficiálních zástupců, nebo skrze kulturní spolky a organizace. Cílem těchto aktivit je převážně změnit způsob vystavování etnografických předmětů směrem k citlivějšímu zacházení či jejich úplnému vyřazení z expozic. Pro tyto účely často vznikají místa indigenních kurátorů, již mají v tomto procesu pomáhat, nebo jej řídit. Druhou rovinou změn v těchto muzeích představuje snaha odvyprávět příběh těchto etnik z jejich perspektivy. V této souvislosti se poukazuje také na negativní kapitoly ze vzájemných vztahů.⁴⁴ Severní Amerika, Austrálie a Nový Zéland v tomto směru představují specifický prostor. Genocida a další formy oprese indigenních obyvatel tu totiž probíhaly přímo v místech nově vznikajících států, ve kterých si po odtržení od metropole udrželi vládu Evropané.⁴⁵ Spolupráce s indigenními obyvateli se navíc ještě musí vypořádat s tím, že tyto skupiny byly po jejich vytlačení na okraj dlouho obětí viktimize a návazně vytvořených stereotypů.⁴⁶

Muzea se proto musí vyrovnávat s tímto faktem a snažit se odbourat ve svých narrativech stigmatizaci původních obyvatel – například právě pomocí vyprávění příběhu z jejich pozice.⁴⁷ Přestože se jedná o poměrně složitý a zdlouhavý způsob/proces, rozhodně však přispívá k vyrovnání se s kolektivním traumatem. Podobné spolupráce se navazují také v evropských metropolích, kde dochází

ke kooperaci s imigrantskými komunitami. Postkoloniální přístup zde přímo nabízí prezentaci těchto komunit jakožto mezikulturní kontaktní zóny. Zároveň umožňuje ukázat minulost a přítomnost vzájemného soužití. Tento přístup může přispět k nabourání různých předsudků a stereotypů, které vznikly v koloniálním období. Evropský nebo americký přístup se v této oblasti musí také vyrovnávat s odkazem koloniálního vzdělávacího systému. Školství v koloniích prodělalo řadu proměn od čistě misijního vzdělávání až po státem řízené školy. Obě formy školství s sebou nicméně nesly poměrně brutální praktiky vedoucí k likvidaci kultur a jazyků indigenních obyvatel.⁴⁸ Obnova jazyků a kulturních zvyklostí proto představuje jednu z velkých výzev takové spolupráce.⁴⁹

Náprstkovo muzeum postkoloniální optikou

Náprstkovo muzeum v Praze se svojí historií částečně vymyká tomu, jak vznikala obdobná etnografická muzea v bývalých koloniálních metropolích. Muzeum bylo založeno původně jako průmyslové a pod vlivem okolností svoje zaměření postupem změnilo. Jeho zakladatel Vojta Náprstek zde chtěl propagovat aktuální technologický pokrok a modernizaci obecně. Náprstek viděl v nových technologiích totiž možnost, jak emancipovat český národ a modernizovat společnost. Zároveň byla jeho idea muzea silně inspirována světovými výstavami, a to zejména tou londýnskou z roku 1862, kterou sám navštívil. Anna Remešová ve své eseji *Pračka a mýdlo na cestě ke svobodě* poukazuje na diskurz, jenž stál za těmito výstavami. Technologie přímo dokládala vlastní civilizační superioritu Západu a často zde byla představována v kontrastu s etnografickými předměty z kolonií představujícími onu zaostalou jinakost.⁵⁰ Náprstek díky své mecenášské činnosti si vytvořil rozsáhlé kontakty na řadu osobností z řad české intelektuální a kulturní elity. Vedle toho se sám zajímal o jiné kultury z celého světa. Proto je zcela logické, že se do úzkého kontaktu s ním dostávali

cestovatelé. Náprstek jejich snahy často finančně podporoval a poskytoval prostor jejich další činnosti přímo u sebe v muzeu.⁵¹ Často od těchto lidí také odkupoval etnografické artefakty nebo je dostával darem. Postupně se tak obsah muzea začínal měnit. Expozice zaměřená na výdobytky moderní techniky byla doplňována právě těmito předměty. Jejich umístění do expozic následně vytvořilo poměrně zvláštní mix, kde nevědomě docházelo k vzájemné komparaci strojů a indigenních kultur. Tento stav de facto vytvářel konfrontační obraz mezi „moderní civilizací“ a „barbary z kolonií“. Průmyslové muzeum tak začalo částečně plnit roli, jakou měla muzea v koloniálních metropolích.⁵² Nehledě na to, že pozice vymezující se vůči jiným kulturám postavená na vlastní nadřazenosti přispívala k sebeidentifikaci s „civilizovaným světem“, respektive tato pozice mohla vytvářet pocit participace v klubu národů, jež skrze kolonie dokazovaly svoji moc. Snaha patřit aspoň ideově mezi důležité evropské státy byla příznačná pro většinu národních hnutí, která usilovala o vlastní stát nebo větší míru autonomie.⁵³ Náprstkovo muzeum navíc pravidelně poskytovalo prostor pro různé přednášky a aktivity. Mnozí cestovatelé a intelektuálové zde mohli prezentovat své zkušenosti a dále tak přenášet myšlenky a postoje z koloniálního prostředí. Muzeum se navíc stalo také dějištěm různých spíše menších etnografických přehlídek, kde indigenní lidé fungovali jako živé exponáty.⁵⁴ Kromě velkých skupin zde byli představováni lidé dovezení přímo cestovateli. Například Emil Holub dovezl ze svých cest bečuánskou dívku Bellu, které zde byla představována jako „exotický artefakt“.⁵⁵ Postkoloniální přístup nebyl v činnosti muzea takřka patrný. V době před rokem 1989 se téma antikolonialismu objevovalo, ale bylo spíše dáno dobovou ideologií a přístupem režimu k této problematice. V 90. letech a prvních dekádách 21. století se však kritika kolonialismu vytratila úplně.⁵⁶

V souvislosti s připravovanou rekonstrukcí tohoto muzea a přípravou nových expozic se tak objevila řada kritických

textů narážejících na pasivitu muzea v této oblasti. Josef Ledvina ve svém textu dokonce vyjadřoval určitou skepsi nad podobou přípravy nových expozic.⁵⁷ Další recenze byly kritické také k aktuálnímu stavu zbytku staré expozice nebo k podobě krátkodobých výstav.⁵⁸ Muzeum na tuto situaci zareagovalo nejprve uspořádáním diskuzního cyklu k rekonstrukci a přípravě expozic, který byl však záhy přerušen světovou pandemií.⁵⁹ Díky těmto impulsům a generační výměně pracovníků muzea došlo nicméně k nastartování debaty a aplikaci postkoloniálního přístupu. Kromě přednáškových cyklů, zmíněných v úvodu této studie, poskytuje muzeum také prostory externím aktivitám věnujícím se dekolonizaci.⁶⁰

Vyvstává tedy otázka, jaké možnosti má muzeum v rámci vlastní dekolonizace. Pokusíme-li se o obecné shrnutí, představovalo Náprstkovo muzeum českého cestovatelství instituci, která byla plně ovlivněna koloniálním diskurzem. Díky svému unikátnímu zaměření pak tvořilo pomyslné centrum vytvářející představy o jiných kulturách minimálně v prostoru českých elit. Z tohoto důvodu se postkoloniální přístup Náprstkova muzea musí zaměřit primárně na provenienci sbírek a jejich kontextualizaci. V osobě cestovatele totiž nelze vidět jen obyčejného původce daného předmětu, ale je nutné zaměřit se na jeho myšlenkový svět, jenž jej při sběru ovlivnil a také ovlivnil následnou reprezentaci. Nutné je dodat, že tato cesta není nikterak jednoduchá. Náprstkovo muzeum bylo založeno jako soukromý podnik a do rukou státu se dostalo teprve v polovině 20. století. Výsledkem toho je nerovnoměrná evidence, kterou muselo v průběhu 20. století muzeum dohánět. Tento výzkum se samozřejmě musí promítnout nejen do veřejné debaty, ale také do připravovaných výstavních projektů. Aktuálně plánované nové expozice muzea představují velikou příležitost, jak prezentovat výsledky provenienčního bádání a představit sbírky muzea v novém kontextu.⁶¹

Posun směrem k aktuálnímu trendu lze již sledovat v krátkodobých výstavách. Zde se obrátí novým směrem dá vysledovat

54 Obecně k etnografickým show v Praze viz HERZA, Filip. *Op. cit.*, s. 146–159. Například ji v roce 1905 navštívil se svoji show kouzelník Ching Ling-Foo. Návštěvníci kromě jeho umění mohli také vidět čínskou praxi svazování chodidel. HEROLDOVÁ, Helena. Příběh jedné botičky. In: Bláhová, Kateřina a Petrbock, Václav (eds.). *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2008. s. 126–133.

55 WINTER, Tomáš. Jihoafrické výstavy. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 120; HERZA, Filip. *Op. cit.*, s. 147.

56 Tento trend se dá dobře vysledovat na výstavách, které muzeum po roce 1945 až do dnešních dní uspořádalo. Archiv Náprstkova muzea má k tomuto rozsáhlou evidenci viz Archiv NpM. Fond Dokumentace výstav I.

57 LEDVINA, Josef. Světové muzeum Vojty Náprstka. *Art & Antiques [online]*, [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/svetove-muzeum-vojty-naprstka>.

58 REMEŠOVÁ, Anna. Kdy jste naposledy byli v Náprstkově muzeu? *Artalk [online]*, [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2019/09/25/kdy-jste-naposledy-byli-v-naprstkove-muzeu/>.

59 REMEŠOVÁ, Anna. Spojení dekolonizací. *Artalk [online]*, [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/11/16/spojeni-dekolonizaci/>.

60 V muzeu proběhla umělecká performance s názvem Gutta odkazující na v Praze zemřelo „dahomejskou Amazonsku“. Gutta [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/aprstkovo-muzeum-asijskych-a-frickych-a-americkych-kulturl/gutta>.

61 Výroční zpráva Národní muzea 2021 [online], [cit. 12.4.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-za-rok-2021/tvorba-novych-expozic>.

ve volbě tématu nebo v implementaci této problematiky do narativů dané výstavy. Například výstava „Tváře války“ byla koncipována jako eklektická a průřezově postupující skrze všechny sbírky. Jejím tématem byla válka jako kulturní fenomén. Návštěvník měl možnost srovnání jednotlivých artefaktů, přičemž cílem bylo ukázat blízkost a zároveň rozmanitost světových kultur. Vedle toho výstava také akcentovala problém „barbarizace“ jiných kultur, který vycházel z eurocentrického pohledu.⁶² Téma kolonialismu rezonovalo též ve výstavě „Cesta kolem světa“, jež je rámována románem Julese Verna. Zde byla tato problematika představena výhradně v doprovodných textech.⁶³ Důraz na postkoloniální kritiku klade také výstava „Emil Holub“, která otevírá otázku Holubova vztahu ke kolonialismu.⁶⁴ Právě otázka postkoloniální kritiky Emila Holuba vzbuzuje emoce a stala se epizodní součástí kulturních válek. Vedle reakcí odsuzujících dekolonizační přístup je výstava samotná kritizována zároveň z druhé strany pro nedostatečnou reflexi tohoto tématu.⁶⁵

Vyjma samotných výstav je další možností, jak reflektovat dekolonizaci, její aplikace v edukačních a doprovodných programech. Téma dekolonizace zde může rezonovat v souvislosti s celospolečenskými problémy, jakými jsou rasismus nebo xenofobie. Muzeum může skrze svou činnost zasahovat do veřejné diskuse a její směr také částečně moderovat. Takovou příležitost poskytuje například otázka uprchlické krize nebo hnutí typu Black Lives Matter.

Určitou možnost představují také národnostní minority žijící na území České republiky a jejich zapojení do činnosti instituce nebo případná mezinárodní spolupráce s minoritami v zahraničí či přímo s komunitami v jejich domovských zemích. Mezinárodní spolupráce s dalšími institucemi, ať už při tvorbě expozic, nebo v rámci odborných činností, je jistě jedním z hlavních pilířů vlastní dekolonizace. V neposlední řadě je velice symbolickou, ale výraznou možností změna názvu instituce, respektive této složky instituce. Muzeum je od poloviny

20. století součástí Národního muzea jako jeden z jeho muzejních odborů. Celý jeho název „Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur“ v sobě nese odkaz eurocentrického pohledu na světové kultury. Dle mého názoru by „Náprstkovo muzeum světových kultur“ byl mnohem přiléhavější název, který by dal dekolonizaci jasný symbolický rámec.

Závěr

Obrat v chápání kolonialismu a české participaci na tomto globálním systému může být užitečný v několika rovinách. Z metodologického hlediska nám může poskytnout dobrý prostor, jak se vypořádat s problematikou českého vztahu vůči oblastem s jinými kulturami, jež byly v minulosti součástí společného státu. Přetrvávající orientalistický přístup vůči Slovensku a Podkarpatské Rusi je velice dobrým příkladem a dostává se do hledáčku badatelů.⁶⁶ Samozřejmě lze problematizovat vztah mezi centrem a periferií v rámci současné republiky.

V našem prostředí lze aplikovat postkoloniální teorie, nicméně je nutné je uzpůsobit. Častým názorem stran kritiky postkoloniálních studií bývá právě výčitka směrem ke slepému kopírování přístupů ze Západu. Tomu se však lze vyvarovat díky interdisciplinárnímu charakteru postkoloniálních přístupů, který mu poskytuje rozsáhlou variabilitu pro adaptaci na různé kontexty a prostředí. Náprstkovo muzeum je poměrně dobrým důkazem, kde lze takovou adaptaci metodologie a její případné implementace využít. Muzea a galerie mohou pro české prostředí nové přístupy také využít k otevření nových témat, která dosud stála na okraji zájmu. Velikou příležitostí v tomto směru představují vstupy do aktuálního dění. Boření zažitých stereotypů v rámci muzejních expozic tvoří dobrý nástroj pro celospolečenskou diskuzi. Nabízí se například otevření neřešeného tématu rasismu v české společnosti.

Studium českého napojení na koloniální svět a proniknutí dotčeného diskursu do naší společnosti jednoznačně boří

⁶² KŘÍŽOVÁ, Markéta a CRHÁK, Ondřej. *Tváře války*. Praha: Národní muzeum, 2021.

⁶³ CRHÁK, Ondřej, JÚN, Libor, HUBÁČKOVÁ, Pavla et al. *Cesta kolem světa za osmdesát dní Julese Verna a Philease Fogg*. Praha: Národní muzeum, 2022.

⁶⁴ WINTER, Tomáš. *Emil Holub*. Praha: Národní muzeum, 2023.

⁶⁵ ŠÍMA, Karel. *Emil Holub a dobrodružství dekolonizace*. Art & Antiques [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/emil-holub-a-dobrodruzstvi-dekolonizace>.

⁶⁶ Holubec, Stanislav. *Mezi slovanskou vzájemností a orientalismem České zobrazování Podkarpatské Rusi a jejich obyvatel v publicistice dvacátých let minulého století*. *Soudobé dějiny*, 2016, roč. XXIII, č. 4, s. 537–546.

představu o uzavřeném českém prostoru. Skrze tuto problematiku lze jasně ukázat napojení našich zemí na globální dění, což do určité míry může vést k posunům v chápání vlastních dějin.

Seznam použité literatury a zdrojů

Aplikace HistoryLab – katalog cvičení [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://lms.historylab.cz/katalog>.

ARIESE, Csilla a WRÓBLEWSKA, Magdalena. *Practicing Decoloniality in Museums A Guide with Global Examples*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2022.

BACHMANN-MEDICK, Doris a BLAUHUT, Adam. *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. Berlin: De Gruyter, 2016.

BARŠA, Pavel. Nulový stupeň dekolonizace. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/01/20/nulovy-stupen-dekolonizace/>.

BOUQUET, Mary. Reactivating the Colonial Collection: Exhibition-Making as Creative Process at the Tropenmuseum, Amsterdam. In: COOMBERS, Annie E. a PHILLIPS, Ruth B. *Museum Transformations: Decolonization and Democratization*. Chichester: Wiley Blackwell, 2020, s. 134–155.

CRHÁK, Ondřej. Rakousko-Uhersko a kolonialismus. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 68–92.

CRHÁK, Ondřej, JŮN, Libor, HUBÁČKOVÁ, Pavla et al. *Cesta kolem světa za osmdesát dní Julese Verna a Philease Fogg*. Praha: Národní muzeum, 2022.

DODENSTEIN, Felicity a PAGANI, Camila. *Decolonising National Museums of Ethnography in Europe: Exposing and Reshaping Colonial Heritage (2000–2012). The Postcolonial Museum*. London: Routledge, 2014.

FIORIN, Fausto. *Decolonising the Museum: New perspectives for the XXI century ethnographic collections*. Siena: Università di Siena, 2020.

HEROLDOVÁ, Helena. Příběh jedněch botiček. In: BLÁHOVÁ, Kateřina

a PETRBOK, Václav (eds.). *Cizí, jiné, exotické v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2008. s. 126–133.

HERZA, Filip. *Imaginace jinakosti: Pražské přehlídky lidských kuriozit v 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium, 2020.

HOLUBEC, Stanislav. Mezi slovanskou vzájemností a orientalismem České zobrazování Podkarpatské Rusi a jejích obyvatel v publicistice dvacátých let minulého století. *Soudobé dějiny*, 2016, roč. XXIII, č. 4, s. 529–562.

JENKINS, Tiffany. *Contesting Human Remains in Museum Collections: The Crisis of Cultural Authority*. London: Routledge, 2011.

KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara. From Ethnology to Heritage. The Role of the Museum. In: DEWHURST, Kurt C., HALL, Patricia a SEEMAN, Charlie (eds.). *Folklife and Museums: Twenty-First Century Perspectives*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2016.

KREPS, Christina. Changing the rules of the road: Post-colonialism and the new ethics of museum anthropology. In: MARTISINE, Janet (ed.). *The Routledge Companion to Museum Ethics: Redefining Ethics for the Twenty-First-Century Museum*. London: Routledge, 2011, s. 70–84.

KŘÍŽOVÁ, Markéta. Koloniální sny českých vlastenců. *Vesmír*, 2020/10, č. 99, s. 592–595.

KŘÍŽOVÁ, Markéta a CRHÁK, Ondřej. *Tváře války*. Praha: Národní muzeum, 2021.

LEDVINA, Josef. Světové muzeum Vojty Náprstka. *Art & Antiques* [online], [cit. 1. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/svetove-muzeum-vojty-naprstka>.

LONETREE, Amy. *Decolonizing museums: representing native America in national and tribal museums*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2012.

LÜTHI, Barbara, FRANK, Francesca a PURTSCHERT, Patricia. Colonialism without Colonies: Examining Blank Spaces in Colonial Studies. *National Identities*, 2016, Volume 18, Issue 1, s. 1–9.

HICK, Dan. *The Brutish museums: the Benin Bronzes, colonial violence and cultural restitution*. London: Pluto Press, 2021.

- Manifest dekolonizace má příspěvek ke změně českých institucí [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2020/09/manifest-dekolonizace-ma-prispet-ke-zmene-ceskych-instituci/>.
- MERCHAND, Suzanne L. *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship*. Washington: German Historical Institute and Cambridge University Press, 2009.
- ONCIUL, Bryony. *Museums, heritage and indigenous voice*. New York: Routledge, 2017.
- PAGANI, Camilla. Ethnographic Museums: Towards a New Paradigm? In: PERESSUT, Luca Basso, LANZ, Francesca a POSTIGLIONE, Gennaro (eds.). *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework (vol. 1)*. Milano: Mela Books, 2013, s. 151–172.
- PIETERSE, Jan Nederveen. Multiculturalism and Museums. Discourse about Others in the Age of Globalization. *Theory, Culture & Society*, 1997, vol. 14, s. 123–146.
- REDMAN, Samuel J. *Bone Rooms: from Scientific Racism to Human Prehistory in Museums*. London: Harvard University Press, 2016.
- REMEŠOVÁ, Anna. Kdy jste naposledy byli v Náprstkově muzeu? *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2019/09/25/kdy-jste-naposledy-byli-v-naprstkove-muzeu/>.
- REMEŠOVÁ, Anna. Pračka a mýdlo na cestě ke svobodě. *Revue Prostor* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://revue-prostor.cz/pracka-a-mydlo-na-cestech-ke-svobode-1?fbclid=IwAR1lh5pI5uYzafKHOhWPC5PwFpS-hFKkIpQ6Vj63IMW-0fEsieKmoDWIGSg>.
- REMEŠOVÁ, Anna. Spojení dekolonizací. *Artalk* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2020/11/16/spojeni-dekolonizaci/>.
- SAID, Edward. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka 2008.
- SLABOVÁ, Markéta. Hic sunt leones. Lovecké výpravy na černý kontinent. In: WITTLICH, Filip (ed.). *Volný čas objektivem šlechty*. Praha: Národní památkový ústav, 2016, s. 40–62.
- SMITH, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books, 2021.
- ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub: cestovatel, etnograf, sběratel*. Praha: Vyšehrad, Národní muzeum, 2013.
- ŠÍMA, Karel. Emil Holub a dobrodružství dekolonizace. *Art & Antiques* [online], [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://www.artantiques.cz/emil-holub-a-dobrodruzstvi-dekolonizace>.
- ŠOLLE, Zdeněk. *Vojta Náprstek a jeho doba*. Praha: Felis, 1994.
- UREŇA VALERIO, Lenny A. *Colonial Fantasies, Imperial Realities: Race Science and the Making of Polishness on the Fringes of the German Empire, 1840–1920*. Athens: Ohio University Press, 2018.
- Výroční zpráva Národního muzea 2021 [online], [cit. 12.4.2023]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-za-rok-2021/tvorba-novych-expozic>.
- WINTER, Tomáš. Jihoafrické výstavy. In: WINTER, Tomáš (ed.). *Emil Holub*. Praha: Artefactum, 2023, s. 111–139.
- WINTER, Tomáš. *Emil Holub*. Praha: Národní muzeum, 2023.
- ZÍDEK, Petr. Jak zabít doktora Holuba. *Salon Práva*, 22. června 2023, s. 18.

Vliv vzdělávacích programů na postoje žáků k antice a jejímu zastoupení v populární kultuře¹

Johana Stejskalová, Markéta Spitzerová

The Effect of Educational Programs on Pupils' Perspectives on Classical Antiquity and its Representation in Popular Culture

Abstract: *Can educational programs have an effect on pupils' attitudes towards the given topic? An experiment on this topic was conducted among elementary school pupils. This experiment had two phases, in June 2022 students were approached with filling out a questionnaire, the research group first attended an educational program on daily life in ancient Rome. The other half, who did not attend the programme, served as a control group. The questionnaire explored pupils' attitudes towards antiquity, the perceived meaning of archaeology and its connection to modern history, the representation of antiquity in popular culture and stereotypical ideas about it. The research group also evaluated the educational programme and the benefits of excursions in general. In the second phase (November 2022), pupils in both groups completed a questionnaire aimed solely on pupils' attitudes towards antiquity. The results of the two groups were then analyzed and compared. A surprising finding for the researchers was that the control group showed a slightly more positive attitude towards antiquity and its importance during both June and November measurements, which may be due to several factors such as the topics discussed in class at that time, the teachers' teaching methods, and other activities in which the pupils participated that were not controlled during the experiment. There was no positive effect of the educational programme on the consumption of media with the theme of the ancient world (books, films, games, etc.). A slight difference can be seen in the perception of the meaning of archaeology, where the research group is more likely to be inclined towards understanding technology and inventions. One can speculate whether direct contact with replicas of archaeological objects is reflected here. A more significant difference between the control and research groups lies, for example, in the knowledge test.*

Keywords: *pupils, classical antiquity, popular culture, perspectives, effect, educational program, museum*

Úvod

Efektem muzejní edukace mohou být „pozitivní změny navozené v jedinci působením muzea, jeho materiálními a nemateriálními obsahy a jejich uspořádáním“². Tento efekt má potenciál být větší

v případě působení facilitátora, nejlépe v podobě muzejního pedagoga.³ Mohou však mít vzdělávací programy v muzeu vedené muzejním pedagogem vliv i na postoje žáků k danému tématu? Autorky se v předchozích letech věnovaly měření postojů žáků základních

1 Tato publikace byla vydána s finanční podporou grantu poskytnutého GA UK č. 314321, s názvem „Antika ve školních lavicích. Postoj žáků základních a středních škol k antickým civilizacím, jejich výuce a prezentaci v muzeích.“

2 JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír a MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika: Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno: Paido, 2010, s. 74.

3 ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2012, s. 39.

4 STEJSKALOVÁ, Johana a SPITZEROVÁ, Markéta. *Co na to žáci? Postoje žáků k antice a její výuce*. In: *Učitelé a archeologie*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2023, s. 245–261.

Johana Stejskalová, M. A.
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
johana.tlusta@gmail.com

Mgr. Markéta Spitzerová
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
marketa.spitzer@gmail.com

5 JAGOŠOVÁ, Lucie. *Evaluace v muzejní edukaci – teoretická východiska.* *Museologica Brunensia*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 15–21. **ŠOBÁŇOVÁ, Petra.** *Tvorba, realizace a evaluace edukačního programu.* In: *Muzejní edukátor – studijní materiál.* Brno: Moravské zemské muzeum, 2020, s. 134–148.

6 PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti.* Praha: Univerzita Karlova, 2018, s. 192–204.

7 FAZZI, Fabiana a **LASAGABASTER, David.** *Learning beyond the classroom: students' attitudes towards the integration of CLIL and museum-based pedagogies.* *Innovation in Language Learning and Teaching* [online], 2021, roč. 15, č. 2 [cit. 9.9.2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17501229.2020.1714630>.

8 DOWNEY, Stephanie, **DELAMATRE, Jackie** a **JONES, Johanna.** *Measuring the Impact of Museum-School Programs: Findings and Implications for Practice.* *Journal of museum education* [online], 2007, roč. 32, č. 2 [cit. 9.9.2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/10598650.2007.11510567>.

9 COYLE, Do. *Listening to learners: An investigation into 'successful learning' across CLIL contexts.* *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2013, roč. 16, č. 3, s. 244–266. DOI: [10.1080/10598650.2007.11510567](https://doi.org/10.1080/10598650.2007.11510567). **Aintzane, LASAGABASTER, David** a **SIERRA, Juan M.** *CLIL and motivation: The effect of individual and contextual variables.* *The Language Learning Journal*, 2014, roč. 42, č. 2, s. 209–224.

10 CRESWELL, John W. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed method approaches (Fourth edition, international student edition).* Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014.

a středních škol k období starověkého Řecka a Říma.⁴ Zkoumaly například, zda si žáci myslí, že znalost antické kultury je důležitá pro současnou společnost, co je zajímavé, ale také jestli mají nějaké meze-ry ve vědomostech týkajících se antického starověku. Zjišťovaly také, jestli žáci vnímají souvislosti mezi obdobím antiky a současností a mezi antikou a oblastí dnešní České republiky. V roce 2022 se zaměřily na zkoumání vlivu vzdělávacích programů na tyto postoje žáků a výsledky tohoto experimentu shrne tento článek. Evaluace vzdělávacích programů by měla být v současnosti běžnou praxí a jejich podobou se v prostředí České republiky již zabývalo několik odborníků.⁵ V kontextu archeologie můžeme zmínit například publikovanou evaluaci vzdělávacího programu z Informačního centra keltské kultury na zámku Nižbor od Veroniky Puhačové.⁶ Měření vlivu muzejní edukace nebo jiných vzdělávacích programů na postoje žáků k určitému historickému tématu v České republice však dosud provedeno nebylo. Autorky proto provedly experiment, který měl za cíl, kromě evaluace samotného programu, měřit postoje žáků k období antiky. Hypotézou bylo, že u žáků, kteří se zúčastní vzdělávacího programu zaměřeného na starověký Řím, bude možné pozorovat pozitivní vývoj v postojích k antice. Na tyto postoje má ovšem vliv mnoho faktorů, což bude rozebráno blíže v následující sekci článku, která bude popisovat metodologii práce na tomto experimentu.

Článek se poté zaměří na sumarizaci a interpretaci získaných dat. Budou představeny výsledky týkající se postojů žáků k exkurzím v obecném slova smyslu, ale také hodnocení konkrétních aktivit zmiňovaného vzdělávacího programu, jehož obsah bude také stručně nastíněn. Následně budou analyzovány odpovědi žáků týkající se smyslu archeologie pro současnou společnost, postoje žáků k antice a jejich souvislosti se současností. Dotazník zohlednil i téma oblíbenosti jednotlivých historických období. Na závěr bude rozebrána problematika prezentace antiky v populární kultuře a její využití

ve vzdělávání. Autorky se pomocí takto koncipovaného dotazníku snažily, kromě již zmiňovaného cíle, zjistit také další informace, které mohou být využity v oblasti muzejní edukace a zlepšení prezentace daného tématu při práci se žáky základních škol.

Metodologie

Galerie a muzea připravují řadu vzdělávacích programů pro školy. Cíle těchto programů mohou být různé: představit látku, jež žáci znají z hodin, v jiném kontextu, více do hloubky nebo z jiné perspektivy, důsledkem může být také zvýšení znalostí žáků nebo zájmu o danou problematiku. Současně však mohou být rozvíjeny ve spolupráci s těmito institucemi i jiné dovednosti, např. jazykové⁷ nebo kritické myšlení⁸. Předchozí studie⁹ ukazují, že vnitřní motivaci k učení u žáků zvyšují takové didaktické metody, které více reflektují reálné situace, jsou založeny na vzájemné interakci žáků a obohacené o další zážitky z reálného života, kdy probíraná látka není jen textem v učebnici. S nárůstem vzdělávacích programů však roste i tlak na hodnocení, jestli vzdělávací programy naplnily stanovené cíle. Metodologicky to není jednoduchý úkol, protože do procesu učení vstupuje řada aktérů. Těmi jsou kromě institucí (ZŠ, ZUŠ apod.) bezpochyby i rodina, vrstevníci a přátelé. Jednou z možností, jak k problematice přistoupit, je experiment, v jehož rámci jsou ustanoveny dvě skupiny s téměř totožnými sociodemografickými charakteristikami, jedna je výzkumná a druhá kontrolní, která v tomto konkrétním případě neabsolvuje vzdělávací program muzea.¹⁰ Evaluace vzdělávacích programů od zaměstnanců muzea vyžaduje další dovednosti a je na ni třeba myslet již při vytváření programu, aby byly definovány vhodné nástroje pro měření stanovených cílů a ty se staly i součástí programu. Vzdělávání je dlouhodobý proces a k trvalému zvýšení zájmu nebo rozvoji vnitřní motivace nemusí docházet okamžitě. Proto bývá standardem, že evaluace za účelem zjištění trvalého zvýšení

zájmu, vyžaduje longitudinální charakter. Tento přístup je organizačně i materiálně náročný, proto autorky tohoto článku od tohoto aspektu musely upustit, neboť by nebyl realizovatelný. Jako hlavní cíl si proto stanovily zjistit, zda i jednorázová účast na vzdělávacím programu věnovaném období starověkého Říma se u žáků propíše do jejich zájmu o danou problematiku.

Pro experiment, jenž se věnuje vlivu exkurzí a vzdělávacích programů na postoje žáků k období antiky, byly osloveny školy z Prahy a Středočeského kraje z důvodu dobré dopravní dostupnosti Národního muzea, ve kterém vzdělávací program probíhal. Při rekrutaci byly osloveny šesté třídy nebo první ročníky osmiletých gymnázií, které se tématu právě věnují ve školní výuce, a je tedy také větší pravděpodobnost, že o účast budou mít zájem, když náplň programu bude v souladu s Rámcovými vzdělávacími programy (dále jen RVP).¹¹ První fáze experimentu proto také proběhla v červnu.

Žáci šestých ročníků škol, jež měly zájem se do experimentu zapojit, byli rozděleni do dvou skupin. První (výzkumná) skupina (VS) se účastnila vzdělávacího programu v Národním muzeu, druhá skupina měla roli kontrolní skupiny (KS) a žáci se vzdělávacího programu nezúčastnili. Oběma skupinám byl předložen k vyplnění dotazník zkoumající jejich postoje k období antiky. Tato první část experimentu byla realizována v červnu 2022 a zapojilo se do ní šestnáct tříd základních škol, celkem tři sta čtyři žáků z osmi škol. Osm tříd se zúčastnilo vzdělávacího programu a osm se zapojilo jako kontrolní skupina pro správné měření efektu vzdělávacího programu. Dotazník žáci z výzkumné skupiny vyplnili buď na místě po skončení programu, nebo v elektronické podobě později ve škole, žáci z kontrolní skupiny vyplnili pouze zaslanou online verzi dotazníků.

Na přelomu listopadu a prosince 2022 proběhla druhá fáze, která měla za cíl zkoumat změnu v postojích s časovým odstupem. Pro účast v průzkumu, jenž proběhl v termínu od 17. listopadu do 5.

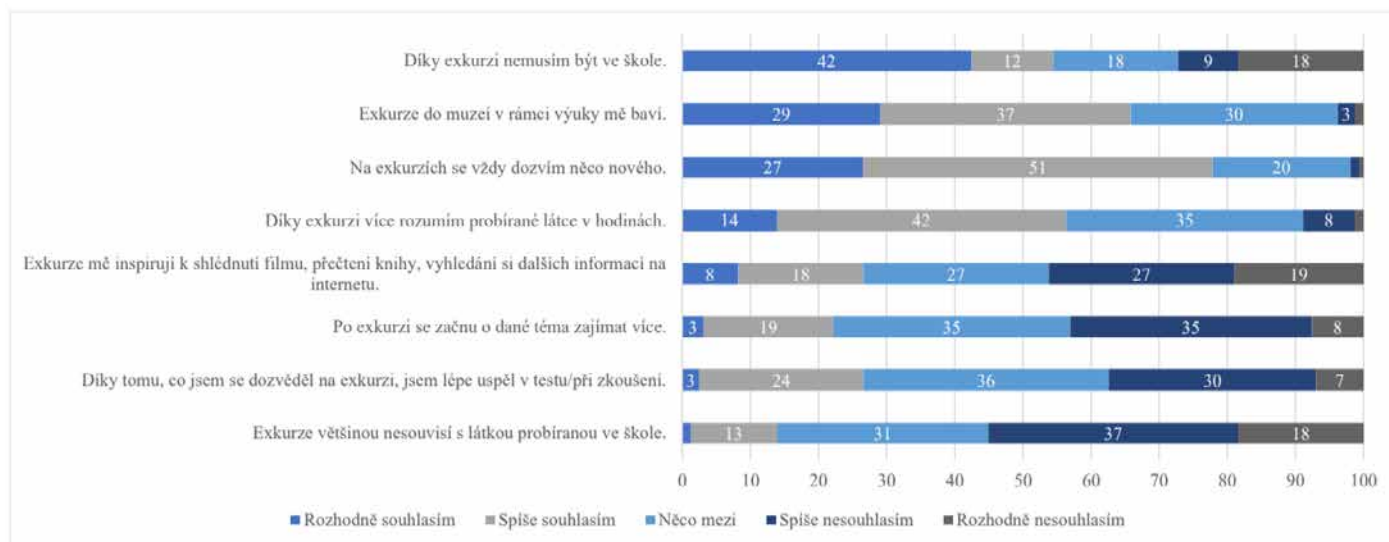
prosince, byly osloveny stejné školy (dohromady šest ZŠ a jedno víceleté gymnázium), které se zapojily do experimentu již v červnu. Celkem dotazník vyplnilo 223 žáků, z toho 108 v červnu navštívilo vzdělávací program Národního muzea (výzkumná skupina – VS) a 115 nikoliv (kontrolní skupina – KS).

Při tvorbě dotazníku autorky vycházely z několika zdrojů. Z metodologického hlediska bylo důležité vytvořit škálu pro měření postojů k antice, zde byla využita škála, jež byla použita pro měření postojů k biologii.¹² Žáci hodnotili míru souhlasu s dvanácti výroky na pětibodové Likertově škále. Vhodnost škály a její parametry byly testovány v prvním roce výzkumu, Cronbachova alfa je 0,7, škála obsahuje tři dimenze – zájem o antiku, její vnímanou důležitost a význam pro dnešní svět. Po obsahové stránce autorky čerpaly z RVP pro základní školy, předměty Dějepis a Český jazyk a literatura, zároveň byl zohledněn i obsah popkulturních děl pro děti a mládež, jež vyobrazují období antiky. RVP poskytují školám určitou flexibilitu při tvorbě školního vzdělávacího programu, které teprve přesně specifikují, v jakém ročníku budou žáci dané téma probírat. Zároveň je třeba zmínit, že i učitelé stejné školy se ve svém pojetí výuky, co do formy i obsahu, mohou lišit. Z této skutečnosti vyplývá, že žáci a žákyně různých škol nemuseli být s tématem antiky v době dotazování a účasti na připraveném vzdělávacím programu ve škole seznámeni ve stejném rozsahu a cíle definované v RVP nemusely být ještě u všech naplněny, což se může následně promítnout i do výsledků v dotazníku. Druhá část dotazníku zaměřená na evaluaci vzdělávacího programu vycházela především z jeho obsahu, žáci v ní hodnotili přínos jeho jednotlivých částí. Jazykový styl dotazníku se snaží přiblížit věku respondentů, aby pro ně byl snadno srozumitelný a byli schopni ho vyplnit.

Postoje žáků k exkurzím obecně

Než se budeme zabývat měřením postojů žáků z výzkumné a kontrolní skupiny

11 MIKEŠOVÁ, Veronika, OPATRná, Marie a kol. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví – certifikovaná metodika*. Praha: Národní muzeum, 2014, s. 18.
12 PROKOP, Pavol, PROKOP, Mael a TUNNICLIFFE, Sue Dale. *Is biology boring? Student attitudes toward biology*. *Journal of Biological Education*, 2007, roč. 42, č. 1, s. 36–39.

Obr. 1. Hodnocení přínosu exkurzí žáky (podíl v %)

k antice, shrneme zde nejprve postoje respondentů z tohoto výzkumu k exkurzím mimo školní prostředí v obecném slova smyslu, bez zaměření na starověk či archeologii (Obr. 1). Tuto část dotazníku, stejně jako část týkající se hodnocení jednotlivých částí programu a jejich obtížnosti, vyplňovala pouze výzkumná skupina. Jak je známo z praxe mnoha pedagogů a muzejních edukátorů, tak také z dotazníku vyplynulo, že většinu žáků (66 % dotazovaných) exkurze do muzea baví a dozví se během nich nové informace (78 %). Nadpoloviční většina respondentů (56 %) dokonce souhlasí s tvrzením, že díky exkurzím více rozumí probírané látce ve škole. To už ale nemusí mít vliv na výsledky zkoušení či testů ve škole, jelikož s tímto tvrzením souhlasilo pouze 27 % dotazovaných žáků. Exkurze mají také potenciál podnítit v některých žácích další vlastní zájem o daná témata, jak přisvědčilo 22 % žáků, nebo inspirovat ke zhlédnutí filmu, přečtení knihy či dohledání dalších informací (26 %).

Z pozitivního hodnocení exkurzí většinou žáků a z deklarace následných aktivit u části z nich lze usuzovat, že pro žáky může být přínosné vnímání informací v jiném prostředí, kontextu a z jiné perspektivy. Jejich zaujetí během exkurze by mohlo mít potenciál rozvinout u nich vnitřní motivaci se o téma dále zajímat.

Autorky nechaly žáky ohodnotit také níže představený konkrétní vzdělávací program a výsledky tohoto hodnocení korespondují s hodnocením exkurzí v obecném slova smyslu. Například jen 4 % žáků nesouhlasilo s tvrzením „Exkurze do muzeí v rámci výuky mě baví“ a obdobně

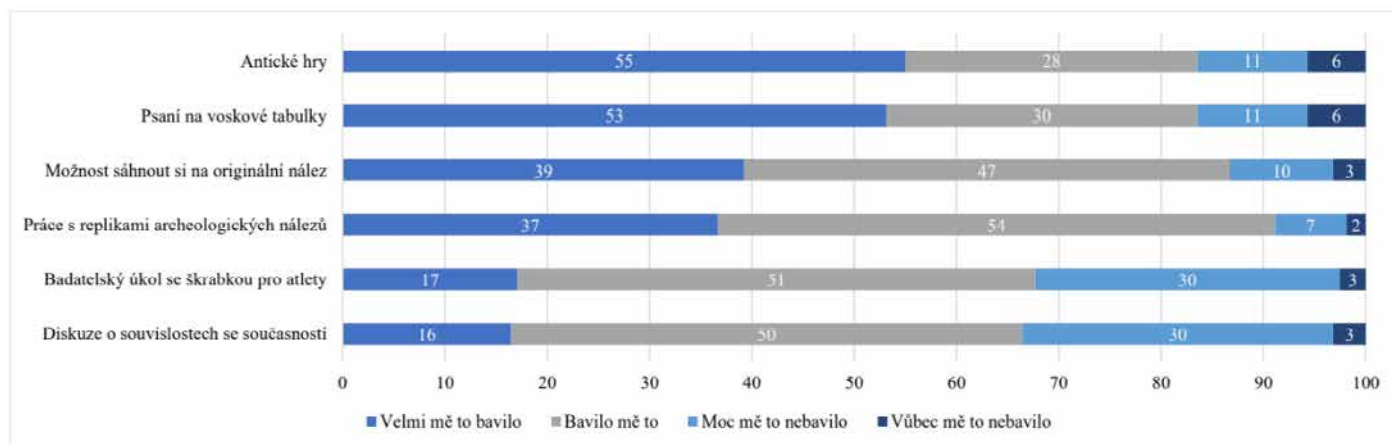
s tvrzením „Vzdělávací program mě baví“ nesouhlasilo pouze 5 % respondentů.

Popis programu

Vzdělávací program představil žákům každodenní život ve starověkém Římě, a to za pomoci replik archeologických nálezů, ale i originálních předmětů. Po krátkém úvodu, během kterého se žáci seznámili s klasickou archeologií, rozsahem Římské říše, zorientovali se na mapě a v čase, jim byly rozdány originální artefakty a repliky archeologických nálezů a žáci v menších skupinách diskutovali o tom, k čemu daný předmět sloužil, kdo ho mohl používat nebo z jakého jsou materiálu. Předměty kolovaly mezi skupinami a v momentě, kdy všechny skupiny měly možnost si detailně prohlédnout veškeré repliky a originály, byla opět spuštěna prezentace. Nejprve náhodná skupina odprezentovala vlastní nápady a následně lektor upřesnil jejich hypotézy a podložil je dalšími informacemi a fotografiemi archeologických nálezů.

Zapojeny byly i prvky badatelsky orientované výuky, kdy si žáci mohli opět prohlédnout repliku nálezů, tentokrát bronzové škrabky (tzv. strigilu), kterou používali převážně atleti po tréninku, aby z kůže setřeli olej, pot a prach. Následně jim byly dodány další prameny v podobě fotografií malovaných nádob, kde bylo využívání této škrabky vyobrazeno, fotografie sochy Apoxyomena a úryvky z písemných pramenů, ve kterých je o tomto předmětu zmínka.

Jedním z předmětů, které mohli v první části programu žáci prozkoumat, byly voskové tabulky. V následující fázi programu

bylo větší množství tabulek rozdáno mezi žáky, kteří si mohli do ruky vzít stylus a vyzkoušet, jak se na tabulky pomocí něj psalo a jak se jeho plochým koncem text mohl i mazat. Žáci si zopakovali římské číslovky a zhlédli krátkou prezentaci na téma dopisů z lokality Vindolanda, díky kterým můžeme nahlédnout, jak vypadal běžný život na tomto římském vojenském táboře. Na to navázala opět krátká prezentace na téma stravování ve starověkém Římě a toho, jak tyto informace dnes víme.

Poté s žáky proběhla diskuze o souvislostech mezi starověkem a současností, jako například o používaných slovních spojeních (Achillova pata apod.), prvcích v kultuře, umění a technologiích.

Na závěr si žáci zahráli několik starověkých her, což bylo doplněno i o fotografie nálezů deskových her, kostek či herních žetonů. Využívání her ve vzdělávání je diskutovaným tématem. Role těchto her může spočívat v motivování a zaujmutí pozornosti žáků, ale také například v zesílení jejich kooperačních schopností.¹³ Tato aktivita byla do vzdělávacího programu zařazena s cílem žáky aktivizovat a zaujmout, ale také oživit vzdělávací program. Jelikož se nejedná o moderní hry s anticou tematikou, ale o autentické hry, které

byly provozované v diskutovaném období, další účel této části programu byl edukovat žáky i o této konkrétní oblasti antické každodennosti.

Hodnocení jednotlivých aktivit v rámci vzdělávacího programu a jejich obtížnosti

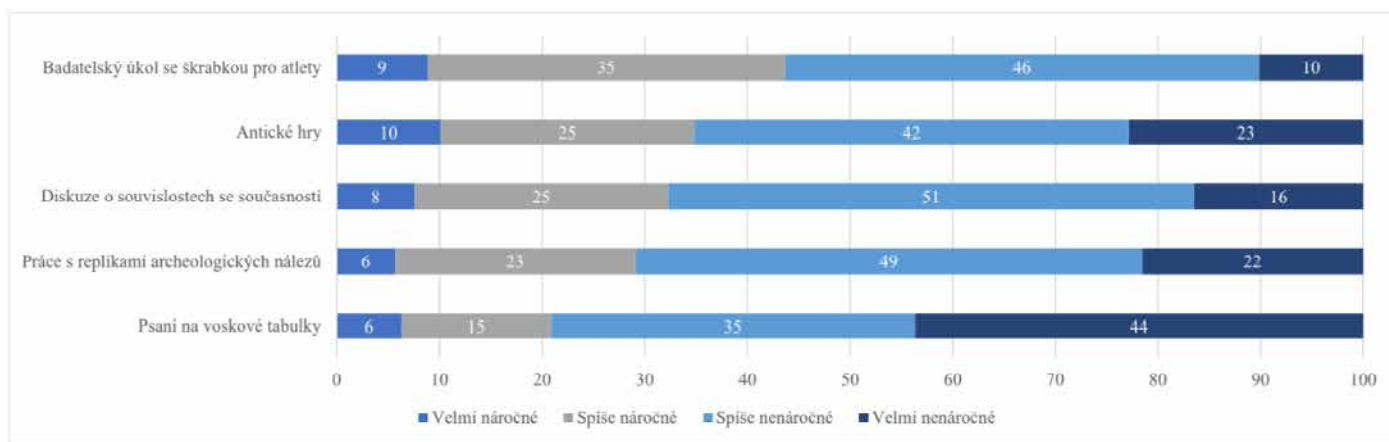
Nejprve nás zajímalo, do jaké míry žáky baví, či nebaví jednotlivé aktivity, které si během vzdělávacího programu vyzkoušeli, proto se část dotazníku se zaměřila také na jejich hodnocení (Obr. 2). Otázkami, ve kterých žáci uváděli, nakolik je dané aktivity bavily, bylo především sledováno, nakolik jimi byli žáci zaujati a aktivně je vnímali. Žáci měli k jednotlivým aktivitám zaškrtnout dle svého mínění jednu z následujících možností: „Velmi mě to bavilo“, „Bavilo mě to“, „Moc mě to nebavilo“ a „Vůbec mě to nebavilo“. Nejvíce žáky (91 %) oslovila práce s replikami archeologických nálezů a možnost sáhnout si na originální nález (86 %). Originální předměty byly pouze dva, římská střešní taška s kolkem a část mramoru, který byl součástí dekorace stavby. Není překvapení, že nejlépe hodnocené aktivity jsou právě tyto, které se týkají práce s replikami archeologických nálezů a originálních

Obr. 2. Hodnocení jednotlivých aktivit v rámci vzdělávacího programu (podíl v %)

Tab. 1. Náležitosti programu, tabulka dle Mikešové a Opatrné,²⁰ upraveno

Každodenní život ve starověkém Římě	
Vzdělávací cíle	Žák uvede vybrané předměty z každodenního života v Římě a popíše, jak fungovaly.
Cílová skupina	6. třída ZŠ, 1. ročník osmiletých gymnázií
Didaktické metody	brainstorming, demonstrační, monolog, dialog, objektové učení, konstruktivismus, dovednostně-praktická
Časová dotace	90 minut
Personální zajištění	1 lektor

¹³ ZIRAWAGA, Victor S., OLUSANYA, Adeleye I. a MADUKU, Tinovimbanashe. Gaming in Education: Using Games as a Support Tool to Teach History. *Journal of Education and Practice*, 2017, roč. 8, č. 15, s. 55.

Obr. 3. Hodnocení obtížnosti jednotlivých částí vzdělávacího programu (podíl v %)

předmětů. Právě předměty jsou základem poznávání v prostorách muzeí¹⁴ a obzvlášť autenticita originálních předmětů představuje potenciál pro muzejní edukaci.¹⁵ Mohli bychom se domnívat, že pokud by originálních předmětů bylo více, měla by tato aktivita lepší hodnocení než práce s replikami.

Největší podíl „Velmi mě to bavilo“ však v hodnocení získaly antické hry. Nejslabší hodnocení získal badatelský úkol se skrabkou pro atlety a diskuze o souvislostech se současností. Přestože jde o nejméně oblíbené aktivity dle hodnocení, nelze hovořit o tom, že by bavily malý počet žáků, pozitivně zapůsobily na téměř sedmdesát procent respondentů. Bádání, k čemu skrabka pro atlety sloužila, bylo zároveň označené jako nejobtížnější, 44 % respondentů tuto aktivitu označilo za náročnou (Obr. 3). Mohli bychom se domnívat, že žáci v rámci muzejní edukace preferují spíše méně náročné úkoly. Ovšem druhou nejvíce náročnou aktivitou, jak ji označilo 35 % žáků, byly již zmíněné antické hry. Lze tedy vyvodit, že mezi obtížností aktivity a její následnou oblíbeností u žáků nemusí být nutně souvislost. Rozdíl však může spočívat v mentální a manuální náročnosti. Jedna z her (házení s astragaly) vyžadovala jistou míru manuální zručnosti, kterou většina žáků nemohla během krátkého trvání programu vytrpět.

Vzdělávací programy by mohly být příležitostí oslovit žáky, kteří běžně o dané téma zájem neprojevují. V rámci obecného hodnocení programu totiž pouze jeden ze šesti žáků, kteří uvedli, že nesnáší hodiny dějepisu věnované antice (zjištěno při měření postojů k antice), odpověděl, že ho vzdělávací program nebavil. Jeden z těchto šesti žáků také souhlasil s tvrzením, že pro něj program nebyl vůbec přínosný.

Při měření postojů k antice dvacet pět žáků z výzkumné skupiny uvedlo, že hodiny věnované antice je baví více než ostatní předměty. Z těchto dvaceti pěti žáků jich dokonce dvacet jedna tvrdilo, že se během programu dozvěděli něco nového. Z čehož by se dalo vyvodit, že i když projevují zvýšený zájem o téma, a dá se tedy očekávat, že o tématu vědí více informací, vzdělávací program v muzeu pro ně má i tak potenciál poskytnout nové poznatky.

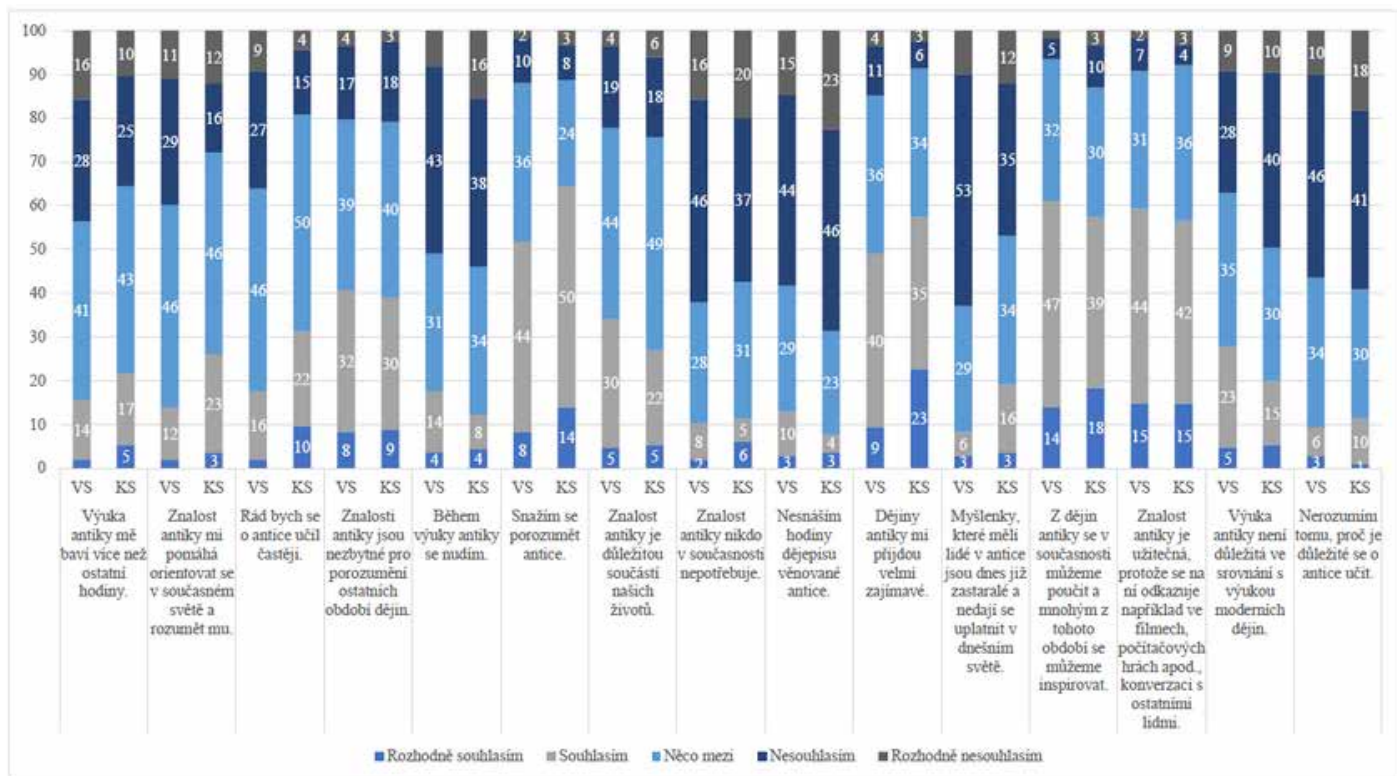
Smysl archeologie

Klasická archeologie nám přináší poznatky o materiální kultuře a způsobu života ve starověkém Řecku a Římě a díky ní si utváříme obraz o této době. Kde však její hlavní smysl spatřují samotní žáci? Autorky se žáků neptaly konkrétně na obor klasické archeologie, zjišťovaly však jejich pohled na archeologii obecně. Vysoký podíl žáků spatřuje smysl archeologie především v tom, že poznání tehdejší doby nám může v současném světě v různých oblastech pomoci: pochopení vývoje předmětů a vynálezů (22 %), poučení z minulosti (20 %) nebo inspirace starověkým řemeslem a uměním (14 %). Pro 19 % žáků je důležité, aby archeologie přinášela poznatky o každodenním životě dané doby a pro již menší podíl žáků má archeologie přínos i ve formě zábavy a relaxace – cestování a turismus (13 %), zábava sama o sobě je to pro 6 % žáků. Jen 3 % se domnívají, že archeologie pro dnešní dobu nemá žádný význam. V tomto případě rozdíl mezi výzkumnou a kontrolní skupinou nejsou zásadní (Tab. 2), ale je například zřejmé, že výzkumná skupina se častěji přiklání k pochopení technologií a vynálezů. Můžeme se domnívat, že na tento výsledek měl vliv samotný

¹⁴ DOLÁK, Jan, HOLMAN, Pavel, JAGOŠOVÁ, Lucie a kol. *Základy muzejní pedagogiky – studijní texty*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014, s. 26.

¹⁵ ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Op. cit.* 2012, s. 47.

V čem spatřuješ smysl archeologie pro dnešní dobu? (vyberte tři možnosti)		
	VS	KS
pochopení vývoje předmětů a vynálezů	74	65
poučení z minulosti	65	62
pochopení každodenního života té doby	54	61
inspirace starověkým řemeslem a uměním	46	44
cestování a turismus (zajímavé objekty k navštívení)	38	42
forma zábavy	15	24
nemyslím si, že má archeologie pro dnešní dobu zvláštní význam	8	11

program, během kterého se žáci setkali s mnoha předměty a řešili jejich podobnost či vliv na současnost. Jako příklad můžeme uvést repliku římského „multitool“ nože, který připomíná švýcarský armádní nůž.

Postoje k antice

Při pohledu na postoje žáků k antice a její výuce můžeme konstatovat, že jsou ve větší míře kladné nebo neutrální, vloženo negativní stanovisko zastává spíše menší podíl žáků (Obr. 4).

Při porovnání postojů kontrolní a výzkumné skupiny pozorujeme, že žáci z kontrolní skupiny deklarují u většiny výroků pozitivnější hodnocení jak v zájmu o antiku, její výuce i významu pro dnešní svět.

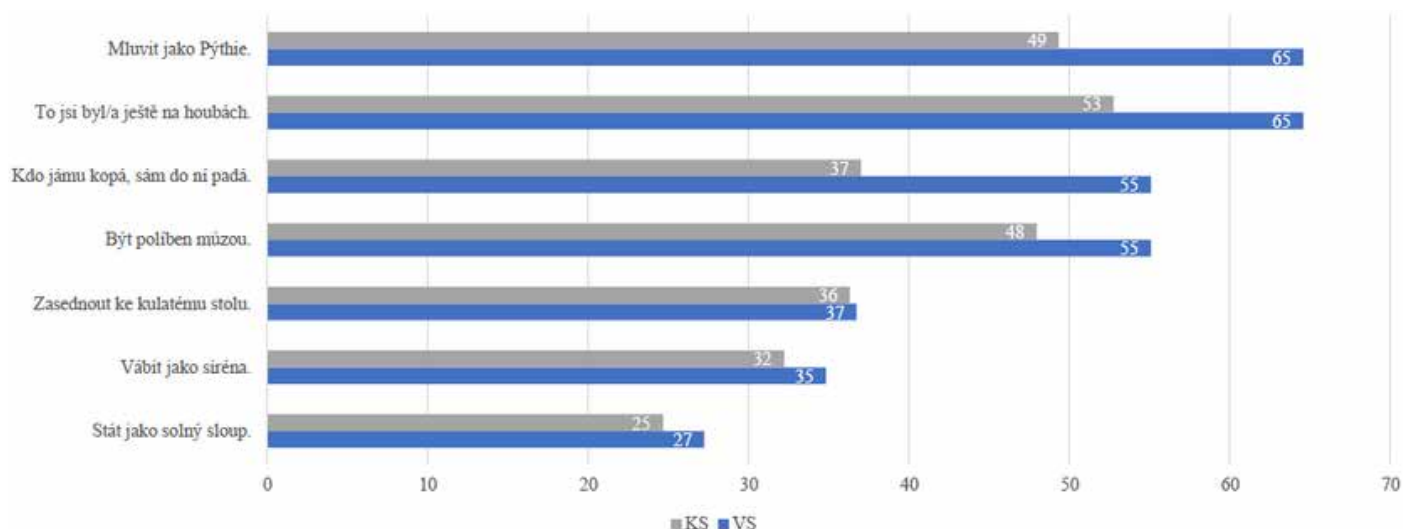
U vývoje postojů v čase lze u obou skupin vypořádat tendenci v odklonu od pozitivního hodnocení antiky a příklon k negativnímu, opět téměř u všech výroků.

Kontrolní skupina si stále zachovává pozitivnější hodnocení antiky a deklaruje o ni vyšší zájem. Na významu především u výzkumné skupiny získávají moderní dějiny. Tato negativní tendence není překvapením, neboť žáci se již v hodinách dějepisu většinou věnují jiné historické etapě, a proto poutá i více jejich zájmu. Pravděpodobně jen u některých jedinců bude zájem o antiku dlouhodobější. Překvapivější je větší pokles zájmu a přiřkládanému významu antice u výzkumné skupiny, jež se účastnila vzdělávacího programu. Porovnáme-li průměrné rozdíly mezi výzkumnou a kontrolní skupinou, signifikantně se liší o 4 procentní body (p. b.), u žáků výzkumné skupiny průměrný pokles činí 6 p. b. a u kontrolní 2 p. b.

K vysvětlení této skutečnosti máme několik hypotéz. Zaprvé nebylo kontrolováno, jaké další exkurze žáci obou skupin navštívili. Lze předpokládat, že učitelé, kteří se do projektu zapojili, ať už z kontrolní,

Tab. 2. Smysl archeologie z pohledu žáků

Obr. 4. Postoje žáků k antice (druhá vlna, listopad 2022)

Obr. 5. Posouzení původu pořekadel, přirovnání a rčení (podíl správných odpovědí v %)

nebo výzkumné skupiny, mají k exkurzím a vzdělávacím programům jiných kulturních institucí pozitivní vztah a mohou být v tomto směru aktivní. V důsledku tedy mohl být efekt vzdělávacího programu k antice u žáků zastíněn novější zkušeností s exkurzí na jiné téma.

Zároveň si myslíme, že se zde do výsledků mohla promítnout skutečnost, že vzdělávací program neměl longitudinální charakter, a proto mohl být žáky spíše vnímán jako zpestření či doplnění výuky ve škole místo podnícení vnitřní motivace a přetrvávajícího zájmu o dané období. Této problematice se mohou autorky věnovat v budoucnu například při evaluaci Klubu mladých archeologů v Národním muzeu, který spočívá v dlouhodobé spolupráci s účastníky. Roli může hrát i design experimentu, konkrétně skutečnost, že průzkum byl anonymní a nelze přiřadit odpovědi jednotlivců z první vlny k jejich odpovědím z vlny druhé.

V neposlední řadě nebylo kontrolováno, jakému tématu se žáci věnovali v hodinách dějepisu v době druhé vlny sběru dat, zda někteří z nich neměli stále lekce zaměřené i na období antiky. I kdyby tomu tak bylo pouze u jedné třídy z kontrolní skupiny, již by to mohlo mít efekt na naše zjištění. Nesmíme také opomenout, že pedagog a jeho styl výuky může mít na postoje žáků silný vliv. Postoje žáků z kontrolní skupiny byly již v prvním měření pozitivnější než u výzkumné skupiny.

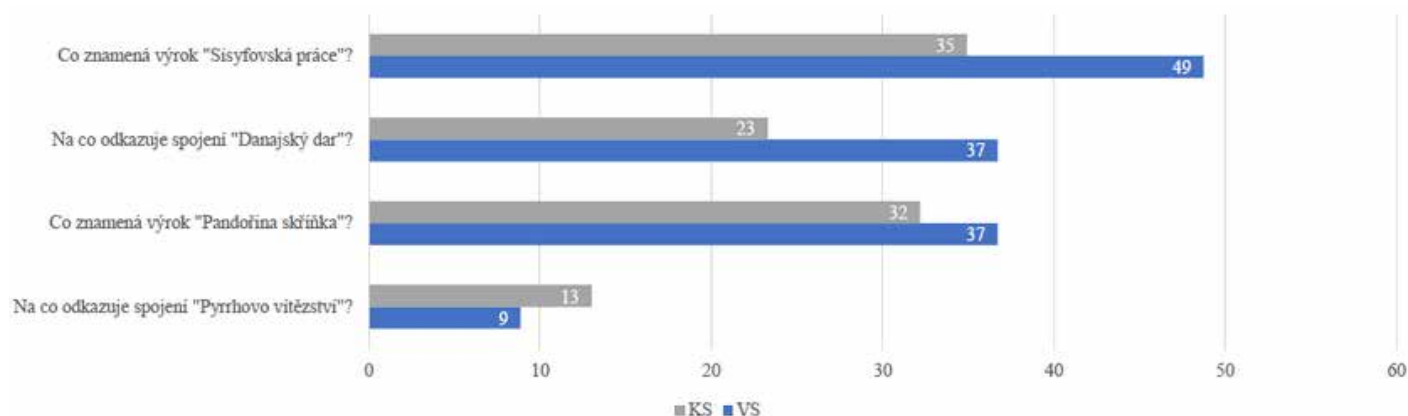
Souvislost antiky se současností

Jak se do postojů žáků promítá zkušenost z návštěvy antické památky nebo exkurze? Žáci, kteří zatím nenavštívili žádnou památku, se signifikantně méně často

a v menší intenzitě domnívají, že se z dějin antiky můžeme v současné době poučit a inspirovat. Když s těmito výroky souhlasí, volí častěji možnost „Souhlasím“, zatímco žáci s touto zkušeností se výrazně častěji přiklání k možnosti „Rozhodně souhlasím“. Zároveň žáci, kteří zatím nenavštívili žádnou antickou památku, také méně souhlasí s výrokem, že znalost antiky je v dnešní době důležitá, protože se odkazy na ni objevují i ve světě umění a popkultury, chí-kvadrát test však nepotvrdil, že by tyto rozdíly byly statisticky signifikantní.

Jak se žáci orientují v prvcích inspirovaných antickou, se kterými se setkávají v současném světě? Souhrnně lze říci, že si téměř ve všech otázkách vedli lépe žáci z výzkumné skupiny, kteří právě absolvovali vzdělávací program v Národním muzeu. Nutno podotknout, že jim během programu nebyly poskytnuty informace, které se objevily ve znalostním testu. Všichni žáci si nejlépe vedli při rozpoznávání prvků antiky ve veřejném prostoru, ať již v názvu firem, produktů, nebo architektury, kde měli posoudit, zda lze na obrázku rozpoznat inspirace antickou. Naprostá většina žáků z kontrolní (88 %) i výzkumné (91 %) skupiny poznala, že se s prvky antiky nesetkají u Tančícího domu či čokolády Merci, již náročnější pro ně bylo kovářství Hefaistos, studio Daidalos nebo budova Státní opery, u které správně odpověděla méně než polovina žáků. Kontrolní skupina dosahovala horších výsledků také při posouzení antického původu následujících pořekadel, přirovnání a rčení, se kterými se setkáváme v každodenním životě (Obr. 5).

Nejhůře se žákům z obou skupin dařilo

v úkolu, ve kterém měli vysvětlit význam vybraných slovních spojení a úsloví, v němž podíl správných odpovědí u žádného z výroků nedosahuje ani 50 % (Obr. 6).

Přesvědčení, že znalost antiky v současné době žák nepotřebuje, se promítla i do výsledků testů, především při posuzování a vysvětlování výroků. Průměrně polovina žáků, kteří s tímto výrokem nesouhlasili při měření postojů k antice, byla schopna určit správnou odpověď, zatímco mezi žáky s opačným přesvědčením to v průměru byla třetina. U výroku „Znalost antiky mi pomáhá orientovat se v současném světě a rozumět mu“ již pozorujeme menší rozdíly ve výsledcích mezi skupinami žáků, kteří s výrokem ne/souhlasí, přesto žáci, kteří deklarovali souhlas, dosahovali v průměru mírně lepších výsledků. Menší rozdíl mezi skupinami může být způsoben i skutečností, že se více než třetina žáků přiklonila k prostřední neutrální odpovědi „Něco mezi“.

Obliba různých historických období

Hlavním tématem výzkumu je zkoumání různých aspektů zájmu žáků základních škol o období antiky, především klasické antiky, tedy starověkého Řecka a Říma. Pro kontext těchto informací je ovšem také důležité vědět, jak si u žáků stojí tato historická etapa ve srovnání s jinými obdobími, proto byli žáci vyzváni, aby seřadili etapy dle oblíbenosti. Následující výčet je řazen dle celkového podílu žáků, které toto období zařadilo na první místo:

- pravěk (30 %)
- starověké Řecko a Řím (22 %)
- moderní dějiny (22 %)
- starověký Egypt a Přední východ (12 %)
- středověk (7 %)
- novověk (7 %)

Největší podíl žáků (28 %) na druhé místo zařadil starověký Egypt a Přední východ, pro 18 % žáků je na druhém místě starověké Řecko a Řím a starověk obecně, tyto dvě historické etapy zařadila pětina žáků na třetí místo. Zajímavé je, že období pravěku a moderní dějiny volil i vcelku vysoký podíl žáků na místě šestém, z toho lze usuzovat, že jejich ne/oblíbenost může být trochu polarizující. Období starověkého Řecka a Říma se na šesté příčce objevilo jen výjimečně, a to u 7 % žáků.

Podíváme-li se na rozdíly mezi výzkumnou a kontrolní skupinou, je trochu překvapující největší rozdíl v hodnocení oblíbenosti moderních dějin, kde činí rozdíl na první příčce 10 p. b. ve prospěch výzkumné skupiny, tento rozdíl je statisticky signifikantní. Shodně největší podíl žáků z VS i KS za nejvíce oblíbené období označil pravěk (Tab. 3) a na druhé příčce starověký Egypt a Přední východ.

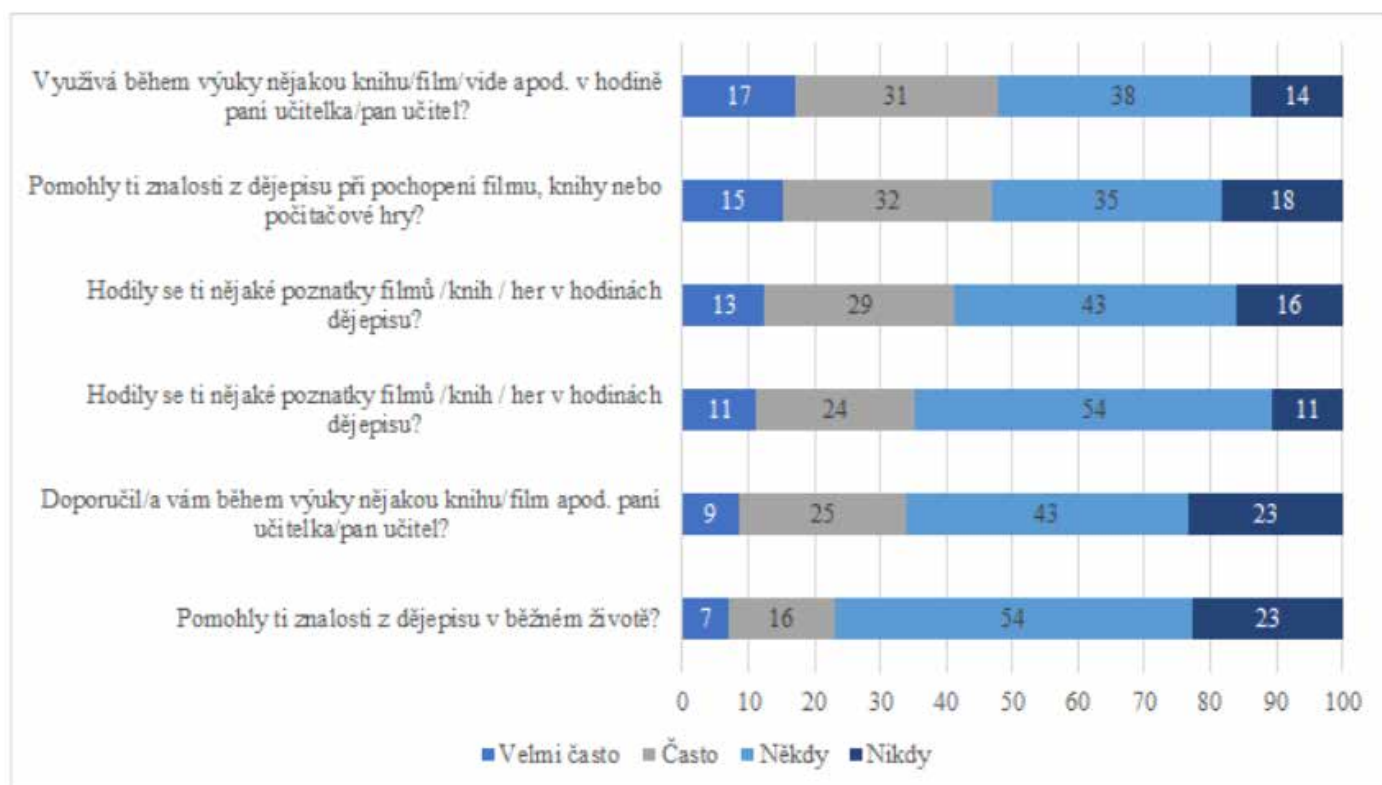
Hodnocení oblíbenosti jednotlivých období může být samozřejmě ovlivněno i kurikulem, neboť některá z nich žáci budou teprve v hodinách dějepisu probírat a povědomí a znalosti žáků o nich mohou být jen velmi útržkovité. To lze vyvodit i z dalších průzkumů. Dle České školní inspekce¹⁶ žáci devátých ročníků považují za nejzajímavější období od první světové války do konce druhé světové války (1914–1945) (57,8 %) a období od konce druhé světové války (1945) přes dobu socialismu až po sametovou revoluci (1989) (31,8 %). Na třetí příčce je nejstarší období

Tab. 3. Obliba jednotlivých historických období

Podíl žáků v %, kteří dané období zařadili na první místo		
Historická období	VS	KS
pravěk	28	33
moderní dějiny	27	17
starověké Řecko a Řím	20	23
starověký Egypt a Přední východ	10	14
středověk	8	7
novověk	8	6

Obr. 6. Význam slovních spojení a úsloví vycházejících z antických mýtů (podíl správných odpovědí v %)

¹⁶ ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. Tematická zpráva Výuka soudobých dějin na 2. stupni základních škol a na středních školách [online], 2016, s. 7 [cit. 9.9.2023]. Dostupné z: www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematicke%20zpravy%20vyuka%20soudobych%20dejin.pdf.

Obr. 7. Vztah populární kultury a školní výuky (podíl v %)

(např. pravěk) až po středověk (období do 6. století) (26,5 %), které je následované obdobím od středověku (přibližně 6.–15. století) až do vypuknutí 1. světové války (1914) (20,8 %). Zbylých 4,8 % žáků nepovažují žádné období za zajímavé. Z diplomové práce Kristýny Vrzalové¹⁷ je zase možné vyzkoušet oblíbenost žáků šestého ročníku v období pravěku a velmi nízký počet žáků, které považují období druhé světové války za zajímavé. Je však třeba poznamenat, že zde použité kategorie různých historických období nelze dobře komparovat, jelikož jsou více specifické a například se zde objevuje kategorie „pravěk“, ale také blíže určené období pravěku „doba kamenná“, další období pravěku však už zmíněná nejsou.

Postoje žáků k zastoupení antiky v popkultuře a jejímu využití ve vzdělávání

Je zřejmé, že mezi laickou veřejností se často objevují stereotypní představy o archeologii, které vyplývají z populární kultury, jak zmiňuje například Gabriel Moshenska,¹⁸ a ve srovnání s jinými povoláními, která bývají ve filmech či knihách stereotypizována, s archeology, narozdíl například od doktorů, přijde běžný člověk do kontaktu zřídka.¹⁹ Existují však i stereotypní představy o lidské

minulosti jako takové. V běžném životě se často setkáváme s populární kulturou, která se obdobím antického starověku inspiroje. Proto se část dotazníku věnovala také postojům žáků k zastoupení antiky v popkultuře.

Hodiny dějepisu a popkultura se zdají být navzájem propojené. Znalosti z dějepisu alespoň někdy pomohly při pochopení filmu, knihy nebo počítačové hry 81,9 % žáků a 89,5 % žáků alespoň někdy využilo poznatky z těchto děl v hodinách dějepisu (Obr. 7).

Žáci byli vyzváni, aby uvedli alespoň tři popkulturní díla (bylo upřesněno, že může jít o knihu, film, divadelní inscenaci či počítačovou hru), která se v daném období odehrávají nebo pojednávají o antice nebo osobnosti z této doby. Na alespoň jedno dílo si vzpomnělo 30,6 % žáků, vyjmenovat tři se povedlo pouze 17,1 % žáků. Nejvíce zmiňované dílo byl *Asterix a Obelix*, které bylo uvedeno sto jedna krát. Dvaatřicet zmínek měl pak film *Trója*, *Staré řecké báje a pověsti* jich získaly třicet (Tab. 4).

V této tabulce je možné pozorovat, že ve výzkumné a kontrolní skupině obsazují přední příčky stejná díla. Přesto existují i výrazné rozdíly mezi těmito skupinami. Jedním z nich jsou *Staré řecké báje a pověsti*, které jsou výrazně čteněji zmiňované mezi žáky z výzkumné skupiny. Můžeme

¹⁷ VRZALOVÁ, Kristýna. Vztah žáků 2. stupně základní školy k dějepisu. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2020, s. 65.

¹⁸ MOSHENSKA, Gabriel (ed.). Key Concepts in Public Archaeology. London: UCL Press, 2017, s. 152.

¹⁹ RUSSELL, Miles (ed.). Digging Holes in Popular Culture: Archaeology and Science Fiction. Oxford: Oxbow Books, 2002, s. 53.

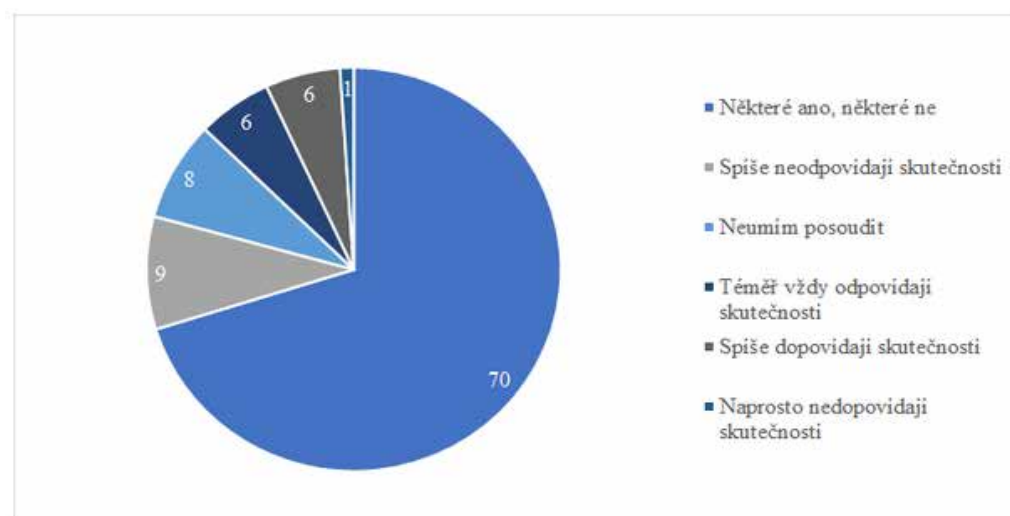
²⁰ MIKEŠOVÁ, Veronika, OPATRná, Marie a kol. Op. cit., s. 20.

Tituly, které žáci četli/hráli/viděli							
	VS	KS	celkem		VS	KS	celkem
Asterix a Obelix	64	37	101	Dokumenty	2	2	4
Trója	14	18	32	Trojská válka (Veronika Válková)	0	3	3
Staré řecké báje a pověsti	23	7	30	Kompas času	1	2	3
Quo vadis	17	4	21	Gods of Olympus	3	0	3
300: Bitva u Thermopyl	9	7	16	Byl jednou jeden člověk	2	1	3
Souboj Titánů	10	5	15	Rise of Kingdoms	3	0	3
Gladiátor	4	8	12	Ben Hur	0	2	2
Herkules	10	1	11	Bible	1	1	2
Spartakus	6	2	8	Diogenés v sudu	0	2	2
Assassin's creed	2	6	8	Forge of empires	2	0	2
Odysseus	4	2	6	Romulus a Remus	1	0	1
Age of Empires	5	1	6	Pád říše římské	1	0	1
Kleopatra	6	0	6	Sofoklés	1	0	1
Pompeje	3	3	6	Achilles (PC hra)	0	1	1
Julius Caesar	4	1	5	Slavné dny	0	1	1
Alexandr Veliký	3	2	5	The Elder Scrolls	1	0	1
Odysseia	0	4	4	Kirké	1	0	1

se domnívat, že důvodem je například práce některého z pedagogů z výzkumné skupiny s touto knihou ve výuce. Žáci po uvedení názvů popkulturních děl již blíže nespecifikovali, odkud je znají a jaký k nim mají vztah. Zde se nabízí prostor pro navazující výzkum do budoucna, který by tuto problematiku objasnil a následně mohl zlepšit práci s popkulturou ve vzdělávání. I tak nám tyto odpovědi žáků pomáhají utvářet představu o tom, jaká popkulturní díla znají, což může být ve výuce využito. Autorkám se tímto i potvrdila domněnka o správnosti zvolení *Asterixe*, *Tróji* a *Souboje titánů* jako vhodného příkladu pro další sekci v dotazníku. Z odpovědí na otázky vyplynulo, že 70,2 % žáků si myslí, že některá díla jako filmy, knížky a počítačové hry mohou odpovídat realitě dané doby, ale existují

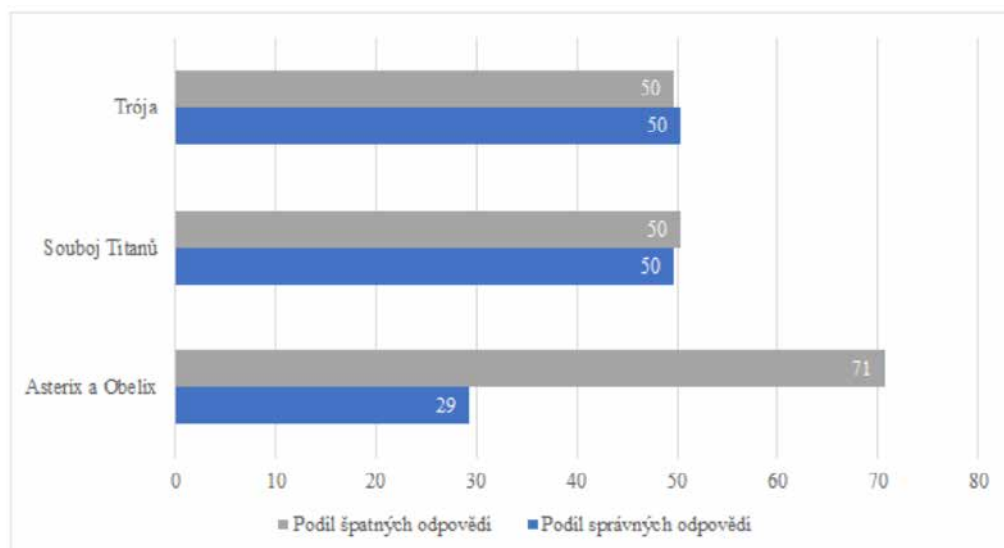
také díla, která toto nesplňují. Malé procento (5,9 %) z dotazovaných uvedlo, že „Téměř vždy odpovídají skutečnosti“ (Obr. 8). Pouze 12,8 % respondentů však uvedlo, že sami nepřesnosti odhalili. Byla položena i otevřená otázka, zda žáci sami objevili nějaké nepřesnosti a jaké. Jeden respondent uvedl následující nepřesnost: „V knihách je Zeus vždy ten hodný, ale on znásilnil tolik nevinných žen“. Žákům byly předloženy tři obrázky z populárních děl, u kterých měli označit, zda obsahují nějakou nepřesnost (a jakou), nebo ne. U filmů *Trója* a *Souboj Titánů* byl počet správných a špatných odpovědí vyrovnaný, u *Asterixe a Obelixe* silně převažují ty špatné (Obr. 9). V případě filmu *Trója* měli za úkol odhalit přítomnost lamy, tedy zvířete, které na daném území v této době nežilo. *Souboj titánů* zase vydává krakena

Tab. 4. Přehled názvů knih, her a filmů, které žáci uvedli, že četli, hráli nebo viděli (absolutní počty)

Obr. 8. Vnímání nepřesností v popkulturních dílech

Obr. 9. Vnímání nepřesností
v konkrétních popkulturních
dílech

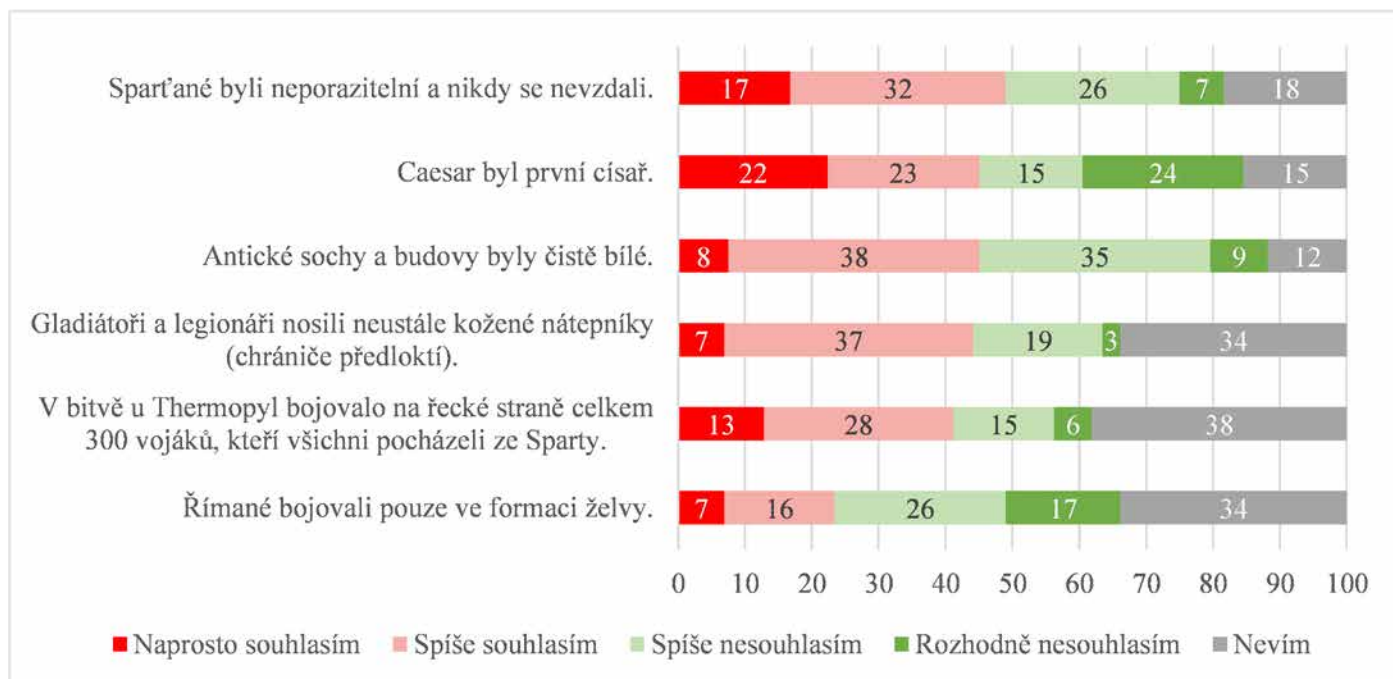
za starořeckou mytologickou nestvůru. U *Asterixe a Obelixe* se jednalo o anachronismus v podobě menhirů. Velký podíl špatných odpovědí v případě posledního zmíněného díla může být zapříčiněno tím, že jde o velmi častou a v pamětech žáků zakořeněnou situaci ve zmiňovaných komiksech, které jsou navíc dle zjištění pravděpodobně nejrozšířenější popkulturní díla mezi touto věkovou kategorií. Je však také možnost, že se jedná o mezeru ve vzdělání v oblasti období pravěku, kterému nebývá ve výuce věnováno tolik prostoru. Nutno dodat, že zařazení menhirů do správného období pravěku, je pro žáka šesté třídy redundantní znalost. Ukazuje nám to však působení popkultury na vnímání žáka.

Dále autorky zajímalo, zda mají díky popkultuře žáci nějaké stereotypní představy o minulosti. V dotazníku měli žáci za úkol přečíst šest tvrzení, každé obsahující některou ze zažitých nepravdivých informací, a uvést, do jaké míry s tvrzením souhlasí. Zdá se, že stereotypní představy jsou v žácích zakořeněné. Toto však představuje potenciál pro práci se žáky během vzdělávacích programů či výuky dějepisu v podobě boření těchto stereotypních představ pomocí vědeckých poznatků archeologů a historiků. Zároveň u položek, které byly zaměřeny na větší míru detailu, více než jedna třetina žáků volila možnost „Nevím“, což je výrazně více než u tvrzení obecnějšího charakteru, jak je patrné v níže uvedeném grafu (Obr. 10). Jak již bylo řečeno, popkultura, která čerpá inspiraci v období antiky, nás často v každodenním životě obklopuje. Více než polovina (61 %) žáků z výzkumné skupiny

navíc souhlasilo s tvrzením, že „Znalost antiky je užitečná, protože se na ni odkazuje například ve filmech, počítačových hrách apod., konverzaci s ostatními lidmi nebo ve zprávách“. Populární díla by tedy měla být zohledněna i ve školní výuce a muzejní edukaci. Z odpovědí žáků také vyplývá, jak uvedlo 72 % žáků, že přečtení nebo zhlédnutí nějakého díla inspiruje k dohledání dalších informací. Tyto doplňující informace však mohou být žákům předány právě i během vzdělávacích programů v muzeích nebo v hodinách dějepisu. Samotná díla populární kultury mohou také sloužit například jako prostředek pro rozvoj kritického myšlení žáků.

Závěr

Experiment, který by měl vliv vzdělávacích programů na postoje žáků k antice, ani k jinému konkrétnímu historickému tématu, nebyl dříve v prostředí České republiky proveden, možná právě pro svou organizační, časovou i odbornou náročnost. Ze zpětné vazby k samotnému vzdělávacímu programu vyplývá, že byl žáky přijat kladně. Z prezentovaných výsledků experimentu lze vyvodit, že do obecných postojů žáků k antice se participace na vzdělávacím programu významně nepromítla. Může to však být skutečností, že se jednalo o jednorázovou návštěvu. V budoucnu by obdobným způsobem mohly být měřeny postoje žáků v rámci pravidelných schůzek Klubu mladých archeologů. Ten totiž spočívá v dlouhodobější práci s návštěvníkem muzea. Podobně by mohly být měřeny postoje k archeologii obecně, ale také k muzeu jako instituci,

na čemž již autorky pracují. Co se týče školních návštěv v muzeu, je možné takto měřit postoje například pomocí vzdělávacích programů realizovaných v průběhu celého školního roku, pokud by stejná třída navštívila několik různých, ale tematicky podobných programů (např. o práci archeologa, o pravěku, o antice apod.). Nevíme také, jaké vzdělávací programy navštívila kontrolní nebo výzkumná skupina v minulosti. Kontrolní skupina již během červnového měření však prokázala kladnější vztah k antice a jejímu významu. Problematiku účasti na dalších exkurzích by bylo možné podchytit dodatečnou otázkou v dotazníku pro žáky nebo získat informaci od jejich učitelů. Na konzumaci médií vzdělávací program také neměl pozorovatelný vliv. Lehký rozdíl může být patrný ve vnímání smyslu archeologie, kde se výzkumná skupina častěji přiklání k pochopení technologií a vynálezů. Lze spekulovat o tom, zda se zde promítá přímý kontakt s replikami archeologických předmětů. Výraznější rozdíl mezi kontrolní a výzkumnou skupinou spočívá ve výsledcích vědomostního testu, kde si respondenti z výzkumné skupiny vedli lépe s vysvětlením a určením původu pořekadel, přirovnání, rčení, slovních spojení a úsloví. Experiment ovšem přinesl jiné užitečné informace, například ohledně vnímání zastoupení antiky v populární kultuře, obecného přehledu o postojích k antice a vnímání inspirací antikou v současném světě, které je možné využít

při plánování vzdělávacích programů či jiných aktivit. Je tedy možné využít přehled děl z populární kultury, která žáci znají, k vhodnému výběru díla k edukační aktivitě. Další možností je využívat ve výuce nebo vzdělávacím programu prokázané stereotypní představy či nepřesnosti z těchto děl k rozvoji kritického myšlení žáků a konfrontování s poznatky z archeologie nebo historie. V neposlední řadě je z výsledků zřejmé, že existují mezery ve vnímání prvků antiky v současném světě. Muzejní edukátoři a školní pedagogové jsou jedni z těch, kteří tyto znalosti žákům mohou zprostředkovat a doplnit.

Literatura

- COYLE, Do. Listening to learners: An investigation into 'successful learning' across CLIL contexts. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2013, roč. 16, č. 3, s. 244–266.
- CRESWELL, John W. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed method approaches* (Fourth edition, international student edition). Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014.
- ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Tematická zpráva Výuka soudobých dějin na 2. stupni základních škol a na středních školách* [online], 2016 (cit. 9.9.2023). Dostupné z: www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el_publicace/Tematicke%20zpravy%20zprava-1vy/2016_TZ_vyuka_soudobych_dejin.pdf.
- DOIZ, Aintzane, LASAGABASTER, David

Obr. 10. Stereotypní představy o antice. Červeně je zvýrazněn podíl špatných odpovědí, zeleně správných (podíl v %)

- a SIERRA, Juan M. CLIL and motivation: The effect of individual and contextual variables. *The Language Learning Journal*, 2014, roč. 42, č. 2, s. 209–224.
- DOLÁK, Jan, HOLMAN, Pavel, JAGOŠOVÁ, Lucie a kol. *Základy muzejní pedagogiky – studijní texty*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2014.
- DOWNEY, Stephanie, DELAMATRE, Jackie a JONES, Johanna. Measuring the Impact of Museum-School Programs: Findings and Implications for Practice. *Journal of museum education* [online], 2007, roč. 32, č. 2 [cit. 9.9.2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/10598650.2007.11510567>.
- DROBNÝ, Tomáš a VYKOUPILOVÁ, Pavla (eds.). *Muzejní edukátor – studijní materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2020.
- FAZZI, Fabiana a LASAGABASTER, David. Learning beyond the classroom: students' attitudes towards the integration of CLIL and museum-based pedagogies. *Innovation in Language Learning and Teaching* [online], 2021, roč. 15, č. 2 [cit. 9.9.2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17501229.2020.1714630>.
- JAGOŠOVÁ, Lucie. Evaluace v muzejní edukaci - teoretická východiska. *Museologica Brunensia*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 15–21.
- JAGOŠOVÁ, Lucie, JŮVA, Vladimír a MRÁZOVÁ, Lenka. *Muzejní pedagogika: Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace*. Brno: Paido, 2010.
- MIKEŠOVÁ, Veronika, OPATRNÁ, Marie a kol. *Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví – certifikovaná metodika*. Praha: Národní muzeum, 2014.
- MOSHENSKA, Gabriel (ed.). *Key Concepts in Public Archaeology*. London: UCL Press, 2017.
- PROKOP, Pavol, PROKOP, Matel a TUNNICLIFFE, Sue Dale. Is biology boring? Student attitudes toward biology. *Journal of Biological Education*, 2007, roč. 42, č. 1, s. 36–39.
- PUHAČOVÁ, Veronika. *Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie. Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie ve společnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 2018.
- RUSSELL, Miles (ed.). *Digging Holes in Popular Culture: Archaeology and Science Fiction*. Oxford: Oxbow Books, 2002.
- STEJSKALOVÁ, Johana a SPITZEROVÁ, Markéta. Co na to žáci? Postoje žáků k antice a její výuce. In: *Učitelé a archeologie*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2023, s. 245–261.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2012.
- VRZALOVÁ, Kristýna. *Vztah žáků 2. stupně základní školy k dějepisu*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2020. Dostupné z: <https://theses.cz/id/04t995/STAG92363.pdf>.
- ZIRAWAGA, Victor S., OLUSANYA, Adeleye I. a MADUKU, Tinovimbanashe. Gaming in Education: Using Games as a Support Tool to Teach History. *Journal of Education and Practice*, 2017, roč. 8, č. 15, s. 55–64.

Interpretace archeologických obsahů na příkladu edukačního projektu Epidemie– Pandemie–Archeologie v Západočeském muzeu v Plzni

Denisa Brejchová

Interpretation of Archaeological Contents by the Example of the Educational Project Epidemic– Pandemic–Archaeology in the West Bohemian Museum in Pilsen

Abstract: Archaeology is perceived as an interdisciplinary field, and collaboration with other scientific disciplines is natural. The cooperation between archaeology and pedagogy and didactics is becoming increasingly important, especially in the context of revising educational programs and emphasizing inquiry-based learning and object-based education. The new direction of education focuses on informal learning and collaboration with memory institutions such as museums, which serve as alternative educational venues. The programs of the Museum of Western Bohemia in Pilsen can also be considered an important part of education and the dissemination of information about archaeology and history to the public. The educational program “Epidemics-Pandemics-Archaeology” at the Museum of Western Bohemia in Pilsen developed, between 2021–2022, is an interdisciplinary project that connects archaeology, paleopathology, and pedagogy. The project responds to the current topic of pandemics and is linked to archaeological research conducted in Pilsen, particularly in the museum’s branch buildings. The goal of the program is to present epidemics in a broader historical framework from prehistory to the present, using archaeological finds as examples, and to present their historical and cultural context in an understandable manner while enabling active participation and interaction for the participants. In the dissemination of information from archaeology to the public, museum pedagogy plays a crucial role, working in an authentic environment, providing the presence of original artifacts, and offering didactic tools for effective education. The target audience of the program includes primary and secondary school students and students in multi-year grammar schools.

Keywords: archaeology, didactics, pedagogy, epidemic, pandemic

Úvod

Vzdělávací program Epidemie–pandemie–archeologie vznikl v Západočeském muzeu v Plzni s finanční podporou Nadačního fondu Kde domov můj v letech

2021–2022 a představuje jednu z možných forem interdisciplinárního propojení několika vědních oborů a komplexitu vědecko-výzkumné činnosti instituce. Projekt reflektuje jak aktuální téma celosvětové pandemie – obsahem i formou

Mgr. Denisa Brejchová
Západočeské muzeum
v Plzni
dbrejchova@zcm.cz

Epidemie v pravěku, středověku a novověku

Zajímá vás, jaké nemoci sužovaly naše předky a jak se s nimi vyrovnávali? Vezmeme to pěkně postupně od začátku. Pravěk epidemie neznal. Dokud se lidé živilí loveckosběračským způsobem života a žili ve víceméně izolovaných skupinách, žádné významné přenosy nemocí neexistovaly.

Změna přišla s nástupem neolitické revoluce v závěru doby kamenné, kdy lidé začali žít usedlým způsobem života, soustřeďovali se na jednom místě a infekční choroby (zejména malárie a tuberkulóza) se mohly začít šířit. Neolitici lidé také změnili svůj jídelníček – díky pěstování obilovin jedli mnohem více sacharidů, což mimo jiné znamenalo, že se jim začaly více kazit zuby. Pokud se člověk zranil nebo jej postihla nemoc, řídili se naši předci především instinktem a postupným předáváním zkušeností. Pravěcí lidé dokázali provádět chirurgické zákroky, vyvrtat zub, amputovat končetinu a mnoho dalšího.

O vzniku **pramedicíny** můžeme hovořit ve chvíli, kdy si lidé začali uvědomovat léčivou sílu rostlin. Jejich využití v pravěku a starověku dokládají jak archeologické nálezy, tak písemné prameny. Díky nim známe jména významných průkopníků medicíny jako Hippokratés, Galénos, Avicenna a Paracelsus či Pietro Andrea Mattioli, autor monumentálního a dodnes využívaného herbáře.

Od středověku se léčením zabývaly také ženy a je zajímavé, že mnohé z nich byly svatořečeny – sv. Anežka Česká, sv. Zdislava, sv. Hildegarda nebo manželka arcivévody Ferdinanda II. Filipina Welserová. Jejich rady jsou platné dodnes, všechny předbehly svoji dobu o mnoho století. Lidé bylinky nejprve sbírali ve volné přírodě, ve středověku se místem pěstování léčivých rostlin staly také kláštery.

Po vynálezu knihtisku v 15. století se poznatky o léčivkách začaly šířit i mimo klášterní zdi. Medicína si razila svoji dlouhou a náročnou cestu lemovanou mnoha omyly a přešlapy. Některé postupy nám mohou připadat legrační nebo děsivé, ale před některými „lékařskými“ výkony našich předků nezbyvá než smeknout.

Epidemie v pravěku, středověku a novověku

Zajímá vás, jaké nemoci sužovaly naše předky a jak se s nimi vyrovnávali? Vezmeme to pěkně postupně od začátku. Pravěk epidemie neznal. Dokud se lidé živilí loveckosběračským způsobem života a žili ve víceméně izolovaných skupinách, žádné významné přenosy nemocí neexistovaly.

Změna přišla s nástupem neolitické revoluce v závěru doby kamenné, kdy lidé začali žít usedlým způsobem života, soustřeďovali se na jednom místě a infekční choroby (zejména malárie a tuberkulóza) se mohly začít šířit. Neolitici lidé také změnili svůj jídelníček – díky pěstování obilovin jedli mnohem více sacharidů, což mimo jiné znamenalo, že se jim začaly více kazit zuby. Pokud se člověk zranil nebo jej postihla nemoc, řídili se naši předci především instinktem a postupným předáváním zkušeností. Pravěcí lidé dokázali provádět chirurgické zákroky, vyvrtat zub, amputovat končetinu a mnoho dalšího.

O vzniku **pramedicíny** můžeme hovořit ve chvíli, kdy si lidé začali uvědomovat léčivou sílu rostlin. Jejich využití v pravěku a starověku dokládají jak archeologické nálezy, tak písemné prameny. Díky nim známe jména významných průkopníků medicíny jako Hippokratés, Galénos, Avicenna a Paracelsus či Pietro Andrea Mattioli, autor monumentálního a dodnes využívaného herbáře.

Od středověku se léčením zabývaly také ženy a je zajímavé, že mnohé z nich byly svatořečeny – sv. Anežka Česká, sv. Zdislava, sv. Hildegarda nebo manželka arcivévody Ferdinanda II. Filipina Welserová. Jejich rady jsou platné dodnes, všechny předbehly svoji dobu o mnoho století. Lidé bylinky nejprve sbírali ve volné přírodě, ve středověku se místem pěstování léčivých rostlin staly také kláštery.

Po vynálezu knihtisku v 15. století se poznatky o léčivkách začaly šířit i mimo klášterní zdi. Medicína si razila svoji dlouhou a náročnou cestu lemovanou mnoha omyly a přešlapy. Některé postupy nám mohou připadat legrační nebo děsivé, ale před některými „lékařskými“ výkony našich předků nezbyvá než smeknout.

Obr. 1 – Líc karty k hlavní budově Západočeského muzea v Plzni

Obr. 2 – Líc karty k Muzeu církevního umění plzeňské diecéze

1 DUDKOVÁ, Veronika, ORNA, Jiří a NETOLICKÝ, Petr. Špitální areál sv. Máří Magdalény v Plzni. *Archaeologia historica*, 2014, roč. 39, č. 1, s. 221–239.

2 DUDKOVÁ, Veronika a ORNA, Jiří. Obraz vybavení lékaře v novověku na základě nálezů z odpadní jímky v domě č. p. 289 v Plzni. In: *Studies in Post-Medieval Archaeology 3*. Praha, 2009, s. 501–508; DUDKOVÁ, Veronika a ORNA, Jiří. Osobní hygiena v plzeňských domácnostech na sklonku středověku. *Archaeologia historica*, 2013, roč. 38, s. 557–568; ORNA, Jiří a DUDKOVÁ, Veronika. Možnosti přiřazení předmětu z odpadních jímek v Plzni konkrétním obyvatelům města. *Archaeologia historica*, 2016, roč. 41, č. 2, s. 363–374. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/

(individuální, bezpečná, bezkontaktní, využitelná online), tak archeologické výzkumy realizované přímo v budovách poboček Západočeského muzea v Plzni: nález lázeňského topeniště na dvorku Muzea loutek v Plzni a další regionální archeologické nálezy související se zdravotnictvím, např. výzkum měšťanského špitálu sv. Máří Magdalény¹ a domu čp. 289², archeologický výzkum minoritského (františkánského) kláštera a prezentace těchto výzkumů in situ a v expozicích muzea.

Současná archeologie je interdisciplinární obor, který spolupracuje s řadou dalších disciplín a využívá jejich metod a přístupů. Za zcela samozřejmou se dnes považuje spolupráce s přírodními vědami (např. archeobotanika, archeozoologie, archeometalurgie, paleopatologie, spolupráce s paleontology, pedology, paly-nology, antropology apod.). Při studiu historických epidemií a pandemií je taková spolupráce pro archeologii nezbytná a umožňuje nejen lepší porozumění minulým událostem a dopadům těchto událostí na společnost v sociální, ekonomické a kulturní rovině, ale také získání cenných

poznatků pro současnost. V oblasti věd humanitních je pro archeologii spolupráce obtížnější a spor o význam a interpretační potenciál archeologie vs. historie trvá již více než sto let. Domnívám se, že není nutné v rámci tohoto příspěvku znovu překládat argumenty pro a proti, neboť o tom již byla napsána řada textů od odborníků na oba obory³. Diskuse mezi historiky a archeology pokračuje dodnes, našťást však směřuje spíše k vzájemnému respektu a spolupráci. Zástupci obou oborů si uvědomují, že společné zkoumání historických pramenů a archeologických nálezů umožňuje komplexnější rekonstrukci minulých událostí a společností a vede k hlubšímu porozumění. Rovněž další humanitní vědy, jako etnologie, kulturní antropologie a lingvistika,⁴ si své místo v archeologii již obhájily. Stále více se rozšiřuje také spolupráce archeologie s didaktikou a (muzejní) pedagogikou, přestože ji někteří archeologové považují za nadbytečnou. Zkusme si však v této souvislosti položit několik otázek: Je vhodné, aby archeologii prezentoval (interpretoval) pouze archeolog? Má interpretace a popularizace v archeologii

význam? Měli bychom brát v úvahu názor veřejnosti na archeologii? Odpovědi je pravděpodobně možné naznačit rovněž v otázkách jako: Jaký vztah by měly k historii mít děti? Chceme žít ve společnosti, kde je kulturní dědictví součástí naší identity? Chceme, aby archeologie získala respekt a společenskou prestiž? Je pouhá popularizace postačující k dosažení těchto cílů? A v čem spočívá spolupráce archeologie, muzeí a pedagogiky? Cílem tohoto příspěvku je poskytnout odpovědi alespoň na některé z nich.

Klíčovou roli v přenosu informací od archeologie k veřejnosti hraje muzejní pedagogika, interdisciplinární obor kombinující poznatky a metody různých sociálních věd. Muzejní pedagogika se zaměřuje na vzdělávání a výchovu v muzejním prostředí prostřednictvím vzdělávacích programů (např. komentované prohlídky, interaktivní aktivity, workshopy, simulace a další formy), které jsou přizpůsobeny potřebám různých věkových skupin a poskytují příležitost pro aktivní zapojení návštěvníků. Tyto programy přinášejí lepší pochopení archeologických nálezů a historického kontextu a nabízejí živou a nezapomenutelnou zkušenost. Zatímco v západní části Evropy se význam muzejní pedagogiky (nejen v interpretaci archeologických expozic) v rámci neformálního vzdělávání považuje za samozřejmý, v České republice si tato disciplína své místo stále obhájuje. Nicméně se zájem o studium a výzkum jejích metod a účinků v posledních 30 letech postupně zvyšuje. V současnosti je posuzována zejména efektivita vzdělávacích programů a různé přístupy k učení. Na rozdíl od školního prostředí, které je vázáno na strategie vytyčené v Rámcových vzdělávacích programech (dále RVP) a z nich vycházejících Školních vzdělávacích programech (ŠVP), neexistuje pro instituce neformálního vzdělávání žádný závazný dokument určující strukturu edukačních programů. Je však v zájmu každé instituce zabývající se vzděláváním žáků tyto kurikulární dokumenty respektovat a tvořit svoji nabídku v souladu s nimi a s požadavky škol. Tím se do značné míry

rozdíl mezi neformálním a formálním vzděláváním stírá a takto pojaté programy lze považovat spíše za součást vzdělávání formálního, neboť vychází z RVP, realizují se v době výuky (většinou v dopoledních hodinách) a muzeum v nich poskytuje alternativní místo vzdělávání.⁵ Přidanou hodnotou muzejní pedagogiky je autentické prostředí expozice, přítomnost originálních artefaktů, možnost pracovat s odborně zpracovanými substituty a originálními didaktickými pomůckami, uplatňování principu názornosti a hands on přístupu, aplikace principů badatelského učení a nenásilná aktivizace účastníků edukačních programů. Nezanedbatelnou předností programů je rovněž možnost skupinové kooperace žáků, která je výhodná z hlediska možnosti rozvoje a podpory žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a těch, kteří se potýkají s dlouhodobými neúspěchy ve školním prostředí.

Ve prospěch spolupráce archeologie s pedagogikou a didaktikou hovoří také tzv. velká revize RVP v rámci vládního programu Strategie vzdělávání do roku 2030+. Cílem této revize je přetvořit zastaralý model vzdělávání, založený na frontálním způsobu výuky a memorování, v moderní vzdělávání v souladu se současnou filozofií kurikula a světovými trendy, jehož nedílnou součástí bude badatelský způsob výuky a objektové učení s důrazem na kritické myšlení. Nový směr vzdělávání dává také velký prostor vzdělávání neformálnímu, které by se mělo stát běžnou součástí vzdělávacího procesu. Snahou paměťových institucí by proto mělo být nabídnout školám svoje prostory jako alternativní místa edukace a provést žáky v úzké kooperaci se školou vzdělávacími oblastmi Člověk a jeho svět a Člověk a společnost, do kterých spadá výuka dějepisu (tedy i pravěku), a podílet se tak na výchově a vzdělání budoucí generace, která bude jednou mít v rukou osud nejen muzeí, ale i celého kulturního dědictví.

(Ne)formální vzdělávací programy Západočeského muzea v Plzni jsou propojeny s tématy permanentních expozic

fedora/pdf/135610.pdf; ČAPEK, Ladislav et al. Medieval white fine-grained kaolinitic ceramics in the Czech lands in finds from Pilsen and České Budějovice. Archeologia Historica, 2021, roč. 46, č. 1, s. 189–242.

3 KLÁPŠTĚ, Jan. Dějepis a archeologie. Příbuzenství jak se patří. In: *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha, 2003, s. 96–109; **NEUSTUPNÝ, Evžen.** Archeologie a historie. In: *Archeologie nenalézáného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomíla Vencla. Dobrá voda u Pelhřimova*, 2002, s. 141–152; **TŘEŠTÍK, Dušan.** K poměru archeologie a historie. In: *Archeologické rozhledy LIII*, 2001, s. 357–361.

4 PROFANTOVÁ, Naďa a **PROFANT, Martin.** 2003: *Archeologie a historie aneb „jak vykopávat dějiny?“* In: *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha, 2003, s. 239–250.

5 ŠOBÁŇOVÁ, Petra. Muzejní edukace. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 26–28.

6 METLIČKA, Milan et al. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech*. In: Katalog expozice *Pohledy do minulosti Plzeňského kraje: archeologie od počátku do 10. století*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2015.

7 FRÝDA, František. *Typologie středověkého skla v Čechách od 13. do konce 15. století*, In: *Sborník Západočeského muzea v Plzni. Plzeň: Historie V*, 1990, s. 59–84; FRÝDA, František. *Nálezy renesančního skla z Plzně – Pilsner Glasfunde aus der Renaissancezeit. Historické sklo*. In: *Sborník pro dějiny skla 4. Plzeň*, 2007, s. 33–65; FRÝDA, František. *Keramická plastika s erbem Kašpara Kropáče z Kozince – Keramischer Aufsatz einer Löwens-Plastik mit Wappen des Kašpar Kropáč aus Kozinec*. ČSPS, 2011, roč. 119, č. 2, s. 88–91; HUS, Miroslav. *Plzeňská akvamanilia – Aquamanilia aus Plzeň*. *Archeologia Historica*, 1990, roč. 15, s. 397–403; ORNA, Jiří a DUDKOVÁ, Veronika. *Archeologické doklady obléhání Plzně husity – Archäologische Belege über die Belagerung Pilsens durch die Hussiten*. *Archeologia historica*, 2012, roč. 37, s. 165–174; ORNA, Jiří a DUDKOVÁ, Veronika. *Možnosti archeologie pro poznání produkce potravin v pozdně středověké Plzni*. *Archeologia historica*, 2018, roč. 43, č. 2, s. 335–351; ORNA, Jiří. *Nálezy středověkých dřevěných předmětů z Plzně*. Katalog. CD-ROM. Plzeň, 2000; ORNA, Jiří. *Středověký keramický zvonek z Plzně*, In: *ZSM – Historie XVI*, 2002, s. 182–184; ORNA, Jiří. *Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2005; ORNA, Jiří. *Drobná středověká figurální keramická plastika z Plzně*. Muzejní a vlastivědná práce. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2006, č. 3–4, s. 206–208; ORNA, Jiří et al. *Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století*. Praha: Ivan Fojt v nakl. Scientia, 2011;

i některých krátkodobých výstav. Většina programů je realizována v expozici *Pohledy do minulosti plzeňského kraje* – expozici *Archeologie*⁶ zaměřené na pravěk jihozápadních Čech a expozici *Historie*⁷, která se věnuje období středověku a novověku s důrazem na regionální specifika. Obě expozice poskytují pevný základ a kontext pro vzdělávací aktivity a umožňují návštěvníkům vnímat minulost regionu prostřednictvím originálních artefaktů a příběhů.⁸ Realizují se tu například edukační programy *Cesta do pravěku plzeňského kraje*, *Všední i sváteční dny středověkého člověka*, *Příběhy staré Plzně*, *Putování Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic renesančním světem* nebo část vzdělávacího cyklu *Pravěké umění jako prostředek poznávání světa v historických souvislostech* a další. Všechny ve větší či menší míře reflektují vybrané archeologické nálezy prezentované v expozicích a archeologické výzkumy, které probíhaly v rámci činnosti muzea na jihozápadním Plzeňsku od konce 19. století až do současnosti.

Hlavním cílovým publikem edukačních programů jsou školní skupiny, od předškolního věku přes mladší a starší školní věk až po střední školy. Dále se programy zaměřují na pedagogické pracovníky v rámci seminářů dalšího vzdělávání, rodiny s dětmi a širokou veřejnost při akcích jako je *Muzejní noc* či *Mezinárodní den archeologie*.

Edukační projekt Epidemie–pandemie–archeologie

Edukační projekt *Epidemie–pandemie–archeologie* je realizován v hlavní budově muzea, v Muzeu loutek v Plzni a v Muzeu církevního umění plzeňské diecéze, které se nacházejí v historickém centru města Plzně. S ohledem na jejich umístění a historický kontext se nabízelo propojit tyto tři objekty tak, aby každý z nich reprezentoval jednu konkrétní historickou epochu. Expozice *Pohledy do minulosti plzeňského kraje* – expozice *Archeologie* v hlavní budově zastupuje éru pravěku, Muzeum církevního umění

plzeňské diecéze ve františkánském klášteře se zaměřuje na středověké období a Muzeum loutek v Plzni reflektuje, díky nálezům lázeňského topeniště, fenomén novověkého lazebnictví. Každé z muzeí přináší jedinečnou perspektivu a příběh, který přispívá k lepšímu porozumění minulosti a kulturnímu dědictví plzeňského regionu. V rámci projektu vzniklo šest velkoformátových dřevěných karet s prvky rozšířené reality, které obsahují elementární strukturované informace k jednotlivým pobočkám, epochám a nemocem či epidemiím (Obr. 1, 2, 3 a 4). Program je dostupný ve dvou verzích – pro individuální návštěvníky v samoobslužné formě a pro školní skupiny formou devadesátiminutového lektorovaného edukačního programu.

Edukační program vychází z poznání, že epidemie měly na lidskou populaci významný vliv a ovlivňovaly všechny oblasti života. Na samém počátku dějin, tedy v pravěku, žádné epidemie pravděpodobně ještě neexistovaly (první známá pandemie moru známá jako justiniánský mor postihla Byzantskou říši za vlády císaře Justiniána I. až v 6. století n. l.), neboť v době lovecko-sběračského způsobu života ve starším a v části mladšího paleolitu, kdy lidé žili v izolovaných skupinách, nebylo přenosu nemocí příliš významné. Změna nastala s nástupem neolitické revoluce, kdy lidé začali žít v osadách, chovali dobytek a soustřeďovali se na jednom místě. To umožnilo přenos infekčních chorob, zejména malárie a tuberkulózy.⁹ Neolitické lidé také změnili svou stravu, což vedlo k problémům se zuby.¹⁰ V případě zranění nebo nemoci se naši předci řídili instinktem a postupným předáváním zkušeností a již pravěcí lidé byli schopni provádět i některé chirurgické zákroky. O vzniku „pramedicíny“ můžeme hovořit ve chvíli, kdy si lidé začali uvědomovat léčivou sílu rostlin.¹¹ Využití bylin v pravěku a starověku dokládají jak archeologické nálezy, tak písemné prameny. Díky nim známe jména významných průkopníků medicíny starověku a středověku jako Hippokratés, Galénos, Avicenna, Paracelsus či Mattioli.

Epidemie v pravěku, středověku a novověku

Zajímá vás, jaké nemoci sužovaly naše předky a jak se s nimi vyrovnávali? Vezměme to pěkně postupně od začátku. Pravěk epidemie neznal. Dokud se lidé živilo loveckosběračským způsobem života a žili ve víceméně izolovaných skupinách, žádné významné přenosy nemocí neexistovaly.

Změna přišla s nástupem neolitické revoluce v závěru doby kamenné, kdy lidé začali žít usedlým způsobem života, soustřeďovali se na jednom místě a infekční choroby (zejména malárie a tuberkulóza) se mohly začít šířit. Neolitické lidé také změnili svůj jídelníček – díky pěstování obilovin jedli mnohem více sacharidů, což mimo jiné znamenalo, že se jim začaly více kazit zuby. Po- kud se člověk zranil nebo jej postihla nemoc, řídili se naši předci především instinktem a postupným předáváním zkušeností. Pravěcí lidé dokázali provádět chirurgické zákroky, vyvrtat zub, amputovat končetinu a mnoho dalšího.

O vzniku **pramedicíny** můžeme ho- vořit ve chvíli, kdy si lidé začali uvě- domovat léčivou sílu rostlin. Jejich využití v pravěku a starověku do- kládají jak archeologické nálezy, tak písemné prameny. Díky nim známe jména významných průkopníků me- dicíny jako Hippokratés, Galenos, Avi- cenna a Paracelsus či Pietro Andrea Mattioli, autor monumentálního a dodnes využívaného herbáře.

Od středověku se léčením zabývaly také ženy a je zajímavé, že mnohé z nich byly svatořečeny – sv. Anežka Česká, sv. Zdislava, sv. Hildegarda nebo manželka arcibiskupa Ferdinanda II. Filipina Welsperová. Jejich rady jsou platné dodnes, všechny předběhly svoji dobu o mnoho století. Lidé byli nejprve sbírali ve volné přírodě, ve středověku se místem pěstování léčivých rostlin staly také kláštery.

Po vynálezu knihtisku v 15. století se poznatky o léčivkách začaly šířit i mimo klášterní zdi. Medicína si razila svoji dlouhou a nároč- nou cestu lemovanou mnoha omyly a přešlapy. Některé postupy nám mohou připadat legrační nebo děsivé, ale před některými „lékařskými“ výkony našich předků nezbyvá než smeknout.

EPIDEMIE — PANDEMIE — ARCHEOLOGIE

Zveme vás na interaktivní výlet do dávných dob, během kterého se dozvíte o podobě různých epidemií od pravěku do novověku a o způso- bec jejich léčení. Budete potřebovat jen vstupenku, chytrý telefon nebo tablet a 20 minut až hodinu času (podle toho, kolik poboček navštívíte).

Můžete navštívit všechny tři pobočky Západočeského muzea v Plzni nebo jít jen do jedné. Záleží na vás. **Vstupenky zakoupíte v kte- rékoliv z poboček ZČM** (v hlavní budově, Muzeu církevního umění nebo Muzeu loutek). Nezáleží na tom, v které pobočce zahájíte svoji návštěvu.

V každé ze tří poboček muzea najdete jednu historickou epochu.

V expozici Archeologie v **hlavní budově** se přenesete do **PRAVĚKU**. Ukážeme vám stopy, které na lidských kostech nechávají různé nemoci.

V **Muzeu církevního umění** se ocitneme ve **STŘEDOVĚKU** a nahlédneme do herbáře léčivých rostlin, který pomoci speciální aplikace ožije před vašima očima.

NOVOVĚK si užijete v **Muzeu loutek**, kde se na vás na auten- tickém lazebnickém dvorku těší i naše Regina III. — pijavice lékařská. Pokud se nebojíte, můžete se s ní vyfotit nebo si ji (virtuálně) přiložit na kůži.

- 1 PRÁVĚK** — Západočeské muzeum v Plzni, hlavní budova, Kopeckého sady 2
- 2 STŘEDOVĚK** — Muzeum církevního umění plzeňské diecéze, Františkánská
- 3 NOVOVĚK** — Muzeum loutek v Plzni, náměstí Republiky 23

Pokud jste učitel nebo žák, který by na program rád přišel i se spolužáky a dozvěděl se ještě více, budete srdečně vítáni. Je ale potřeba **školní skupiny objednat vždy předem** na dbrejchova@zcm.cz nebo +420 378 370 123 nebo +420 778 429 481. Program bude začínat v hlavní budově a jednotlivé pobočky žáci navštíví s lektorem postupně. Pro program využijeme tablety, které žákům na místě zapůjčíme. Časová dotace pro školní skupiny: 90 minut. Cena pro školní skupinu: 50 Kč/žák.

Nabídku vzdělávacích programů našeho muzea naleznete na www.zcm.cz/pro-skoly.

Projekt **Epidemie — Pandemie — Archeologie** byl financován z peněz obce Plzeň. Navštívit můžete i Muzeum loutek v Plzni.

Patří sem i sv. Anežka, sv. Zdislava či abatyše Hildegarda, autorka rozsáhlého herbáře používaného několik století. Lidé byliny nejprve sbírali ve volné přírodě, ve středověku se místem pěstování léčivých rostlin staly také kláštery. Odtud se poznatky o léčivkách díky vynálezu knihtisku v 15. století rychle rozšířily i mimo klášterní zdi. Medicína si razila svoji dlouhou a náročnou cestu lemovanou mnoha omyly a přešlapy. I když nám některé praktiky našich předků mohou dnes připadat bizarní nebo děsivé, k většině z nich však musíme cítit obdiv.

Pravěk v hlavní budově Západočeského muzea v Plzni

V první části zaměřené na pravěk se účastníci programu seznámí s metodami, které archeologie ve spolupráci s fyzickou antropologií používá při zkoumání kosterních nálezů. Tyto metody umožňují získat informace o pohlaví jedince, jeho věku, porovnání tělesné výšky v různých historických obdobích a na různých místech světa, hodnocení fyzické kondice a stopy po vykonávání náročné fyzické

práce a další. Dochované zuby pak poskytují informace o stravě a také o tom, jakým způsobem lidé využívali své zuby při různých činnostech, například žvýkání zvířecích kůží nebo používání zubů při pletení košů či rohoží. Zuby také mohou odhalit stopy poškození, jako je obrušování, a různé dentální problémy, například paradontózu nebo zubní kazy. Tyto informace pak dohromady vytvářejí obraz o životě a obtížích našich předků. Na rubové straně karty (Obr. 5 a 6) jsou konkrétní příklady kosterních nálezů: např. trepanace lebky z Jericha¹² a umělé deformace lebek na příkladu hunské lebky¹³, fraktury a sečná zranění, fraktura lebky z Ciocloviny¹⁴, defekty zubů na řeckých neolitických sídlišťích¹⁵ a stopy nemocí na kosterních nálezech, např. rakovina¹⁶ nebo lepra¹⁷.

Výklad probíhá v expozici Pohledy do minulosti plzeňského kraje – v expozici Archeologie u hrobu germánského bojovníka z konce doby římské (4. stol. n. l.). Jde o kostru zhruba čtyřicetiletého muže objeveného v roce 1978 při stavbě dálnice v Berouně-Závodí. Bohatá hrobová výbava zahrnující importovaný

Obr. 3 – Líc karty k Muzeu loutek

Obr. 4 – Rub karty k hlavní budově Západočeského muzea v Plzni

ŠIROKÝ, Radek, NOVÁČEK, Karel a KAISER, Ladislav. Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem. In: *Archeologické rozhledy* LVI, 2004, s. 798–827.

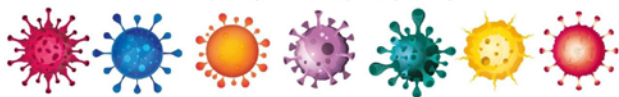
8 BREJCHOVÁ, Denisa. Archeologické dědictví – základ evropské kulturní paměti. *Metody interpretace archeologických expozic žákům mladšího a staršího školního věku.* Pedagogika, 2020, roč. 70, s. 303–308.

9 PORTER, Roy. Dějiny medicíny: od starověku po současnost. Praha: Prostor, 2013, s. 31–54.

10 HUMPHREY, T. Luise et al. Earliest evidence for caries and exploitation of starch plant foods in Pleistocene hunter-gatherers from Morocc. *PNAS [online]*, 2014, s. 954–959 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1318176111>.

ARCHEOLOGIE — ANTROPOLOGIE — PALEOPATOLOGIE

Pokud chceme pátrat po tom, jaké nemoci a další zdravotní obtíže provázely naše předky v pravěku, nezbyde nám nic jiného než studovat právě artefakty a kosterní pozůstatky. Od starověku a středověku jsou cenným zdrojem informací i písemné zprávy. Při studiu kosterních nálezů se archeologie neobejde bez fyzické antropologie, která z nich dokáže vyčíst řadu cenných informací. Některé lze rozpoznat pouhým pohledem, jiné jen za použití přístrojů. Určit se dá pohlaví jedince, věk, lze porovnat tělesnou výšku v různých historických etapách na různých místech na Zemi, poznat se dá i to, zda jedinec měl dobrou fyzickou kondici, nebo jestli vykonával těžkou fyzickou práci. Dochované zuby nám zase podávají informace o výživě i o tom, jakým jiným činností lidé zuby využívali (žvýkání zvídčích kůží, přidržování proutí při pletení košů a rohoží apod.). Ze na nich najít i stopy poškození (např. obrušování) nebo nemocí (paradontóza, zubní kazy apod.). Jednotlivé informace pak skládají obraz o životě a obtížích našich předků. Nemoci, zranění i příčiny smrti zkoumá obor zvaný paleopatologie. Díky mi víme, že tzv. civilizační choroby jako jsou nádory, arterioskleróza a konec konců možná i coronavirus způsobující covid-19 doprovázejí lidstvo již tisíce let.

Přehled největších epidemií od starověku po současnost¹

Antoninský mor (podle Marca Aurelia Antonína) v letech 165–180 n. l., známý také jako Galénův mor (podle lékaře Galéna, který jej popsal), byl první známou pandemií v Římské říši, kterou se pravděpodobně nakazili a dále ji rozšířili vojáci vracející se z tažení na Blízký východ. Zřejmě se obecně domnívají, že šlo o neštovic nebo spalničky, nikoliv o mor jako takový.	Epidemie tyfu v Athénách, 430 př. n. l., nejspíše bližší tyfus zabil za čtyři roky přibližně čtvrtinu athénské vojsko a čtvrtinu celkové populace.
Černá smrt , 1347–1353, do celé Eurasie se rozšířil mor, který zabil přibližně 75 milionů lidí.	Justiniánský mor , 541–750 n. l., z Etiopie se rozšířil mor do celé Evropy i Asie. Zabil 25–50 milionů lidí.
Morová rána v Asii, 1855–1904, mor se postupně šířil z Číny do Indie, celkově zabil přibližně 10 milionů lidí.	Cholera , 1816–1923, několik pandemií cholery postihlo Evropu i další světadíly.
Asijská chřipka , 1957–1958, pandemie se objevila v jižní Číně, asi když viry lidské a ptáčí chřipky současné napadly vepř a po výměně genů stvořily nový smrtící virus, zemřelo minimálně milion lidí.	Španělská chřipka , březen 1918 – prosinec 1920, virus se poprvé objevil mezi vojáky v táboře v Kansasu a zasažil zhruba 500 milionů lidí. Odhaduje se, že zemřelo 50 milionů lidí.
Mexická prasečí chřipka , březen 2009 – srpen 2010, první případ byl zaznamenán v Mexiku, odtud se poté rozšířil do celého světa. Na tuto chorobu zemřelo přes 18 tisíc lidí.	Hongkongská chřipka , 1968–1969, viry lidské a ptáčí chřipky vytvořily nový virus, který byl poprvé zaznamenán v Hongkongu. Jelikož se vir do jisté míry podobal viru z roku 1957, byli proti němu lidé částečně imunní a počet obětí byl nižší, zabil cca 750 tisíc lidí.
	Pandemie covidu-19 , prosinec 2019 (za pandemií Světovou zdravotnickou organizací prohlášeno 11. 3. 2020) – dosud, poprvé zaznamenaná ve Wu-chanu. Konečný počet obětí zatím neznáme (k r. 2022)

Obr. 5 – Líc karty k pravěku v hlavní budově Západočeského muzea v Plzni

Obr. 6 – Rub karty k pravěku v hlavní budově Západočeského muzea v Plzni

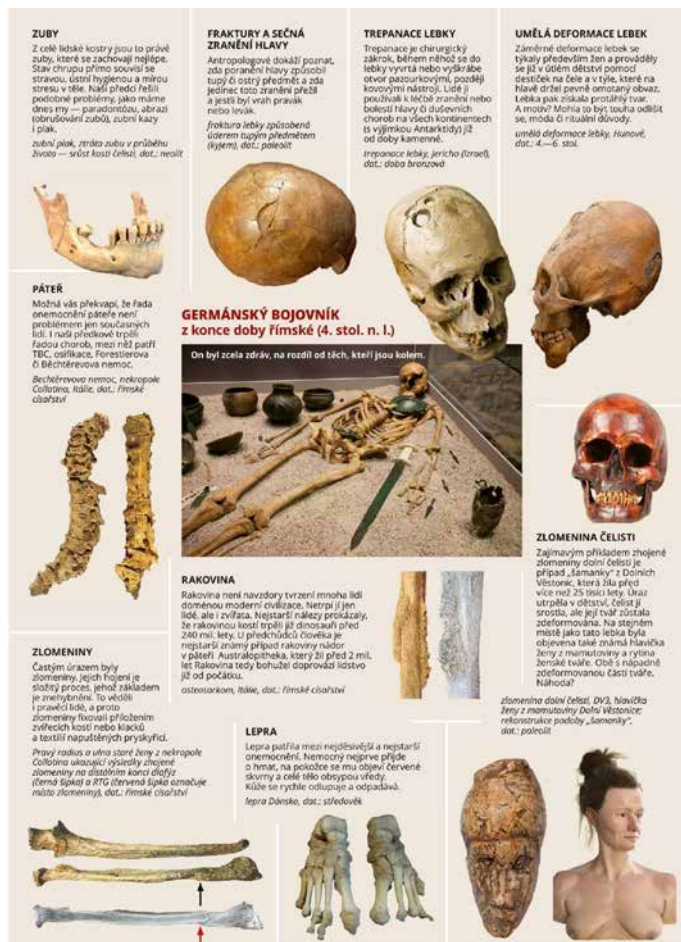
- 11 KETTNER, Petr. Léky, léčitelství a šarlatáni. Praha: Horizont, 1988, s. 16–23.
- 12 BRADFORD, Alina. What is trepanation? Livescience.com [online], 2018 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.livescience.com/62591-trepanation-explained.html>.
- 13 KAPLAN, Sarah. Ancient Romans depicted Huns as barbarians. Their bones tell a different story. The Washington Post [online], 2017 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/speaking-of-science/wp/2017/03/22/ancient-romans-depicted-huns-as-barbarians-their-bones-tell-a-different-story/>.
- 14 OUELLETTE, Jennifer. A paleolithic cold case – Study concludes 33,000-year-old skull shows signs of blunt-force trauma. Arstechnica.com

skleněný pohár, bronzový meč s kostěnou rukojetí, hrot bronzového oštěpu, listovité hroty šípů a bronzový nůž v opaskovém pouzdře, bronzový poklici náležející k dřevěnému štítu na hrudi mrtvého, osruhy a toaletní soupravu svědčí o jeho vysokém společenském postavení. Kostra nenese žádné stopy po zraněních či nemocích. Zemřel přirozenou smrtí ve věku kolem čtyřiceti let (průměrná délka života v době římské byla cca 30 let)¹⁸. Vzhledem k tomu, že šlo o germánského krále, byla jeho strava kvalitní a mohutné svalové úpony svědčí o tom, že byl ve skvělé fyzické kondici. Účastníci programu tak mohou porovnat obrazový materiál patologických kosterních nálezů se stavem kostry u zdravého jedince.

Středověk v Muzeu církevního umění plzeňské diecéze

Kláštery se po rozpadu Západořímské říše a invazích barbarů staly útočiskem i centrem vzdělanosti. Schraňovaly se tu, opíjely a studovaly vědecké spisy včetně těch lékařských, převážně z řecké a arabské tradice. Náboženství sice na jedné

straně vědecký pokrok brzdilo, například zakazovalo pitvy, na straně druhé hrály kláštery nezastupitelnou roli v péči o nemocné. Pro nemocné řeholníky sloužila tzv. infirmaria (klášterní nemocnice), široká veřejnost hledala pomoc ve špitálech. Nešlo však o nemocnice, jak by se mohlo zdát. Špitály byly zprvu výhradně dobročinnými církevními organizacemi. Jednalo se o skromné útulky pro poutníky, které plnily funkci starobince, chudobince a sirotčince. Nejblíže lékařskému zařízení měly špitály určené pro pacienty s leprou, tzv. leprosária. Teprve později se z některých špitálů vyvinuly specializované instituce, které poskytovaly odbornou lékařskou péči. Tradičními zakladateli špitálů byli benediktini. Mniši sami přímou péči o chudé a nemocné neposkytovali. Najímali si k tomuto účelu laický personál, z něhož se časem vyvinuly špitální řády. Nejstarší z těchto řádů, johanité, přišel do Čech ve 12. století. Následoval rytířsko-špitální řád Křížovníků s červenou hvězdou, který založila Anežka Česká. Řeholníci k léčbě svých pacientů využívali vše, co jim příroda poskytovala, zejména léčivé rostliny, které buď sbírali

FRANTIŠKÁNSKÝ KLÁŠTER V PLZNI

Nacházíte se v **Muzeu církevního umění plzeňské diecéze**, které sídlí v objektu původně minoritského, později františkánského kláštera v Plzni. Klášter patří k nejstarším středověkým památkám města. Můžete u nás navštívit klášterní jídelnu (letní refektář), klášterní ambity (křížovou chodbu), kapitulní síň s kaplí sv. Barbory, klášterní zahradu (rajský dvůr), infirmary a knihovnu.

Kláštery, špitály a temný středověk

Po rozpadu Západofinské říše a invazích barbarů se vývoj v Evropě zpomalil a vědění se z velké části přesunulo do klášterů. Schraňovaly se tu, opisovaly a studovaly vědecké spisy včetně těch lékařských. Jednalo se především o překlady řeckých a arabských textů. Na jedné straně náboženství vědu brzdilo, např. zákazem pítví, na straně druhé hrály kláštery v péči o nemocné nezastupitelnou roli.

K péči o nemocné řeholníky sloužila tzv. *infirmary* (klášterní nemocnice), široká veřejnost hledala pomoc ve špitálech. Nešlo však o nemocnice, jak by se mohlo zdát. Špitály byly zprvu výhradně dobročinnými církevními organizacemi. Jednalo se o skromné útulky pro poulníky, které plnily funkci starobince, chudobince a sirotčince. Nejblíže lékařskému zařízení měly špitály určené pro pacienty s leprou, tzv. *leprosoria*. Teprve později se z některých špitálů vyvinuly specializované instituce, které poskytovaly odbornou lékařskou péči.

Tradičními zakladateli špitálů byl řád benediktinů. Mniši se však péči o chudé a nemocné nevěnovali přímo, ale najímali si pro tuto práci laický personál. Právě z něj se postupem času vyvinuly špitální řády. Nejstarší byli johanité, kteří přišli do Čech ve 12. století. Následoval řád Křižovníků s červenou hvězdou, rytířsko-špitální řád, který založila Anežka Česká.

Zhruba ve stejné době jako špitály vznikaly ve Francii (Paříž 1110), Itálii (Boloňa 1158) a Anglii (Oxford 1167) první univerzity, které výrazně přispěly k šíření znalostí. Je zajímavé, že před studiem lékařské fakulty musel student absolvovat trivium na artistické fakultě, k získání titulu bakaláře medicíny bylo nutné absolvovat sedm let studia, titul doktora medicíny podmiňovalo studium desetileté. Akademicky vzděláni lékaři byli ve společnosti považováni za elitu. Jejich služby si ale nemohl dovolat každý. Ti méně majetní se svažovali do péče různým léčitelům, porodním bábám, bylinkářům nebo kněžím. Medicína a lékařství se po celou dobu navzájem prolínaly. I k umírajícím přicházeli s útechou spíše kněz než lékař.

Kláštery a bylinné apatyky

Řeholníci využívali k léčbě vše, co poskytovala příroda. Léčivé rostliny sbírali buď v přírodě, nebo je pěstovali v bylinářských zahradách. Pokud opouštěli mateřský klášter a stěhovali se jinam, brali s sebou i rostliny či osivo pro založení nových zahrad. Léčivé přípravky vyrobené z bylin bylo možné obstarat v klášterních lékárnách, ty však byly pro veřejnost uzavřené a sloužily jen obyvatelům kláštera nebo jejich pacientům.

V našem klášteře dle dochovaných historických pramenů žádná bylinná zahrada neexistovala – ani v rajsém dvoře, ani v zahradě před klášteřem, kde se nyní nachází parkoviště. Máme jen náčrty, kde je vyznačen prostor s názvem *hortus*, tj. zahrada, ale bez určení, k čemu byla využívána. Rádi bychom vás však seznámili s čarovnou mocí bylin a osobnostmi, které jsou s církví a uměním léčit nerozlučně spjaté.

sv. Anežka Česká
(1269–1296)

Anežka Přemyslovna proslula svojí mimosťou, laskavostí, vírou v boha a péčí o nemocné. To, že některá princezna odešla do kláštera, by nebylo nijak neobyčejné, stávalo se to docela často. Anežčino rozhodnutí však bylo mimořádné ze dvou důvodů – jednak odmítla ruku samotného císaře, jednak odmítla vstoupit do jakéhokoli řádu, který v té době v Čechách existoval. Ve 30. letech 13. století tedy založila vlastní klášter, do kterého přivedla nový řád sv. Františka s Assisi (klarisky), který jejímu přesvědčení nejlépe vyhovoval. Jeho posláním byla především péče o nemocné. Na Starém městě díky Anežce vznikl špitál, který na stejném místě stojí jako Nemocnice Na Františku dodnes. Anežka byla svatořečena 707 let po své smrti, v listopadu roku 1989.

sv. Zdislava z Lemberka
(1220–1252)

Zdislava pocházela z bohaté moravské šlechtické rodiny. V patnácti letech se provdala za Havla Markvartice, pána z Lemberka. Z manželství se narodily čtyři děti. Zdá se, že se Havel účastnil založení kláštera na Františku a není vyloučené, že se sv. Zdislava a sv. Anežka znaly osobně. Se svým manželem Havlem založili v Jabloněm dominikánský klášter a špitál pro chudé. Zdislava se stala laickou členkou tohoto řádu a díky znalosti bylin a svým vrozeným léčebným schopnostem sama nemocné léčila. Jsou jí připisovány také zázraky. Zemřela v pouhých 33 letech.

Všechny výše uvedené ženy využívaly v péči o nemocné přírodu, znaly sílu a moc léčivých rostlin a dokázaly z nich připravit nečistějši medikamenty. Chcete se seznámit s některými z nich?

sv. Hildegarda z Bingenu
(1098–1179)

Hildegarda byla německá křesťanská mystička, přírodovědkyně, lékařka, hudební skladatelka a spisovatelka, členka benediktinského řádu a zakladatelka kláštera na Rupertsbergu u Bingenu. S jejím dílem jsou spojené počátky světybného proudu německé středověké mystiky, tzv. *Frauenmystik*. Dle jejich životopisců si k ní pro požehání, radu nebo pomoc přicházely davy lidí. V jejích spisech hraje významnou roli kniha, které se věnují lékařským metodám a doporučením. Podle nich je potřeba léčit nejen tělo, neboť nemoci pramení z bolesti lidské duše, jak moudří!

Namířte svůj mobilní telefon na symbol v knize na stolejnu a před očima vám doslova ožijí starý herbář. Hodně zábavy!

v přírodě, nebo je pěstovali v bylinných zahradách. Pokud se obyvatelé kláštera přesouvali na jiné místo, brali s sebou rostliny i semena pro založení nových zahrad. Léčivé přípravky z bylin bylo možné koupit v klášterních lékárnách, ty však byly přístupné pouze obyvatelům kláštera nebo jejich pacientům.

Ve stejné době, kdy vznikaly první špitály, se také v některých zemích Evropy (Paříž v roce 1110, Bologna v roce 1158 a Oxford v roce 1167) zakládaly první univerzity, které měly na šíření vědomostí značný vliv. Je zajímavé, že před studiem lékařské fakulty museli studenti absolvovat trivium na filozofické fakultě. Pro získání titulu bakaláře medicíny bylo nutné absolvovat sedm let studia, zatímco získání titulu doktora medicíny vyžadovalo desetileté studium. Akademicky vzděláni lékaři byli považováni za elitu ve společnosti, a proto si jejich služby nemohl dovolat každý. Chudší lidé dál spoléhali na léčitely, porodní báby, bylinkářky nebo kněze. Medicína a náboženství spolu byly úzce spojené a neustále se prolínaly. I k smrtelné posteli přicházeli častěji kněz s útechou než lékař s pomocí.¹⁹

Muzeum církevního umění plzeňské diecéze, kde se odehrává druhá část programu, sídlí v objektu původně minoritského, později františkánského kláštera v Plzni, který patří k nejstarším středověkým památkám města. Součástí návštěvního okruhu je klášterní jídelna (letní refektář), klášterní ambity (křížová chodba), kapitulní síň s kaplí sv. Barbory, klášterní zahrada (rajský dvůr), infirmary a knihovna. Dle dochovaných historických pramenů v tomto klášteře však žádná bylinná zahrada neexistovala – ani v rajsém dvoře, ani v zahradě před klášteřem, kde se nyní nachází parkoviště. Tento fakt potvrdily i archeologické, resp. archeobotanické výzkumy v areálu kláštera. Existuje pouze náčrty, kde je vyznačen prostor s názvem „*hortus*“, tj. zahrada, ale bez určení, k čemu byla využívána.²⁰ V rámci programu proto odkazujeme zejména k osobnostem, které jsou s církví a uměním léčit nerozlučně spjaté v širším historickém rámci (Obr. 7 a 8): sv. Anežka Česká (1269–1296), sv. Zdislava z Lemberka (1220–1252) a sv. Hildegarda z Bingenu (1098–1179).²¹ Představujeme rovněž výběr léčivých rostlin, které

Obr. 7 – Líc karty ke středověku v Muzeu církevního umění plzeňské diecéze

Obr. 8 – Rub karty ke středověku v Muzeu církevního umění plzeňské diecéze

[online], 2019 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://arstechnica.com/science/2019/07/cold-case-files-fossilized-skull-shows-evidence-of-33000-year-old-murder/>.

15 THEODORAKOPOULOU, Katerina a KARAMANOU, Marianna. Human paleopathology during the stone age. Archives of the Balkan Medical Union [online], 2020, vol. 55/4, s. 676–683 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://umbalk.org/wp-content/uploads/2020/12/15.HUMAN-PALEOPATHOLOGY-DURING-THE-STONE-AGE.pdf>.

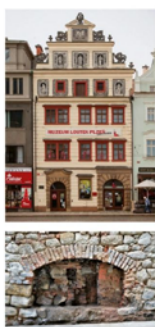
16 MINOZZI, Simona et al. Palaeopathology of Human Remains from the Roman Imperial Age. Pathobiology [online], 2012, 79, s. 268–283 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z:

LAZEBNICE A PIJAVICE

Dům č. 137/23 na náměstí Republiky v Plzni, ve kterém Muzeum loutek v Plzni sídlí, patřil od středověku mezi nejvýznamnější patricijské domy města a je součástí původního středověkého měštitě, které si zachovalo svůj tvar po současnost.

Nález lázeňského topeniště na dvorku Muzea loutek v Plzni

Při opravě fasády dvora na podzim roku 2019 bylo ve zdi nečekaně objeveno topeniště, v jehož útrožích byly nalezeny skleněné a keramické střepy z konce 17. nebo počátku 18. století včetně téměř kompletních skleněných flakonků. K pravděpodobnému účelu nezvykle umístěného topeniště dovedly archeology Západočeského muzea v Plzni srovnání s obdobnými nálezy v Evropě a hlavně písemná zmínka o majiteli domu Zikmundu Summerovi. Ten dům získal směnou v roce 1674 a pobouřil své sousedy záměrem vystavět lázeň. Měšťané žádali o zamezení lázeňského provozu z důvodu „neřádu od krve skrze rinku do domů jejich tekoucího a dobytku škodlivému“. Na konci 17. století se lázně a lázeňská léčba staly oblíbené, protože voda již nebyla chápána jako zdroj nemoci. Lázeň se obvykle umísťovala v přízemí domu u zdroje vody. Tehdy měly lázně mnoho funkcí. Prováděla se zde očista těla i menší operační zákroky, například pouštění žilou. K odebrání krve sloužily baňky a různé nástroje jako například ostrá pouštědla, pouštědla s perem, škrtila, obinadla, miska na zachycování krve nebo malé nádoby na odebrání krve. Další možnosti, jak se osvojit od špatné krve, bylo přikládání pijavic na kůži. Pijavky se přichytily na člověka a sály mu po určitou dobu krve. Pokud se pak pijavice sama nepustila, využíval se k jejímu odstranění například ocet.

Pijavice lékařská

Pijavice lékařská (*hirudo medicinalis*) je hermafrodit. Její dlouhé článkové tělo dorůstá délky až 15 cm. Pijavice má tři čelisti a pět párů očí. Na obou koncích těla jsou přísavky, ale pouze zadní přísavka slouží k přichycování.

První zmínky o užívání pijavic pocházejí již ze starého Egypta kolem 1500 př. n. l. Nejvíce pijavice k léčení začali využívat až v 17. a 18. století v Evropě lékárníci, lázeňníci a ranhojiči. Dle odhadu z roku 1846 jich bylo ve Francii za jeden rok spotřebováno až 20 milionů a jejich přirozená naleziště takto velké poptávce již nestačila, a tak byly pijavice uměle chovány ve speciálních rybních. Když dorostly do požadované velikosti, byly posílány dále do světa.

Kvůli své popularitě – jako „lékařského nástroje“ – byly v minulém století na většině svých přirozených místech vyhubeny a v současnosti patří mezi ohrožené živočichy s velmi vzácným výskytem. Například u nás bychom je mohli najít v jižních Čechách, Polabí či na jižní Moravě. V medicíně se pijavice lékařská využívá i dnes, zejména pro potřeby farmaceutického průmyslu.

Chtěli byste si lázeňský dvorek užít i jinak? Třeba se svými spolužáky? Přihlaste se na edukační program Muzea loutek v Plzni – Lázeňský dvorek

K nálezu barokního lázeňského topeniště vznikl na dvorku muzea program **Lázeňský dvorek**. Tento program je plně funkční samostatně, v rámci akcí či konkrétní domluvy se skupinami nebo také jako rozšíření hlavního programu muzea **Přiběh na niti**. Je určen převážně pro ZŠ.

Program **Lázeňský dvorek aneb „Přiběh si k historii“** začíná na dvorku muzea, u naleziště lázeňského topeniště, kde se nyní nachází interaktivní magnetická tabule s obrázkem obecné podoby barokních lázní (z knihy *Orbis pictus* od Jana Amose Komenského z roku 1941), který se příznacně jmenuje Lázně. Na obrázku je vidět, jak to v lázních mohlo vypadat a že se v lázních návštěvníkům nabízelo několik dalších oblastí služeb. Účastníci programu pracují ve skupinkách s jednotlivými díly obrázku, s textem a s edukační bedňkou, ve které jsou různé rekvizity/pomůcky a ve skleněných láhvičkách příklady koření a bylin, jež se v baroku v lázeňnictví opravdu využívaly, a používají se dodnes. Po patřičné aktivitě skupiny představí své objevy a nálezy a pomocí hromadné diskuse se představí a zrekapitulují, jak fungovaly lázně, co se v nich dělalo a jaký je rozdíl mezi barokními a dnešními lázněmi.

Vzdělávacím cílem programu je seznámit návštěvníky s historií domu a s obecnou podobou barokních lázní. Důležitá je skupinová práce, porovnávání minulosti a současnosti, obeznámení návštěvníků s různými druhy koření a bylin, dále prověření nikoli jen bystrosti, dovednosti hledat v textu či přiřazování, ale také zapojování smyslu (zrak, hmat, čich). Součástí programu je i práce s haptickými pomůckami a komunikace.

Na program je potřeba se objednat u Mgr. Jany Košové na +420 378 370 801, +420 778 486 644, jkosova@zcm.cz

Lázeň

Kdo žádá koupati se ve studené vodě, jde do řeky (1). V lázni (2) obmyváme špinu, budto sedíce ve vaně (3), budto vystupující na páru (párnici, potnici 4) a otláráme se mořskou pěnou (5) nebo žíněnkou (6). Ve světlárně (7) svlékáme šaty a opasáme se zástěrkou (8). Hlavu kryjeme čepičkou (9) a nohy klademe v měděníci (10). Služka lázeňská (11) poskytuje vodu v nádobě (12), kterou nabírá z vany (13), do které teče trubami (z trub 14). Lázeňský (15) natáhne lehko puštědlem (16) a sázeje baňky (17) vytahuje zákožní krev, již otírá houbou (18).

Obr. 10 – Líc karty k novověku v Muzeu loutek

Obr. 11 – Rub karty k novověku v Muzeu loutek

Obr. 9 – Nález topeniště na dvoře v Muzeu loutek (foto. V. Marian)

využití v přírodní medicíně. Při řízených programech lze zážitek umocnit zážitkovým stanovištěm, kde si žáci přiřazují sušené byliny k ikonografickým vyobrazením a čichem rozpoznávají esenciální oleje, které se z těchto rostlin získávají.

Novověk v Muzeu loutek v Plzni

Třetí část programu se zaměřuje na lázeňnictví a lázeňskou léčbu, které mělo v novověku velký význam jako forma léčby a péče o zdraví. Lázně a koupele se staly populárními a vyhledávanými místy pro relaxaci, regeneraci a léčení různých onemocnění. Téma lázeňnictví bylo inspirováno objevem lázeňského topeniště během opravy fasády na dvoře Muzea loutek na náměstí Republiky v Plzni na podzim roku 2019.

Lázeňská kultura se rozvíjela ve městech i ve venkovských oblastech a lázně se staly důležitým centrem společenského života. Na konci 17. století voda již nebyla chápána jako zdroj nemoci. Představu o významu lázní nám může poskytnout popis Jana Amose Komenského z roku 1658²³: „Kdo žádá koupati se ve studené

ve středověkém léčitelství hrály významnou roli: česnek kuchyňský (*Allium sativum*), kmín římský (*Cuminum cyminum*), fenykl obecný (*Foeniculum vulgare*), heřmánek pravý (*Matricaria chamomilla*), polej obecná (*Mentha pulegium*), rozmarýna lékařská (*Rosmarinus officinalis*), routa vonná (*Ruta graveolens*), šalvěj lékařská (*Salvia officinalis*), hulevník lékařský (*Sisymbrium sylvestre*) a saturejka zahradní (*Satureja hortensis*).²² V klášterních ambitech je umístěn „digitální“ herbář – speciálně upravená kniha obsahující prvky rozšířené reality. Prostřednictvím mobilních zařízení (telefonů nebo tabletů) je možné si v ní virtuálně listovat a prohlížet jednotlivé rostliny a jejich popisy vč. jejich

<https://karger.com/pat/article-abstract/79/5/268/266232/Palaepathology-of-Human-Remains-from-the-Roman-redirectedFrom=fulltext>.
17 KEMELIS, K. Saige, PRICE, Michael Holton a WOOD, Jim. The effect of leprotic infection on the risk of death in medieval rural Denmark. *Am J Phys Anthropol* [online], 2017 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/ajpa.23314>.

18 METLIČKA, Milan. Právěk a raný středověk jihozápadních Čech: katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje: archeologie od počátku do 10. století. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2015.

19 KAZIMOUR, Ivan. Historie zdravotnictví. Praha: Kolářč

vodě, jde do řeky. V lázni obmýváme špínu, buďto sedíce ve vaně, buďto vystupující na párně (párnici, potnici) a otíráme se mořskou pěnou nebo žíněnkou. Ve svlékárně svlíkáme šaty a opásáme se zástěrkou. Hlavu kryjeme čepičkou a nohy klademe v měděnici. Služka lázeňní [lázeňská] poskytuje vodu v nádobě, kterou nabírá z vany, do které teče trubami (z trup). Lázeňský natíná lehkou pušadlem a sázeje baňky vytahuje zákožní krev, již otírá houbou.“

Lázně bývaly často umístěny v přízemí domů poblíž zdroje vody. Prováděla se tu očista těla i menší chirurgické zákroky, například (v novověku velmi populární) pouštění žilou. K odebírání krve sloužily baňky a různé nástroje, jako ostrá pouštědla, pouštědla s perem, škrtidla, obinadla, misky na zachycování krve nebo malé nádoby na odběr krve. Další možností pro úlevu od „špatné krve“ bylo přikládání pijavic na kůži. Pijavice lékařská (*Hirudo medicinalis*) je hermafrodit, jejíž dlouhé článkovité tělo může dosahovat délky až 15 cm. Má tři čelisti a pět párů očí. Na obou koncích těla se nacházejí přísavky, z nichž pouze zadní přísavka slouží k přichycení na kůži a k sání krve. Pokud se pijavice po určité době sama nepustila, používal se k jejímu odstranění například ocet. První zmínky o užívání pijavic pocházejí již z Egypta kolem roku 1500 př. n. l. V 17. a 18. století začali pijavice hojně využívat lékárníci, lazebníci a ranhojiči v Evropě. Dle odhadu z roku 1846 jich bylo ve Francii za jeden rok spotřebováno až 20 milionů. Přirozená naleziště už nedokázala uspokojit tuto vysokou poptávku, a tak byly pijavice uměle chovány ve speciálních rybnících.²⁴ Kvůli jejich popularitě jako „lékařského nástroje“ byly pijavice ve většině svých přirozených stanovišť vyhubeny. V České republice je pijavice lékařská v současnosti kriticky ohroženým druhem, který se vyskytuje pouze na 11 lokalitách, z toho osm je na jižní Moravě, zbytek například v jižních Čechách a v Polabí.²⁵ Přesto se pijavice lékařská v medicíně využívá dodnes, zejména pro potřeby farmaceutického průmyslu a v rámci hirudoterapie.

Tato část programu se odehrává na dvoře Muzea loutek v domě č. 137/23, který byl od středověku významným patricijským domem a je součástí původního středověkého města. Budova je tvořena dvoutraktovým průčelním domem a zadním dvorním stavením, které spojuje úzké křídlo na východní straně vnitřního dvora, kde byl při rekonstrukci zdi objeven objekt interpretovaný jako barokní lazebnické topeniště. Právě u něj se odehrává závěrečná část programu, kde si kromě něj návštěvníci mohou prohlédnout také skutečnou živou pijavici. Díky rozšířené realitě existuje i možnost si pijavici naskenovat pomocí QR kódu do vlastního mobilního zařízení a virtuálně ji na sebe (nebo na někoho jiného) přiložit.

Závěr

Vzdělávací program Epidemie–pandemie–archeologie vytvořený s finanční podporou Nadačního fondu Kde domov můj v letech 2021–2022 představuje nejen příklad funkčního interdisciplinárního propojení různých vědních oborů, ale ukazuje také potenciál spolupráce mezi archeologií, historií, muzejní pedagogikou a didaktikou. Projekt, který reflektuje aktuální téma celosvětové pandemie a zároveň navazuje na archeologické výzkumy a sbírky prezentované v budovách Západočeského muzea v Plzni, nám připomíná, že historie a archeologie mají stále co říci i o naší současnosti. I na tomto příkladu je zřejmé, že umístění archeologických nálezů do muzejní expozice je sice důležitou fází výzkumu, ale zároveň také to, že pouhé vystavení nálezů nestačí. Má-li mít archeologie v očích veřejnosti zasloužený respekt, a má-li veřejnost vnímat historickou, kulturní a vědeckou hodnotu archeologických nálezů, je nezbytné zajistit mezi vědeckou obcí a veřejností adekvátní informační transmissi založenou jak na vysokých výzkumných standardech, tak na kvalitním (neformálním) vzdělávání, které by mělo začít již ve školním věku. Obě podmínky splňují muzejně pedagogické programy, které kromě jiného poskytují žákům autentické

Martin–E-knihy jedou, 2017. Dostupné také z: <https://www.palmknihy.cz/kniha/162846?historie-zdravotnictvi>.

20 NOVÁČEK, Karel a KOČÁR, Petr. K počátkům minoritského kláštera v Plzni. In: *Forum urbes medii aevi VIII/1–2*. Brno: Archaia Brno, 2013, s. 64–75. Dostupné také z: <https://www.archaia-brno.org/home/?acc=download&file=636>.

21 ALLGEIER, Kurt. 4000 let přírodního léčitelství: úspěchy šetrné medicíny. Liberec: Dialog, 2015.

22 MATTIOLI, Pietro Andrea. Mathioliho herbář: poznání o bylinách staletími ověřená. Sešit č. 1–8. Havířov: Ogam, 1992.

23 KOMENSKÝ, Jan Amos a HENDRICH, Josef. *Orbis pictus = Svět v obrazech*. Praha: Fr. Borový, 1941, s. 131. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7757c-4d0-2963-11e5-b44d-005056827e51>.

24 MORY, N. Robert, MINDELL, David a BLOOM, David. The Leech and the Physician: Biology, Etymology, and Medical Practice with *Hirudinea medicinalis*. *World Journal of Surgery* [online], 2000, 24(7), s. 878–883 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/12485438_The_Leech_and_the_Physician_Biology_Etymology_and_Medical_Practice_with_Hirudinea_medicinalis.

25 SYCHRA, Jan a SCHENKOVÁ, Jana. Pijavice České republiky na počátku 21. století. *Živa* [online], 2009, roč. 57, č. 6, s. 267–270 [cit. 10.9.2023]. Dostupné z: <http://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/pijavice-ceske-republiky-na-pocatku-21-stoleti.pdf>.

prostředí historických expozic a možnost aktivního zapojení, které umocňuje prožitek a spolu s tím i pochopení významu archeologických nálezů v historickém kontextu.

Mnohé školy již programy neformálního vzdělávání v muzeích běžně využívají. Důležitým mezníkem v nastavení spolupráce mezi archeologií, muzei a školami by se měla stát velká revize RVP v rámci vládního programu Strategie vzdělávání do roku 2030+, která je zmiňována výše v textu. Díky důrazu na badatelský způsob výuky a objektové učení má muzejní pedagogika potenciál stát se integrální součástí vzdělávacího procesu. Tato změna může přispět k výchově a vzdělávání budoucích generací směrem k hlubšímu porozumění historii, kultuře a kulturnímu dědictví. Je skutečně na čase, abychom přemýšleli o tom, jak chceme vzdělávat naše děti, jaké místo má kultura ve společnosti a jakým způsobem můžeme ovlivňovat vztah veřejnosti k hmotným památkám, archeologii a historii obecně. Cíl, který si edukační projekt Epidemie–pandemie–archeologie vytyčil, bylo představit epidemie ve vzájemných souvislostech od pravěku do současnosti a přiblížit žákům základních a středních škol i veřejnosti způsoby jejich léčení s důrazem na archeologické nálezy a historické prameny z území města Plzně. V širší rovině měl projekt přispět k informovanosti obyvatel o podobách a rozsahu epidemií v historii a o možnostech boje proti jejich šíření, upozornit na způsoby, kterými se lidé v minulosti s epidemiemi vyrovnávali, a nastínit, co epidemie znamenaly pro sociokulturní vývoj lidstva v delším časovém horizontu. Takto komplexně pojaté téma vyžadovalo odbornou garanci projektu archeologem otevřeným spolupráci s dalšími přírodovědnými a humanitními obory. Transdisciplinarita je nejen zárukou faktické korektnosti, ale zároveň generuje různé perspektivy a přístupy, které mohou přinést bohatší a komplexnější poznání. Na druhé straně bylo potřeba akceptovat určitou míru zjednodušení, které se při programech určených školám či veřejnosti nikdy nelze vyhnout. To však

samo o sobě nemusí (nesmí) mít negativní dopad v kvalitativní rovině. Ba právě naopak – jedině umění přizpůsobit výběr a interpretaci faktů možnostem (schopnostem) cílové skupiny je základem pozitivně přijímaného a efektivně provedeného vzdělávacího programu s přímým dopadem na veřejnost. Evaluační šetření v rámci realizace programu Epidemie–pandemie–archeologie adekvátnost vybraných metod potvrzují a díky nim se cíle projektu daří postupně naplňovat.

Literatura

- ALLGEIER, Kurt. *4000 let přírodního léčitelství: úspěchy šetrné medicíny*. Liberec: Dialog, 2015.
- BRADFORD, Alina: What is trepanation? *Livescience.com* [online], 2018 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.livescience.com/62591-trepanation-explained.html>.
- BREJCHOVÁ, Denisa. Archeologické dědictví – základ evropské kulturní paměti. Metody interpretace archeologických expozic žákům mladšího a staršího školního věku. *Pedagogika*, 2020, roč. 70, s. 303–308.
- ČAPEK, Ladislav et al. Medieval white fine-grained kaolinitic ceramics in the Czech lands in finds from Pilsen and České Budějovice. *Archeologia Historica*, 2021, roč. 46, č. 1, s. 189–242.
- DUDKOVÁ, Veronika a ORNA, Jiří. Obraz vybavení lékaře v novověku na základě nálezů z odpadní jímky v domě č. p. 289 v Plzni. In: *Studies in Post-Medieval Archaeology* 3. Praha, 2009, s. 501–508.
- DUDKOVÁ, Veronika a ORNA, Jiří. Osobní hygiena v plzeňských domácnostech na sklonku středověku. *Archeologia historica*, 2013, roč. 38, s. 557–568.
- DUDKOVÁ, Veronika, ORNA, Jiří a NETOLICKÝ, Petr. Špitální areál sv. Máří Magdalény v Plzni. *Archeologia historica*, 2014, roč. 39, č. 1, s. 221–239.
- FRÝDA, František. Typologie středověkého skla v Čechách od 13. do konce 15. století. In: *Sborník Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň: Historie V, 1990, s. 59–84.
- FRÝDA, František. Nálezy renesančního skla z Plzně – Pilsner Glasfunde aus der Renaissancezeit. Historické sklo.

- In: *Sborník pro dějiny skla 4*. Plzeň, 2007, s. 33–65.
- FRÝDA, František. Keramická plastika s erbem Kašpara Kropáče z Kozince – Keramischer Aufsatz einer Löwens-Plastik mit Wappen des Kašpar Kropáč aus Kozinec. *ČSPS*, 2011, roč. 119, č. 2, s. 88–91.
- HUMPHREY, T. Luise et al. Earliest evidence for caries and exploitation of starch plant foods in Pleistocene hunter-gatherers from Morocc. *PNAS* [online], 201, s. 954–959 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1318176111>.
- HUS, Miroslav. Plzeňská akvamania – Aquamanilia aus Plzeň, *Archeologia Historica*, 1990, roč. 15, s. 397–403.
- KAPLAN, Sarah. Ancient Romans depicted Huns as barbarians. Their bones tell a different story. *The Washington Post* [online], 2017 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/speaking-of-science/wp/2017/03/22/ancient-romans-depicted-huns-as-barbarians-their-bones-tell-a-different-story/>.
- KAZIMOUR, Ivan. *Historie zdravotnictví*. Praha: Koláček Martin–E-knihyjedou, 2017. Dostupné také z: <https://www.palmknihy.cz/kniha/162846?historie-zdravotnictvi>.
- KELMELIS, K. Saige, PRICE, Michael Holton a WOOD, Jim. The effect of leprotic infection on the risk of death in medieval rural Denmark. *Am J Phys Anthropol* [online], 2017 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/ajpa.23314>.
- KETTNER, Petr. *Léky, léčitelství a šarlatáni*. Praha: Horizont, 1988, s. 16–23.
- KLÁPŠTĚ, Jan. Dějepis a archeologie. Příbuzenství jak se patří. In: *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha, 2003, s. 96–109.
- KOMENSKÝ, Jan Amos a HENDRICH, Josef. *Orbis pictus = Svět v obrazech*. Praha: Fr. Borový, 1941, s. 131. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:7757c4d-0-2963-11e5-b44d-005056827e51>.
- MATTIOLI, Pietro Andrea. *Mathioliho herbář: poznání o bylinách staletími ověřené*. Sešit č. 1–8. Havířov: Ogam, 1992.
- METLIČKA, Milan. *Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech: katalog expozice Pohledy do minulosti Plzeňského kraje: archeologie od počátku do 10. století*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2015.
- MINOZZI, Simona et al. Palaeopathology of Human Remains from the Roman Imperial Age. *Pathobiology* [online], 2012, 79, s. 268–283 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://karger.com/pat/article-abstract/79/5/268/266232/Palaeopathology-of-Human-Remains-from-the-Roman?redirectedFrom=fulltext>.
- MORY, N. Robert, MINDELL, David a BLOOM, David. The Leech and the Physician: Biology, Etymology, and Medical Practice with Hirudinea medicinalis. *World Journal of Surgery* [online], 2000, 24(7), s. 878–883 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/12485438_The_Leech_and_the_Physician_Biology_Etymology_and_Medical_Practice_with_Hirudinea_medicinalis.
- NEUSTUPNÝ, Evžen. Archeologie a historie. In: *Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla*. Dobrá voda u Pelhřimova, 2002, s. 141–152.
- NOVÁČEK, Karel a KOČÁR, Petr. K počátkům minoritského kláštera v Plzni. In: *Forum urbes medii aevi VII/1–2*. Brno: Archaia Brno, 2013, s. 64–75. Dostupné také z: <https://www.archaiabrno.org/home/?acc=download&file=636>.
- OUELLETTE, Jennifer. A paleolithic cold case – Study concludes 33.000-year-old skull shows signs of blunt-force trauma. *Arstechnica.com* [online], 2019 [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://arstechnica.com/science/2019/07/cold-case-files-fossilized-skull-shows-evidence-of-33000-year-old-murder/>.
- ORNA, Jiří a DUDKOVÁ, Veronika. Možnosti přiřazení předmětu z odpadních jímek v Plzni konkrétním obyvatelům města. *Archaeologia historica*, 2016, roč. 41, č. 2, s. 363–374. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/135610.pdf.
- ORNA, Jiří a DUDKOVÁ, Veronika. Archeologické doklady obléhání Plzně husity – Archäologische Belege über die Belagerung Pilsens durch die Hussiten.

- Archaeologia historica*, 2012, roč. 37, s. 165–174.
- ORNA, Jiří a DUDKOVÁ, Veronika. Možnosti archeologie pro poznání produkce potravin v pozdně středověké Plzni. *Archaeologia historica*, 2018, ROČ. 43, Č. 2, s. 335–351.
- ORNA, Jiří. *Nálezy středověkých dřevěných předmětů z Plzně*. Katalog. CD-ROM. Plzeň, 2000.
- ORNA, Jiří. Středověký keramický zvon z Plzně, In: *ZSM – Historie XVI*, 2002, s. 182–184.
- ORNA, Jiří. *Gotické a renesanční kachle ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2005.
- ORNA, Jiří. Drobná středověká figurální keramická plastika z Plzně. *Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností*, 2006, č. 3–4, s. 206–208.
- ORNA, Jiří et al. *Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století*. Praha: Ivan Fojt v nakl. Scientia, 2011.
- PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2013, s. 31–54.
- PROFANTOVÁ, Naďa a PROFANT, Martin. Archeologie a historie aneb „jak vykopávat dějiny?“ In: *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*. Praha, 2003, s. 239–250.
- SYCHRA, Jan a SCHENKOVÁ, Jana. Pijavice České republiky na počátku 21. století. *Živa* [online], 2009, roč. 57, č. 6, s. 267–270 [cit. 10.9.2023]. Dostupné z: <http://ziva.avcr.cz/files/ziva/pdf/pijavice-ceske-republiky-na-pocatku-21-stoleti.pdf>.
- ŠIROKÝ, Radek, NOVÁČEK, Karel a KAISER, Ladislav. Zapomenutá Plzeň. Počátky města pod přemyslovským hradem. In: *Archeologické rozhledy LVI*, 2004, s. 798–827.
- ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 26–28.
- THEODORAKOPOULOU, Katerina a KARAMANOU, Marianna. Human paleopathology during the stone age. *Archives of the Balkan Medical Union* [online], vol. 55/4, s. 676–683. [cit. 20.3.2023]. Dostupné z: <https://umbalk.org/wp-content/uploads/2020/12/15.HUMAN-PALEOPATHOLOGY-DURING-THE-STONE-AGE.pdf>.
- TŘEŠTÍK, Dušan. K poměru archeologie a historie, In: *Archeologické rozhledy LIII*, 2001, s. 357–361.

Sbírka Junowicz v Náprstkově muzeu: otázka provenience¹

2. Část

Helena Heroldová, Marion Devigne

The Junowicz Collection in the Náprstek Museum: the Problem of Provenance Part 2.

Abstract: *This case study deals with the possible provenance of ancient jade objects in the collection of the Náprstek Museum. They are part of the property of the Junowicz family in Teplice that was confiscated in 1946. The second part of the study deals with Roman Junowicz as a naval officer in China during the Boxer Uprising of 1899–1901.*

Keywords: WW2 confiscated properties, Boxer Uprising, China, Náprstek Museum

V roce 1947 přešla do Náprstkova muzea sbírka více jak dvě stě předmětů z Číny, které byly konfiskovány na základě Benešových dekretů v bytě ve Vrchlického ulici č. 6 v Teplicích-Šanově, obývaném rodinou Romana Junowicze, bývalého námořního důstojníka rakousko-uherského námořnictva. Mezi konfiskovanými předměty se nacházel nábytek, porcelán, plastiky buddhistických božstev a umělecko-řemeslné výrobky, které vynikaly kvalitním zpracováním.² Mezi nimi byl i starobylý vyhlížející kruhový disk z nefritu, nefritová plaketa ve tvaru stočeného draka a plochý kruhový „náramek“.³ Tyto tři artefakty působí v porovnání s ostatními předměty spíše nenápadně. Evropského diváka mohly upoutat snad jen proto, že dva z nich nesou dekory draka. Avšak tím, že se vymykaly předmětům, které lze v podobných soukromých sbírkách obvykle najít, vzbudil jejich původ pozornost autorky této studie.

Nefrit, z něhož jsou tyto tři předměty zhotoveny, se hojně používal v Číně již od starověku. Byl neobvykle ceněn pro svůj vzhled a vlastnosti, a to až tak, že v rituálních a filozofických textech byly jeho kvality, zejména tvrdost, lesk a houževnatost při opracování, přirovnávány k charakteru vznešeného muže. Ve starověku se z něho vyráběly obřadní předměty,

šperky, ale i luxusní užitkové zboží a později napodobeniny kopírující archaické artefakty, které čínští učenci sbírali jako starožitnosti.⁴ Nefrit a jemu vizuálně podobný jadeit, které se oba v čínštině nazývají *jū* (yu 玉) patří k materiálům, které si v čínské kultuře dodnes udržují vysokou hodnotu. Evropané si však k němu cestu nacházeli postupně.⁵ Evropská sběratelství se s předměty z nefritu mohli seznámit již na přelomu 19. a 20. století. V té době se nefrit stal oblíbeným drahým kamenem v evropském šperkařství. Antropolog a kulturní historik Berthold Laufer (1874–1934), který se mimo jiné zabýval šperkařskými materiály v tradiční Číně, se věnoval nefritu jako součásti náboženských představ v čínském starověku v díle *Jade: a study in Chinese archaeology and religion* (1912). Opíral se hlavně o práce z období dynastie Sung (Song, 960–1279), kdy se rozvíjel zájem čínských učenců o sběratelství a studium starožitností.

V čínském fondu Náprstkova muzea se nachází jen pár předmětů z nefritu, včetně podobného disku s dekorem draka, který byl však zakoupen Náprstkovým muzeem až v roce 1989.⁶ V Junowiczově sbírce se tak nacházejí hned tři nefritové předměty, které navíc musely být získány na počátku 20. století nebo v jeho prvních desetiletích.

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/19.II.d, 00023272).

2 Seznam předmětů, z 21. 1. 1947. Složka Junowitzová, Dokumentace původců sbírek, Náprstkovo muzeum. Tento seznam čítal 129 položek, dohromady 244 předmětů. V současné době lze určit 131 inventurních čísel patřících této sbírce.

3 Seznam předmětů, 21. 1. 1947. Složka Junowitzová, Dokumentace původců sbírek, Náprstkovo muzeum. Inv.č. 17019 (disk s motivem draka na dřevěném podstavci), inv. č. 17032 (plaketa ve tvaru stočeného draka) a inv.č. 17389 (náramek). Viz Obr. 4, 5, 6. Předmět zvaný „náramek“ byl takto nazván v seznamu konfiskovaného majetku.

4 RAWSON, Jessica. *Chinese Jade. From the Neolithic to the Qing*. London: The British Museum Press, 1995.

5 SHAW, Andrew. *Jade Life: An Englishman's Love Affair with China's National Treasure*. Hong Kong: Earnshaw Books, 2021.

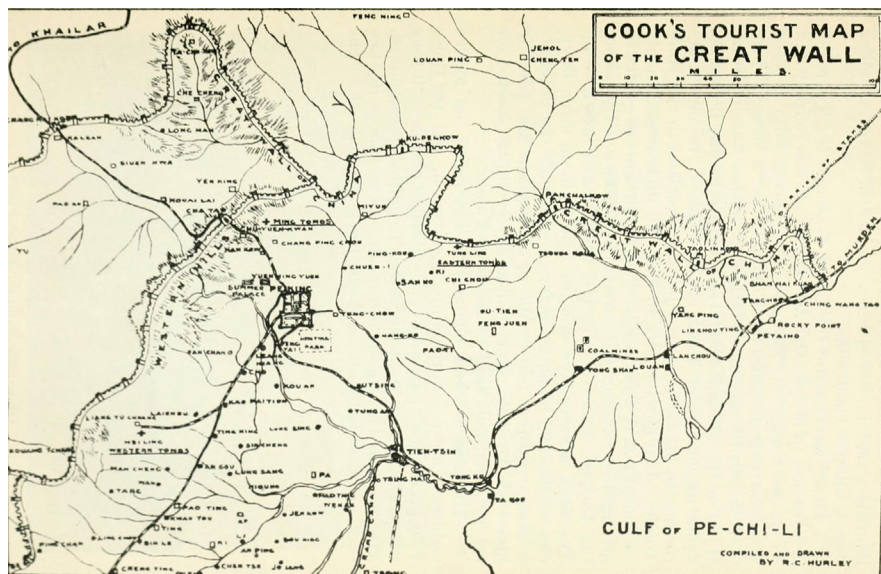
6 Z předmětů kvalitního zpracování uvedme například další disk s dekorem draka, zakoupený roku 1989 od soukromé osoby (inv.č. A19337), nebo háček k upevnění opasku

Mgr. Bc. Helena Heroldová, Ph.D.

Náprstkovo muzeum
asijských, afrických
a amerických kultur
Národní muzeum
helena.heroldova@nm.cz

Marion Devigne

University of Cambridge, UK
marion.devigne@outlook.com

Obr. 1 Mapa Pekinga a okolí. Vyznačena je Velká čínská zeď. Vlevo nahoře se nachází město Kalgan. Severně nad Pekingem jsou křížkem označeny Mingské hrobky (Ming Tombs). V blízkosti leží město Nan-kchou (Nan Kow). Šanghaj: Thomas Cook Ltd., 1917.

s dekorem draka (A4531), zakoupený v roce 1966 v síti obchodů Klenoty. Určení stárých těchto předmětů je problematické. Viz HEROLDOVÁ, Helena. *Stříbrná a modrá: šperky z Číny v Náprstkově muzeu*. Praha: Národní muzeum, 2021, s. 54, 55, 57.

7 Korespondence, Místní správní komise Teplice-Šanov Náprstkovo muzeum, 10. 8. 1946. Složka Junowiczová, Dokumentace původců sbírek, Náprstkovo muzeum.

8 HEROLDOVÁ, Helena. *Sbírka Junowicz v Náprstkově muzeu: otázka provenience*, 1. část. Muzeum, 2022, 60/1, s. 28–39.

9 Vojenské kariéře Romana Junowicze se detailně věnuje první část studie, HEROLDOVÁ, Helena. *Sbírka Junowicz v Náprstkově muzeu: otázka provenience*, 1. část. Muzeum, 2022, 60/1.

10 KOČVAR, Jan. *Rakousko-uherské aktivity v Číně, 1894–1914. Disertační práce*. Praha: FF UK, 2012, s. 72.

11 Ibidem, s. 110.

12 Ibidem, s. 110–114.

13 Ibidem, s. 4, 20, 77, 119. *Rakouští Habsburkové bránili svoji střední Evropu před osmanskými Turky a nesnažili se o koloniální pronikání mimo Evropu. Koloniální snahám*

Úřední korespondence, která se týká konfiskace v Teplicích v roce 1947 a pohybu této sbírky v Náprstkově muzeu během následujících let, představuje cenný zdroj informací, neobsahuje však dokumenty, které by se vztahovaly k původu předmětů. Jedinou zmínku představoval dopis Místní správní komise v Teplicích-Šanově z roku 1946, který zmiňoval, že předměty získal kapitán Junowicz na svých cestách, snad přímo v Číně.⁷ Otázka, kde a jakým způsobem Roman Junowicz svoji sbírku nabyt, však zůstala otevřená. Nejpravděpodobnější je, že předměty nakupoval na trhu se starožitnostmi v Evropě či od jiných sběratelů, případně se na budování sbírky podílela finančně dobře zajištěná rodina manželky. I tak je však možné nabídnout jako možnou hypotézu ke vzniku sbírky pobyt Romana Junowicze v Číně v roce 1900. Zda mohl jako mladý důstojník v té době získat některé starožitnosti, je pouhou spekulací, přímá zkušenost s čínskou kulturou však jeho sběratelství mohla ovlivnit.

První část studie věnovaná Junowiczově sbírce se vedle její charakteristiky a popisu průběhu konfiskace v roce 1947 zabývala životem Romana Junowicze a též jeho rodinou.⁸ Shrňme jen, že Roman Junowicz se narodil 5. října 1875 v Černivcích na dnešní Ukrajině v německy mluvící rodině středoškolského profesora. Vstoupil do rakousko-uherského vojenského námořnictva, kde působil od roku 1892 až po rok 1918, kdy se stal fregatním kapitánem. V roce 1906 se oženil s Elsou, pocházející z rodiny bratří Grohmannů, kteří působili v textilním a v uhelném průmyslu v západních Čechách. Manželům se narodila

dcerka a syn. Po první světové válce, poté co ukončil svoji kariéru v námořnictvu, se Roman Junowicz stal majitelem cihelny. S manželkou žil ve vile v Teplicích, mnoho času však trávil na Istrijském poloostrově, kde též vlastnil vilu a kde zemřel roku 1933 ve věku padesáti sedmi let.

Druhá část této práce se obrací ke krátkému období jeho kariéry, kdy se dostal jako mladý námořní důstojník do Číny. Tato koincidence je velmi zajímavá, vzhledem k tomu, že sbírka konfiskovaná v teplickém bytě obsahovala řadu artefaktů, které bychom neočekávali u sběratelů, kteří byli obvykle zaměřeni na esteticky působivé či exotické a výstavně předměty. Bylo by však chybné bez bližšího zkoumání interpretovat působení mladého Junowicze v Číně tak, že již tam zajisté některé předměty získal. Přesto však by autorka ráda upozornila na to, že v době Boxerského povstání, kdy Junowicz sloužil v Pekinga, se mnohé cenné předměty z majetku mandžuských šlechtických rodů a z chrámů a paláců zničených během povstání snadno dostávaly do majetku příslušníků německých, rakousko-uherských, britských, francouzských a dalších vojsk a odtud dále do soukromých, ale i muzejních sbírek.

Roman Junowicz v době Boxerského povstání

V druhé polovině roku 1900 a během roku 1901 Roman Junowicz sloužil jako praporčík (Linien-Schiffs-Fähnrich)⁹ na chráněném křižníku třídy Zenta, SMS Aspern, který byl vyslán do Číny podpořit osmičlennou alianci koloniálních mocností v době Boxerského povstání.

Boxerské povstání probíhalo v letech 1899 až 1901. Na konci 19. století, kdy Čína již po několik desetiletí čelila pronikání koloniálních mocností, se značným problémem pro čínskou administrativu stalo působení křesťanských misionářů. Přícházeli „nezváni a nevitáni“, vůči čínským úřadům vystupovali arogantně a ovlivňovali obyvatelstvo.¹⁰ Obtíže činili i úředníkům cizích mocností v Číně. Nedbali jejich doporučení zachovávat opatrnost při pohybu na čínském venkově mimo území,

kde žili příslušníci cizích zemí.¹¹ V provincii Šan-tung východně od Peking, kde ležely mezinárodní přístavy a působili zahraniční obchodníci, vojáci a misionáři, si křesťanští misionáři nárokovali ochranu pro sebe i pro své konvertity, čehož využívaly zločinecké živly, kterých se místní vesničané báli. Aby beztrestně mohly páchat zločiny, nechávaly se pokřtít, neboť císařští úředníci se proti misionářům a konvertitům obávali zasahovat. Venkované také neměli v oblibě cizí obchodníky, kteří dováželi určité zboží, například textil, čímž podlamovali domácí výrobu, na níž byli vesničtí výrobci existenčně závislí.¹² Ve vesnických oblastech tak propuklo hnutí příslušníků tajné náboženské společnosti, posléze nazývané cizinci „boxery“. Pocházeli z nižších vrstev, živil se jako potulní komedianti a drobní zloději a praktikovali bojová umění, díky čemuž věřili, že jsou schopni velké fyzické síly. Různá náboženská hnutí byla v Číně po staletí obvyklým jevem a zejména ve venkovském prostředí se sektám a tajným spolkům dařilo. Toto hnutí však bylo vedeno odporem ke všemu cizímu a novému, ke křesťanskému náboženství, misionářům a cizincům, a částečně též proti vládnoucí mandžuské dynastii, která byla etnicky nečínskému původu. Ke konci roku 1899 se boxerské jednotky přesunuly ze Šan-tungu směrem k centru říše Peking. Na jaře roku 1900 se v okolí rozhořely lidové bouře a v červnu 1900 bylo město obsazeno, přičemž boxeri pobíjeli cizince a čínské křesťany. V srpnu na žádost cizích vyslanců zasáhla alianční vojska osmi západních mocností – Velké Británie, Rakousko-Uherska, Francie, Německa, Itálie, Japonska, Ruska a Spojených států. Na přelomu roku 1900 a 1901 probíhala mezi císařskou vládou a představiteli cizích mocností jednání o příměří a v září 1901 byl podepsán tak zvaný Boxerský protokol, v němž se poražená císařská vláda zavázala k řadě finančních a politických ústupků.

Rakousko-Uhersko se podílelo na jednáních k urovnání vztahů mezi císařskou Čínou a cizími mocnostmi, i když jeho zájmy v Číně nebyly významné a obchodní

kontakty byly zanedbatelné, ani se nepokoušelo na rozdíl od jiných evropských mocností o koloniální zábory.¹³ Rakousko-uherská námořní a vojáci netvořili početně velký kontingent, účastnili se ale bojů v obležených pekingských cizineckých čtvrtích a trestních a průzkumných expedic, přičemž jejich nasazení bylo velením aliančních armád vždy oceňováno jako vzorné.¹⁴

Expedice Cao-lin-cchun

Dne 3. listopadu dostalo rakousko-uherské vojenské velení zprávu od dvou čínských obchodníků, že ve vesnicích jižně od Peking řadí boxerští rebelové v počtu asi třiceti až čtyřiceti mužů. Den na to vrchní velení armády nařídilo operaci k jejich zneškodnění. Oddíl námořní pěchoty pod velením poručíka Heinricha Sajize¹⁵ ve složení čtyř důstojníků, dvou kadetů, 120 mužů pěchoty spolu s německým jezdeckým oddílem o dvaceti mužích opustili Peking 5. listopadu. Po dvouhodinovém pochodu dosáhli oblasti vesnice Cao-lin-cchun (Zaolincun 枣林村), která se dnes nachází na jižním předměstí Peking, kde se ukrývaly boxerské bandy. Vesnici obklíčily dvě čety, jedna vedená Romanem Junowiczem. Vesničané nekladli odpor a vesnice byla večer obsazena. 34 osob bylo zajmuto. Ráno dalšího dne poručík Sajiz prováděl výslechy. Tři vůdci boxerů, mezi nimi i starosta vesnice, byli zastřeleni. Vojska v 8:15 opustila vesnici.¹⁶

Expedice Kalgan

Rozsáhlá vojenská operace, které se účastnili také němečtí a italští námořníci o celkovém počtu asi 1400 mužů se

Obr. 2 Peking, Mingské hrobky. Původní popis: Eingang zu den Gräbern der berühmten Ming-Dynastie (1368–1644) bei Peking. Die sog. Totenallee auf der die Särge der Kaiser bis zu den Mausoleen am Fuss der Berge im Hintergrund getragen wurden. Autor neznámý, Peking, 1900. Sbíрка Bundesarchiv, Bild 137-000520.

neprála ani geografická poloha Rakousko-Uherska s poměrně odlehlými přístavy na Jadranu. Rakousko-Uhersko však zvažovalo získat v Číně námořní základnu nebo obchodní přístav.

14 Z Rakousko-Uherska se účastnila čtyři válečná plavidla a asi 1600 námořníků. Padlo sedm mužů. WINTERHALDER, Theodor Ritter von. *Kämpfe in China: Eine Darstellung der Wirren und der Beteiligung von Oesterreich-Ungarns Seemacht an ihrer Niederwerfung in den Jahren 1900–1901*. Wien und Budapest: A. Hartleben's Verlag, 1902, s. 511, 512, 515, 520. KOČVAR, Jan. Op. cit. 2012, s. 167, 171. KOČVAR, Jan. *Germany and the Boxer Uprising in China*. *West Bohemian Historical Review*, 2015, VI/2, s. 158–162. Počet těchto expedic se liší podle různých autorů. Jednalo se v řadě o desítky expedic v okolí hlavního města, od čtyřiceti do sedmdesáti.

15 Theodor Winterhalder uvádí jeho jméno v podobě Heinrich Seitz, viz WINTERHALDER, Theodor Ritter von. Op. cit., s. 511.

Obr. 3 Váza. Cloisonné.
Výška 43,8 cm, průměr
ústí 20,4 cm. Čína, dynastie
Čching (1644–1911)
Rodina Junowiczových,
Teplice, konfiskát 1947.
Náprstkovo muzeum,
inv.č. 18978.

odehrála na pohraničním území u města Kalgan, dnes zvaného Čang-fia-kchou (Zhangjiakou 張家口). V té době asi sedmdesát tisícové město představovalo důležité obchodní spojení Číny s Mongolskem a též s carským Ruskem. Operaci velel německý hrabě Maximilian hrabě Yorck von Wartenburg.¹⁷ Během tří týdnů od 12. listopadu do 4. prosince 1900 urazila vojska přibližně pět set kilometrů v neobyčejně

obtížných povětrnostních a terénních podmínkách.¹⁸ Cílem bylo opatřit dostatečné zásoby potravin pro vojsko před tuhou pekingskou zimou.¹⁹ Zároveň operace patřila mezi trestní expedice, kterých alianční vojska provedla v období konce roku 1900 a počátku roku 1901 několik desítek.²⁰

Výprava začala shromážděním mezinárodního sboru v Te-šeng-men (Deshengmen 德胜门, dnes severozápad Pekingu nedaleko dnešní Pekingské univerzity), který se vydal na sever na sedmihodinový pochod do Ša-che (Shahe 沙河). Zde byl rozbit tábor na noc a byl ustanoven velitel etapy, Wenzel Kubelka. Na ukázkou síly byl obsazen dům místního starosty, který uprchl. V domě byly nalezeny zbraně. Dům byl vypálen, čemuž přihlížel shromážděný dav obyvatel. Město bylo potrestáno peněžní pokutou. Obyvatelé měli za povinnost každý den dodávat skopové maso, kuřata, vejce a krmivo pro koně. Do týdne museli obstarat deset volů, dvacet mul a deset vozů. Wenzel Kubelka, který si byl vědom toho, že vydrancované město nemá prostředky, zvolil smířlivou taktiku a vyhlásil odklad finančního trestu.²¹ Zároveň vyslal své muže do okolí Ša-che, aby rekvírovali potraviny. Takto se podařilo získat další voly, ovce a vozy s uhlím. Vesničané posílali vojákům košíky s vejci a sladkostmi. 15. listopadu se část vojska vydala na pochod na sever směrem ke Kalganu, přičemž následovala císařské čchingské jednotky, které tudy již prošly. Podmínky pochodu byly velmi tvrdé. Počasí se značně měnilo. Teplota přes den kolísala, dosahovala až patnácti stupňů, při zatažené obloze však náhle klesala pod nulu. K tomu se přidávaly sněhové bouře s prachem. Po menších potyčkách cestou se vojska dostala ke Kalganu, ohraničenému rozvalinami Velké zdi, které se skládalo z opevněného centra a rozsáhlých předměstí. Místní obyvatelé nebyli z příchodu jednotky nadšeni, a vojáci se proto usadili v nedalekém chrámu.²² 23. listopadu se vojska obrátila k cestě zpět směrem na Peking, poté co byly získány dostatečné zásoby a nepřátelská vojska nebyla v dohledu. Postup

byl naplánován tak, aby vojska dorazila do Pekingu 4. prosince.

Průběh a výsledek expedice se setkaly u velení s příznivým ohlasem. Poručík Sajiz ohlásil velitelství, že činnost velitelů etap Kubelky a Junowicze byla příkladná. Generálmajor von Gayl se též vyjádřil pochvalně a Wenzel Kubelka a Roman Junowicz obdrželi za své působení během expedice vojenská vyznamenání.²³

Roman Junowicz byl velitelem etapy ve městě Nan-kchou (Nankou 南口). Jeho úkolem bylo zrekvírovat v okolí dostatečné zásoby potravin pro jednotky vracující se z Kalganu. 14. listopadu Junowicz nařídil obyvatelům města odevzdat zbraně, přičemž vyhlásil přísné tresty při neuposlechnutí. Dne 1. prosince obdržel příkaz k pochodu do vesnice Siao-chung-men (Xiaohongmen 小红门), kterou měl spolu s italskými oddíly obklíčit a prohledat, neboť se tam měli skrývat vůdci boxerských jednotek. Během pochodu se od místních Číňanů dozvěděl, že dva boxerští vůdci uprchli do města Tchaj-pching-čuan (Taipingzhuang 太平莊). Nechal městečko obklíčit a oba boxery zajal. Poté co rakousko-italská jednotka dorazila do Siao-chung-men, dal Junowicz vypálit domy dvou boxerských vůdců, protože v nich byly nalezeny zbraně. Požadoval po vesnici finanční trest, který však vesničané nemohli splnit. Dal tedy zničit místní chrám a nařídil zastřelit dva zatčené příslušníky boxerů. Poté se oddíl vrátil do Nan-kchou.²⁴

Dalším úkolem Romana Junowicze bylo zřídit obytné prostory pro polního maršála Waldersee, který si přál navštívit nedaleký areál císařských hrobek dynastie Ming (Ming 明, 1368–1644) a Velkou zeď. V této oblasti se odehrávala řada menších vojenských akcí a v dobovém tisku se objevovaly názory, že by bylo dobré císařské hrobky zničit jako trest za řádění boxerských jednotek a ničení křesťanských hřbitovů.²⁵ Zničení areálu císařských hrobek by bezesporu byl zásadní válečný akt vzhledem k hluboké symbolice, kterou toto místo má v čínské historii.

Areál hrobek císařů dynastie Ming se rozkládá asi 40 kilometrů od centra Pekingu.

Dnes je znám jako Třináct mingských hrobek, Ming Š'-san ling (Ming Shisan ling 明十三陵), a patří na seznam světového dědictví UNESCO.²⁶ Hrobky, k nimž vede sedm kilometrů dlouhá cesta lemovaná sochami ochránců v podobě fantastických zvířat, úředníků a vojáků, se nacházejí v krajině, která byla vybrána tak, aby vyhovovala tradičnímu učení geomancie, tedy aby údolí s vodními toky bylo obklopeno horami, které by hrobky chránily před zlými silami. V době, kdy se zde pohybovala alianční vojska, toto místo zdaleka nepřipomínalo nádherný historický monument, jímž je dnes. I tak však byl kulturní význam Mingských hrobek Evropanům znám.

Válečný lup a Boxerské povstání

V době působení aliančních vojsk včetně německých a rakousko-uherských v Peking a jeho okolí byly do Evropy vyvezeny mnohé kulturní artefakty, které byly nakoupeny od prostředníků nebo prostě uloupeny v opuštěných chrámech a palácích a jež jsou dnes uloženy v evropských muzejních i soukromých sbírkách. Období Boxerského povstání však nebylo prvním obdobným činem.

Obr. 4 „Náramek.“ Kámen jü (nephrit). Průměr 7,8 cm, výška 3,9 cm. Čína, datace nejasná. Rodina Junowiczových, Teplice, konfiskát 1947. Náprstkovo muzeum, inv.č. 17389. Tak zvaný „náramek“, jak je popsán v Seznamu předmětů z roku 1947, vzhledem i dekorem připomíná chung (cong), dutý předmět zevnitř kruhového a zvenčí čtvercového tvaru. Cchungy se nacházejí již mezi neolitickými památkami a zhotovovány byly po celou dobu čínské historie, a to nejen z kamene, ale i z jiných materiálů, například z porcelánu. Jeho původ a význam však dodnes nejsou zcela objasněné, patří však mezi kulturní předměty, kterým byla v tradiční Číně vždy dáвана velká vážnost.

16 Detailní popis operace, WINTERHALDER, Theodor Ritter von. Op. cit., s. 510–522, a dále LEHNER, Georg a LEHNER, Monika. Österreich-Ungarn und der „Boxeraufstand“ in China.

Obr. 5 Disk na dřevěném podstavci, s dekorem v archaickém stylu: na jedné straně dva draci, na druhé stylizovaná oblaka. Kámen jü (nephrit), dřevo. Průměr 9,2 cm, výška celková 16,2 cm Čína, datace disku nejasná, podstavec 19./20. stol. Rodina Junowiczových, Teplice, konfiskát 1947. Náprstkovo muzeum, inv.č. 17019.

Innsbruck: StudienVerlag, 2002, s. 414–415.

17 V noci na 27. listopadu 1900 velitel expedice plukovník Maximilian Graf Yorck von Wartenburg (1850–1900)

V souvislosti s koloniálním pronikáním evropských mocností do Číny je dodnes palčivým problémem vyrabování a vypálení paláce Jüan-ming-jüan (Yuanmingyuan 圓明園) v roce 1860 v době druhé opiové války. Ruiny paláce, který byl postaven v první polovině 18. století, se dnes nacházejí nedaleko Pekingské univerzity v severozápadní části města, v 19. století se však rozkládal za městem.²⁷ Dne 6. října 1860, kdy anglická a francouzská vojska postupovala na Peking, okupovala palác, zapálila jej a vyrabovala. O tři dny později bylo vydáno nařízení, že naloupené předměty musí být odevzdány, aby mohly být v aukci předány nejprve důstojníkům

a posléze i nižším vojenským šaržím. Tento postup byl zvolen nejen ve snaze regulovat chování okupačních vojsk, ale i jako veřejné ponížení císařské Číny, jejíž umělecké skvosty byly veřejně vydražovány.²⁸ Řada předmětů z paláce Jüan-ming-jüan se stala součástí muzeí hlavně v Londýně a v Paříži.

V období Boxerského povstání měla britská armáda také vypracovaný postup aukcí naloupeného majetku, čímž se mělo zabránit nekontrolovanému loupení. Naloupené artefakty byly sepisovány a byla určena jejich cena, přičemž tento systém bral v úvahu výši finanční odměny podle vojenského ranku. Aukce se pořádaly na půdě britské legace v Peking. Probíhaly šest dní v týdnu a byly navštěvované občany jiných států i čínskými obchodníky.²⁹

Mnohé předměty šly v podstatě ihned z ruky do ruky.³⁰ Informace německého konzula z října 1900, že umělecké předměty se prodávají po celém městě a mnohá díla již byla zcela zničena, vedla k cestě německého orientalisty Friedricha Wilhelma Karla Müllera (1863–1930) do Peking, odkud podal zprávu o způsobu, s jakým se s uměleckými a kulturními předměty během Boxerského povstání zacházelo. V Peking pobýval mezi 6. dubnem a 13. zářím 1901 a nakupoval předměty pro Etnologické muzeum v Berlíně.³¹ Müller navštěvoval paláce, chrámy, císařské archivy a svatyně v místech císařských hrobek, které byly obsazeny cizími armádami.³² Povšiml si, že bohatě zdobené chrámy byly značně poničené a vyloupené jak Číňany, tak cizinci.³³ Prostory Paláce Purpurové záře C'-kuang-ke (Ziguangge 紫光閣), který tvořil část širšího areálu Zakázaného města a kde sídlilo velení několika aliančních armád včetně německých vojsk pod velením maršála Waldersee, byly vyloupeny a mnohá umělecká díla se dnes nacházejí v řadě především německých muzeí.³⁴ Válečná kořist jako predátorská akumulace majetku v době války byla od dávných dob nejen součástí, ale i příčinou ozbrojených konfliktů. Soukromé i organizované plenění a rabování (looting) zahrnuje

rozmanitou škálu činností, které se výrazně liší co do stupně organizace, rozsahu a záběru a které jsou nesené různými motivacemi, z nichž mnohé se navzájem prolínají.³⁵ Loupení není ani ve válečných situacích automatické. Vyžaduje určité podmínky, které je umožňují, a zároveň souhru bezprostředních a strukturálních faktorů.³⁶ Takto je možné vytvořit určitou typologii rabování od ekonomického po symbolické a strategické. Ekonomické rabování zahrnuje prosté nabytí zásob k okamžité spotřebě či k pozdějšímu zužitkování či prodeji. Trofejní či symbolické vede k získání předmětů se symbolickou hodnotou a strategické je součástí širšího politického a vojenského záměru.³⁷ V 19. století se v Evropě po napoleonských válkách objevily mezi politiky myšlenky, že účast na válečném loupení odvádí vojáky od vojenských akcí a zneprátluje civilní obyvatelstvo na válečném území, zatímco by s nimi vojska měla spíše udržovat dobré vztahy. Zároveň se v době vzepětí nacionalistických myšlenek a vytváření národních států projeví názory, že je třeba ochraňovat historické a umělecké předměty v knihovnách, muzeích a galeriích. Tím se předměty kulturní hodnoty vyčlenily z obecně pojatého majetku a zacházení s nimi v době války se stalo základem mezinárodních smluv.³⁸ Haagské úmluvy upravovaly způsob vedení válek, přičemž úmluva z roku 1899 o obyčejích války pozemní zakazuje plenění dobytých míst. Zajisté by bylo zjednodušující klást rovnítko mezi obdobím Boxerského povstání v Číně a vznik Junowiczovy sbírky. Jak již bylo řečeno, není jasné, kdy během svého života Roman Junowicz svoji sbírku nashromáždil, ani není zřejmé, nakolik se na jejím vzniku a podobě podíleli další rodinní příslušníci. Přesto však stojí za úvahu možnost, že se Roman Junowicz seznámil během svého působení v Pekingu s tradiční čínskou kulturou a Boxerské povstání jako zásadní historická událost, jíž byl svědkem v poměrně mladém věku, jej určitým způsobem ovlivnila, například i ve výběru předmětů do své sbírky, které by jiní sběratelé bez této zkušenosti mohli

snadno opominout. Na mysli máme především tři nenápadné předměty z nefritu, které jsou na jednu stranu zhotoveny z materiálu, který je v Číně od dávných dob velice ceněn, na druhou stranu by však v nich evropský sběratel, nepřilíš znalý jejich skutečné historické a kulturní hodnoty, mohl vidět spíše jen nezajímavé řezby v kameni. Ocenit by je dokázal jen znalec čínské kultury a je otázkou, zda jím Roman Junowicz díky své zkušenosti v Číně mohl být.

Literatura

- BULLING GUTKIND, Anneliese. Archeological Excavation in China, 1949–1966. *Expedition*, 1972, 14/4, s. 2–12.
- DANDOLO, Ignazio. A Modern Anabasis: The Official Diary of Colonel Garioni, the Commander of the Italian Contingent in China (1900–1901). *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 1991, 78, s. 317–335.
- EVANS, Richard J. Art in the Time of War. *The National Interest*, 2011, 113, s. 16–26.
- HEROLDOVÁ, Helena. Sběrka Junowicz v Náprstkově muzeu: otázka provenience, 1. část. *Muzeum*, 2022, 60/1, s. 28–39.
- HEROLDOVÁ, Helena. *Stříbrná a modrá: šperky z Číny v Náprstkově muzeu*. Praha: Národní muzeum, 2021.
- KOČVAR, Jan. Germany and the Boxer Uprising in China. *West Bohemian Historical Review*, 2015, V/2, s. 121–167.
- KOČVAR, Jan. *Rakousko-uherské aktivity v Číně, 1894–1914*. Disertační práce. Praha: FF UK, 2012.
- KRAUS, Richard Curt. The Repatriation of Plundered Chinese Art. *The China Quarterly*, 2009, 199, s. 837–842.
- LAUFER, Berthold. *Jade: a study in Chinese archaeology and religion*. Chicago: Anthropological series, 1912.
- Obr. 6** Plaketa ve tvaru draka. Kámen jü (nefrit). Délka 24,3 cm. Čína, datace nejasná. Rodina Junowiczových, Teplice, konfiskát 1947. Náprstkovo muzeum, inv.č. 17032.
- zemřel na následky otravy oxidem uhelnatým. Nahrazen byl Georgem Gustavem svobodným pánem von Gayl (1850–1927). KOČVAR, Jan. Op. cit. 2012, s. 167. LEHNER, Georg a LEHNER, Monika. Op. cit., s. 426.
- 18** Ibidem, s. 430.
- 19** Ibidem, s. 416.
- 20** Během těchto expedic byly pobity desítky čínských obyvatel, přičemž tento postup pod velením polního maršála Waldersee byl kritizován politiky i v dobovém tisku. KOČVAR, Jan. Op. cit. 2015, s. 158–162. Polní maršál Alfred Ludwig Heinrich Karl Graf von Waldersee (1832–1904), nejvyšší velitel mezinárodních expedičních sil v Číně nahradil barona Clemense von Kettelera, který reprezentoval Německo od roku 1899 a byl zavražděn v Pekingu 20. června 1900. Maršál Waldersee dorazil do Pekingu 17. října 1900 a působil zde do 3. června 1901.
- 21** LEHNER, Georg a LEHNER, Monika. Op. cit., s. 416–418.
- 22** Ibidem, s. 423, 426.
- 23** Ibidem, s. 650–651. Roman Junowicz dostal Vojenskou záslužnou medaili (Militärverdienstmedaille am Bande des Militärverdienstkreuzes).
- 24** Operace Kalgan, viz LEHNER, Georg a LEHNER, Monika. Op. cit., s. 415–430.
- 25** Ibidem, s. 427. Ignazio Dandolo uvádí ve své studii o činnosti italské kontingentu v době Boxerského povstání, že v červnu 1900

se ve francouzských novinách *Le Temps* objevil článek s návrhem, aby západní vojska zničila císařské hrobky.

Francouzské velení vojsk nicméně obdrželo rozkazy okupovat císařské hrobky. Touto myšlenkou se měl zabývat i maršál von Waldersee. V pozadí této strategie byla představa o tom, jak důležité jsou hrobky předků v čínské kultuře, kterou Evropané získali z děl dobových odborníků a cestovatelů. Viz DANDOLO, Ignazio. *A Modern Anabasis: The Official Diary of Colonel Garioni, the Commander of the Italian Contingent in China (1900–1901)*. *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 1991, 78, s. 330–331. *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser* dne 27. září 1900 uvedl: „We can't for the life of us see why all the Imperial tombs that can be got at near Peking should not be blown up“ v odvetu za poničené hroby Evropanů. Ten samý týdeník 6. října uveřejnil zprávu o německé a britské okupaci „západních císařských hrobek“ u I-čou (Yizhou 易州).

26 Dnes jsou otevřeny tři z hrobek k prohlídkám turistů. Archeologický výzkum ve všech hrobkách dosud neproběhl. V letech 1956 až 1957 probíhal archeologický průzkum hrobky císaře Wan-li 萬曆 (Wanli, 1563–1620), v níž byly nalezeny rakve císaře a jeho dvou manželek. BULLING GUTKIND, Anneliese. *Archeological Excavation in China, 1949–1966*. *Expedition*, 1972, 14/4, s. 12.

27 KRAUS, Richard Curt. *The Repatriation of Plundered Chinese Art*. *The China Quarterly*, 2009, 199, s. 837–842.

28 MEREWETHER, Charles. *Looting and Empire*. *Grand Street*, 2003, 72, s. 87–88.

29 1900: The Auction of loot in Peking during the Boxer Rebellion, commented by Christine Howald. *Translocations. Ikonographie: A collection of commented image sources on cultural heritage relocations since*

LEHNER, Georg a LEHNER, Monika.

Österreich-Ungarn und der „Boxeraufstand“ in China. Innsbruck: StudienVerlag, 2002.

LEVERENZ, Niklas. From Berlin to Beijing. F.W.K. Müller and the Acquisition of Chinese Art in 1901. *Monumenta Serica: Journal of Oriental Studies*, 2018, 66/2, s. 465–506.

LEVERENZ, Niklas. The Looting of the Winter Palace in Peking in 1900–1901. *Journal for Art Market Studies* [online], 2002, 2 [cit. 22.4.2021]. Dostupné z: <https://fokumjams.org/index.php/jams/article/view/122/215>.

MACGINTY, Roger. Looting in the Context of Violent Conflict: A Conceptualisation and Typology. *Third World Quarterly*, 2004, 25/5, s. 857–870.

MEREWETHER, Charles. *Looting and Empire*. *Grand Street*, 2003, 72, s. 82–94.

RAWSON, Jessica. *Chinese Jade. From the Neolithic to the Qing*. London: The British Museum Press, 1995.

SHAW, Andrew. *Jade Life: An Englishman's Love Affair with China's National Treasure*. Hong Kong: Earnshaw Books, 2021.

WINTERHALDER, Theodor Ritter von. *Kämpfe in China: Eine Darstellung der Wirren und Der Beteiligung von Österreich-Ungarns Seemacht an ihrer Niederwerfung in den Jahren 1900–1901*. Wien und Budapest: A. Hartleben's Verlag, 1902.

Archivní prameny

Složka Junowitzová, Dokumentace původců sbírek, Náprstkovo muzeum

Internetové zdroje

The China Crisis. *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser* (1884–1942) [online], 6.11.1900 [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/article/singfreepressb19001106-1.2.5>.

Tit for Tat. *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser* (1884–1942) [online], 27.9.1900 [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/article/singfreepresswk19000927-1.2.10>.

1900: The Auction of loot in Peking during the Boxer Rebellion, commented by Christine Howald. *Translocations. Ikonographie: A collection of commented image sources on cultural heritage relocations since antiquity* [online], 8.7.2019 [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://transliconog.hypotheses.org/kommentierte-bilder-2/1900-the-auction-of-loot-in-peking-during-the-boxer-rebellion>.

antiquity [online], 8.7.2019 [cit. 1.10.2023]. Dostupné z: <https://transliconog.hypotheses.org/kommentierte-bilder-2/1900-the-auction-of-loot-in-peking-during-the-boxer-rebellion>.

30 LEVERENZ, Niklas. *From Berlin to Beijing. F.W.K. Müller and the Acquisition of Chinese Art in 1901.* "Monumenta Serica: Journal of Oriental Studies", 2018, 66/2, s. 465.

31 Ibidem, s. 465–506.

32 Ibidem, s. 471, 474.

33 Ibidem, s. 473.

34 LEVERENZ, Niklas. *The Looting of the Winter Palace in Peking in 1900–1901.* *Journal for Art Market Studies*, 2002, 2. LEVERENZ, Niklas. Op. cit. 2018.

35 MAC GINTY, Roger. *Looting in the Context of Violent Conflict: A Conceptualisation and Typology.* *Third World Quarterly*, 2004, 25/5, s. 859.

36 Ibidem, s. 861.

37 Ibidem, s. 866–868.

38 EVANS, Richard J. *Art in the Time of War.* *The National Interest*, 2011, 113, s. 18.

Šmoulové – Magický svět

Veronika Nirnbergová

recenze

Smurfs – The Magical World

Výstava nebo přesněji „Dobrodružný zábavně vzdělávací park Šmoulové – Magický svět“ na brněnském výstavišti je natolik rozsáhlá, že její podrobné recenzování by vydalo na několik obsáhlých článků. Tento text se proto bude věnovat jen několika bodům, které se pro vytvoření dojmu z návštěvy staly pro mě klíčovými. Návštěvu tohoto výstavního projektu hodnotím zcela subjektivně z pohledu matky, tety, učitelky základní školy, vystudované muzejní pedagožky, doktorandky výtvarného oboru a také člověka, jehož dětství nezůstalo šmouly nedotčené.

Rozpačité navození atmosféry

Dobrodružný park je svým tématem i povahou očividně cílen především na dětskou skupinu návštěvníků, resp. rodiny s dětmi. Dospělé návštěvníky zřejmě zaujme několik informací v úvodním filmu, např. kdy a jak vlastně šmoulové vznikli. Děti však úvodní film příliš nezaujal. Zmínka, že se diváci „zmenší“ a navštíví svět šmoulů, ve mně vzbudila velká očekávání. Představa, že následně vstoupíme do tunelu, kde se kolem nás budou běžné věci, zvířata či rostliny zvětšovat a vyvolají v nás tak dojem, že my se zmenšujeme, však zůstaly liché. Tento „wow efekt“ tvůrci dobrodružného parku nevyužili. Škoda. Na poměření velikosti (dětských) návštěvníků se šmouly sice tvůrci na začátku putování dobrodružným parkem mysleli, ale dát polibek Šmoulince, která k tomu vybízela, nemělo čtyřleté dítě šanci. Prostou stoličku by rodiče postávající okolo Šmoulinky s fotoaparáty zřejmě ocenili (Obr. 1).

Měli jsme poznat šmoulí svět, nebo se přímo šmouly stát? Proměna by jistě nabyla nového zážitkového rozměru, kdyby každé dítě u vstupu dostalo na hlavu bílou šmoulí čepici. Skvěle však zafungovalo promítání číhající čarodějovy kočky, která na nás vyskakovala u myši díry, ve které jsme se jí schovávali (Obr. 2).

Aktivizace návštěvníka?

Pro děti je připravena přírodovědná stezka s deseti úkoly. U vstupu dítě dostane graficky velmi zdařilou hrací kartu, na které nalezne pohádkové vyobrazení půdorysného plánu výstavy. Na kartě jsou znázorněné nejen jednotlivé místnosti s hlavními tématy a označením deseti zastavení, ale je zde také vymezené místo pro nasbírání deseti výřezů různých děrovačů. Po absolvování celé trasy s úkoly a procvaknutí všech deseti bílých polí obdrží dítě u východu z výstavy malou odměnu. Oceňuji, že součástí odměny je památeční diplom se jménem dítěte. V jiných ohledech však byla stezka zklamáním.

Zastavení měla podobu panelu s textem o chování v lese a záchraně planety a za splnění úkolu se považovalo přečtení poučení. Za celou návštěvu jsem bohužel nespatriila jediné dítě (a vlastně ani dospělého), které by text zaujal natolik, že by ho delší dobu soustředěně četlo. Aktivizace dětského návštěvníka v rámci stezky pro děti byla z mého pohledu v podstatě nulová.

Chtěli-li autoři zachovat textový koncept zastavení, mohli například využít komiks nebo obrázkové čtení (malé obrázky nahrazující vybraná slova v textu). Vzhledem k obrovskému počtu (dětských) návštěvníků není snadné realizovat individuální zážitková stanoviště, nicméně jistě by bylo možné téma šmoulů i ochrany lesa využít na stanovištích atraktivněji. Děrovačky na stanovištích, kterými si děti mohly označit svoji kartu, navíc fungovaly velmi špatně.

Jak by se asi celkový zážitek dětí změnil, kdyby jim bylo vždy s konkrétním šmoulou představeno jedno téma, rozvíjena nějaká dovednost. Spolu se Silákem by děti mohly posílit tělesnou složku, u Koumáka zapojit představivost a jemnou motoriku třeba při konstrukci kuličkové dráhy. Nespočet aktivit se nabízí u Mlsouna a Malíře. Domnívám se, že dětem otevřených šmoulích domečků mohlo být

Mgr. Veronika Nirnbergová
Katedra výtvarné výchovy
Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého
v Olomouci
veronika.nirnbergova01@
upol.cz

co do počtu víc a také mohly být využity interaktivněji. A to vše třeba na pozadí tématu ochrany lesa.

Zbytná tma

Dalším tmavým bodem výstavy, do slova a do písmene, je skutečnost, že od vstupu až po východ je velmi tlumené osvětlení. Tento fakt by beze sporu vhodně doplňoval místnost znázorňující začarovaný les, případně obydlí čaroděje Gargamela. Avšak šmoulí vesnička, která by patrně měla kopírovat tu ze seriálu hrající všemi barvami, by snad sklídila u dětí větší úspěch, kdyby nebyla zahalena do přítmi (Obr. 3).

Věřím, že v očích dětí bych místo ostychu a nejistoty, které zřídka dokonce vedly k odmítání návštěvy interiérů fantasticky vyhotovených šmoulích domečků, našla mnohem větší úžas a nadšení. Snad šlo v době mé návštěvy jen o několik málo případů, kdy dítě místnost pouze proběhlo tiskajíc mamčinu ruku.

Osobně jsem čekala prostor zářící pestrými barvami, které na mě budou volat ze všech stran už od vchodu do místnosti, nikoliv že budu muset umně vytvořené květiny na záhonech mezi domečky v přítmi – s trochou nadsázky – „hledat“. Vařící kotel Taťky Šmouly nebo digitálně změněný obličej návštěvníka do šmoulí podoby jako by vlivem tlumeného osvětlení zůstaly na pozadí zájmu některých dětí.

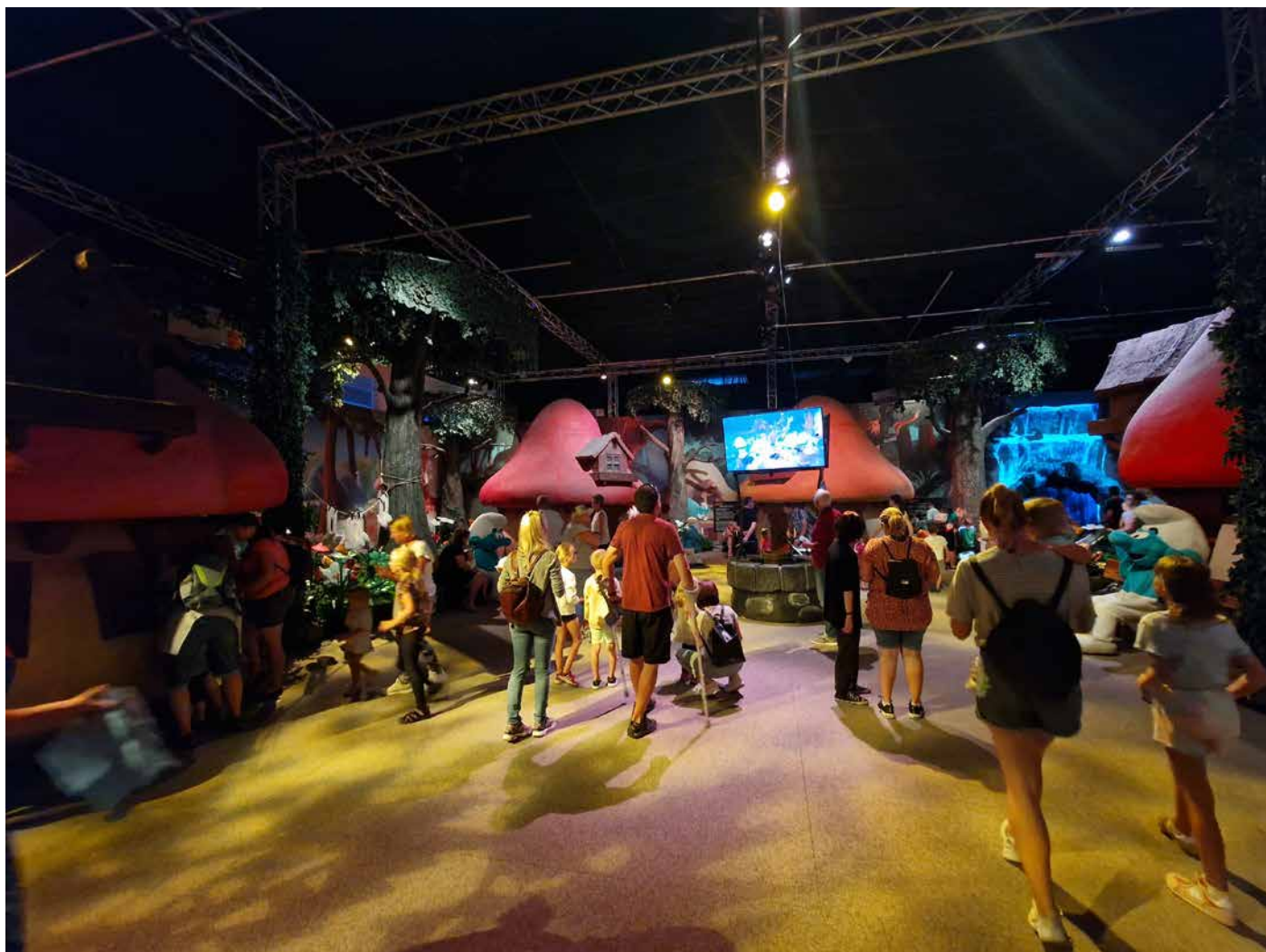
Čáp a model vesnice na jedna mínus

Z pozorování reakcí návštěvníků hodnotím jako velmi zdařilou tu část výstavy, která nabízí prostřednictvím virtuální reality let na čápo (Obr. 4). Jakmile usednete na sedadlo svým tvarem připomínající hřbet čápa a nasadíte si příslušné brýle, jako šmoula letíte nad pohádkovou krajinou z Gargamelova domu do šmoulí vesničky. Stojí za to zhlédnout asi pětiminutový let celý, protože je pro návštěvníka připraveno potěšující vyvrcholení. Prostor disponuje padesátkou míst pro návštěvníky, kterým se ochotně věnuje personál. Chyběla mi pouze instrukce (ať už ústní, nebo psaná na panelu), že příběh má vyústění. Nejedna návštěvník se z ptačí perspektivy pokochal krajinou pod sebou a brýle předčasně odložil.

O vzbuzení velkého zájmu dětí se postaral také model šmoulí vesničky (Obr. 5). Jako na dlani se návštěvníkovi ukáže necelá dvacítká šmoulích domečků, kterým do šera svítí okénka. Uprostřed mezi domečky se šmoulové právě baví na párty. K tanci, hře na hudební nástroje a jiné zábavě jim svítí barevné lampiony. Celá scéna je opravdu dechberoucí. Jen škoda, že děti z nízkého stupínku okolo modelu vidí přes sklo spíš zastíněnou část domečků. Stěží je přehlédnou až do centra dění, aby si mohly každou postavičku dosyta detailně prohlédnout (Obr. 6).

*Obr. 1. Dětský návštěvník se snaží políbit Šmoulíku.
Foto: Veronika Nirnbergová,
27. 7. 2023.*

*Obr. 2. Gargamelův kocour Azrael číhá u myší díry na návštěvníky.
Foto: Veronika Nirnbergová,
27. 7. 2023.*

Obr. 3: Pohled do šmoulí vesničky připravené pro návštěvníky.
Foto Veronika Nirnbergová,
27. 7. 2023.

Obr. 4. Návštěvnice si zkouší prostřednictvím virtuální reality let na čápovi.
Foto: Veronika Nirnbergová,
27. 7. 2023.

Aktivita „navíc“ zaujaly

Spíše pozitivnímu dojmu z návštěvy šmoulího parku velkou mírou přispěly aktivity, které by mohly být považovány pouze za doplňkové. V prvním patře děti jezdily na „koních“, v autíčkách, na odrážedlech. K dispozici jim byla stavebnice Lego či omalovánky a také velký areál s balonky a prolézačkami. Je třeba ocenit personální zabezpečení atrakcí. (Pomíňme, že instrukce k tvorbě vlastní pohyblivé kresby byly pro rodiče nejasné a ani přivolaný personál si s obsluhou přístroje nevěděl rady.) Venku pak děti mohly vyzkoušet několik nafukovacích hradů, mlhoviště nebo se ve velkém bazénu jednotlivě povozit na lodičkách s ručním pohonem. Zde i uvnitř výstavy byly vítaným zpestřením postavy šmoulů, kteří, coby lidé v perfektních kostýmech, se s dětmi zdravili a ochotně fotili.

Zamyšlení s odstupem času

Jelikož jsem nerada kritická k práci jiných, přemítám o návštěvě šmoulího parku

znovu a znovu. I zpětně zavítám na doprovodný web (smoulovebrno.cz) a snažím se odhalit, co jsem třeba při návštěvě nepostřehla. První zklamání se dostaví vzápětí se slovy „dobrodružný zábavně vzdělávací park“. Myslím, že jediné, co se mnou doprovázené děti naučily, bylo, jak velcí šmoulové jsou. A bohužel ani „dobrodružství o záchraně přírody“ nemohu považovat za „napínavé“, jak se v srpnu 2023 snaží téma uvést informační článek na smoulovebrno.cz (Šmoulové – Magický svět).

S překliknutím na vstupenky si vzpomenu na související finanční výlohy. Fronta u pokladny sice nebyla neúnosná, ale vybavím si podivení moje i kolemstojících, že za nákup vstupenky online vynaložíte stejné finance jako u pokladního okénka. Dle mých zkušeností bývá nákup vstupenek online mírně zvýhodněn. Nepřísluší mi hodnotit, jak organizátoři stanovili výši vstupného a že dítě má vstup zdarma pouze do tělesné výšky 80 cm. Osobně však považuji peníze vynaložené

za vstupné (PO – PÁ: 280 Kč/osoba, SO – NE: 320 Kč/osoba) mírně převyšující zážitek z návštěvy tohoto „zábavně vzdělávacího parku“.

V krátké době jsem na brněnském výstavišti navštívila tři výstavy a musím konstatovat, že i v ostatních dvou případech („Titanic“, „Tutanchamon“) moje očekávání založené pouze na reklamě v mnohém

předčilo realitu. Těším se, že snad další výstavní projekt budu moci hodnotit pozitivněji.

Použité zdroje

Šmoulové – Magický svět [online], [cit. 20. 8. 2023]. Dostupné z: <https://www.smoulovebrno.cz>.

*Obr. 4: Návštěvnice si zkouší prostřednictvím virtuální reality let na čápovi.
Foto: Veronika Nirnbergová, 27. 7. 2023.*

*Obr. 5. Model šmoulí vesničky.
Foto: Veronika Nirnbergová, 27. 7. 2023.*

*Obr. 6. Dětský návštěvník si prohlíží model šmoulí vesničky.
Foto: Veronika Nirnbergová, 27. 7. 2023.*

Zpráva z konference Orbi Pontes: Komunikační přístupnost programů kulturních institucí a zprostředkování kulturní tvorby lidem se sluchovým handicapem

Magdalena Šenovská

semináře
a konference

Nezisková organizace Orbi Pontes, zaměřující svou činnost na osvětu v oblasti sluchového postižení a odstraňování komunikačních bariér směrem k neslyšícímu publiku, uspořádala i letos na konci září vzdělávací a kulturní festival Týden komunikace osob se sluchovým postižením. Ten probíhá již od roku 2012 a prostřednictvím kulturních institucí a neziskových organizací nabízí program, kterým se pokouší zviditelnovat široké veřejnosti svět neslyšících lidí.

Týden komunikace osob se sluchovým postižením bývá tradičně zahájen tematickou konferencí – letos orientovanou na přístupnost kulturních projektů neslyšícím návštěvníkům. Odborné setkání se uskutečnilo 22. září v Magenta Experience Center v obchodním centru Arkády Pankrác. Vystoupily na něm zástupkyně neziskových organizací i paměťových institucí, které představily své projekty z nejrůznějších kulturních oblastí (divadlo, tanec, umělecké překlady, muzea, knihovny), jež cílí na neslyšící publikum. Komunikační přístupnost nebyla pouze hlavním tématem příspěvků, ale rovněž se promítla do způsobu jejich zprostředkování veřejnosti. Všechny vstupy řečníků byly simultánně tlumočeny z/do českého znakového jazyka (ČZJ) a přepisovány do textové podoby titulků.

Konferenci zahájili moderátoři Markéta Outratová a Josef Sekáč, kteří po krátkém úvodu předali na dálku slovo třem přednášejícím – Veronice Broulíkové z Ateliéru divadlo a výchova pro Neslyšící (DVN) na JAMU a Radce Kulichové a Veronice Slámové z divadelního spolku OUKEJ. Ty se ve společném příspěvku zaměřily na aktivity připravované lidmi s poruchami sluchu (nejen) v Brně. Nejprve byl představen bakalářský a magisterský obor Ateliér divadlo a výchova pro Neslyšící na JAMU, založený v roce 1992,

jenž představoval první možnost studia na vysoké škole pro neslyšící studenty. Na podporu umělecké a vzdělávací činnosti studentů DVN založili absolventi divadelní spolek OUKEJ (zkratka pro: oči, uši, komunikace, edukace, jazyk), v rámci něhož mohli spolupracovat s Janáčkovou akademií múzických umění i po ukončení studia, a to především na tlumočení divadelních představení do českého znakového jazyka. Spolek se rovněž věnuje osvětové činnosti směrem ke slyšící veřejnosti – pořádá edukační workshopy, divadelní představení ve spolupráci slyšící a neslyšící herečky nebo interaktivní dramatický projekt Z pohádky do pohádky. Nakonec řečnice představily také spolek Hands Dance, jenž je součástí spolku OUKEJ, a který se zaměřuje na umělecké tlumočení do ČZJ. Jeho cílem je přiblížit a zprostředkovat zážitek z hudby a divadla neslyšícímu publiku.

Ve druhém příspěvku pohovořily Zuzana Hájková a Eva Radilová ze sdružení tlumočnicků a překladatelů KákátOO o uměleckém znázornění znakového jazyka a překladech uměleckých textů z českého do českého znakového jazyka. Velkou pozornost věnovaly vysvětlení rozdílů mezi českým a českým znakovým jazykem. Vzhledem k odlišné struktuře obou jazyků, je překlad z češtiny do ČZJ obzvláště náročný. Český znakový jazyk má na rozdíl od audio orálního českého jazyka povahu vizuálně motorickou – je vnímán zrakem a vyjadřovaný pohyby celého těla a mimikou. Pohyby a mimika v 3D prostoru jsou významovými nosiči a zprostředkovávají v komunikaci neslyšících to, co u slyšících zastává zvuk. Sdružení KákátOO navázalo na zkušenosti České komory tlumočnicků znakového jazyka, která přestala tlumočit texty z umělecké oblasti. Svou činnost soustřeďdí na překlady nejrůznějších uměleckých

**Mgr. Magdalena
Šenovská**

Centrum pro prezentaci
kulturního dědictví
Národní muzeum
magdalena.senovska@nm.cz

žánrů – poezie, divadelních představení, koncertů, odborných přednášek i speciálních tematických akcí (např. Pražská muzejní noc či Noc literatury).

Anna Pangráčová a Veronika Bočková představily ve svém příspěvku internetový portál Weblíčko, který svým obsahem cílí na neslyšící děti. Ty zde naleznou zásobárnu pohádek, bajek a básniček v českém znakovém jazyce, stejně jako příběhy podané formou storytellingu. Speciální pátou kategorií, úzce propojenou s identitou a kulturou neslyšících, představují tzv. videa visual vernacular, jež mají výrazně vizuální podobu a využívají 3D formy znakového jazyka. Cílem portálu je především zprostředkovat neslyšícím dětem zajímavý obsah edukačně-zábavnou formou. Videa jim mají pomoci rozšířit znakovou zásobu, stimulovat fantazii i emoce a celkově vést k osobnímu rozvoji. Všechna videa na internetovém portálu Weblíčko obsahují titulky, aby mohla být využívána širokou veřejností neslyšících. Dopolední blok příspěvků uzavřely Lucie Křešťanová z Centra pro dětský sluch Tamtam, zaměřující se na podporu rodin s neslyšícími či nedoslýchavými dětmi, a Kateřina Kosáková z partnerské organizace Informační centrum rodičů a přátel sluchově postižených, které posluchače seznámily se svými zkušenostmi z organizace kulturních akcí přístupných neslyšícím dětem i rodičům. Ačkoli se Centrum pro dětský sluch Tamtam primárně nezaměřuje na oblast kultury, pro své klienty v současnosti zprostředkovává nebo samo připravuje 10–15 kulturních akcí ročně. Vše začalo v roce 2000 hudebně-divadelním komponovaným pořadem plně tlumočeným do ČZJ v divadle ABC, kde se setkávali slyšící a neslyšící účinkující i diváci. Následně organizace navázala spolupráci na tlumočených představeních pro děti i dospělé s dalšími divadelními scénami. Vedle toho zajišťuje Tamtam tlumočení kulturně vzdělávacích akcí, jako jsou komentované prohlídky a lektorské programy v muzeích či zoologické zahradě. Kateřina Kosáková poté přiblížila doporučený postup pro realizaci zprostředkované akce do ČZJ.

Následující příspěvky Hany Rabasové z Centra architektury a městského plánování při Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy (CAMP) a Magdaleny Šenovské z Centra pro prezentaci kulturního dědictví při Národním muzeu se zaměřily na téma přístupnosti daných kulturních institucí s důrazem na neslyšící návštěvníky. CAMP nastoupil cestu k bezbariérovosti v roce 2019, kdy ředitel Adam Švejda oslovil Marianu Chytilovou, která instituci vypracovala komplexní koncepci přístupnosti včetně manuálů a školení pro zaměstnance. V současnosti je fyzický prostor přehledně značený a opatřený indukční smyčkou. Přístupné se pokouší být rovněž webové stránky, kde návštěvníci naleznou multimediálního průvodce v ČZJ s titulky. Aby se návštěvníci s poruchami sluchu dozvěděli o aktuálních akcích, u nichž probíhá tlumočení do znakového jazyka, navázal CAMP spolupráci s organizací Deaf Friendly, která informace efektivně distribuuje cílové skupině. Vedle komentovaných prohlídek jsou každý měsíc tlumočeny rovněž tři vybrané večerní pořady, jejichž záznamy jsou k dispozici na Youtube kanálu instituce. Magdalena Šenovská z metodického Centra pro prezentaci kulturního dědictví pohovořila o tom, jakými způsoby rozvíjí inkluzivní a bezbariérový přístup k návštěvníkům Národního muzea (NM). Představila nejprve pracoviště, které bylo zřízeno v roce 2005 pro komunikaci muzeí s publikem, a jeho komunikační kanály – webový portál Emuseum informující o aktuálním dění v oblasti muzejnictví a webové informační fórum Muzeum bez bariér zaměřené na práci s návštěvníky paměťových institucí, kteří mají specifické potřeby. Následně přednášející představila dosavadní projekty, jež vznikly díky systematické a dlouholeté spolupráci s komunitou neslyšících, jako jsou pravidelné komentované prohlídky výstav a expozic s rodilými mluvčími ČZJ, Pražská muzejní noc pro neslyšící, převádění online obsahu na webu muzea do přístupné podoby pro neslyšící a nedoslýchavé publikum či pozvánky v ČZJ, ale i novinky letošního roku (oslava Dne

ČZJ, Mezinárodní den archeologie pro neslyšící).

Příspěvek Evy Šťastné z Krajské vědecké knihovny v Liberci seznámil účastníky s projekty pro klienty s poruchami sluchu, za něž liberecká knihovna jako vůbec první knihovna obdržela v roce 2021 certifikát Handicap friendly ve vztahu k neslyšícím. Tento certifikát dokazuje, že je knihovna přístupná osobám se specifickými potřebami v maximální možné míře. Liberecká knihovna pořádá pro neslyšící klienty řadu aktivit tlumočených do ČZJ – přednášky, besedy, autorská čtení, ale i pravidelná školení dle požadavků z řad neslyšících (školení na iPadu, úpravu fotek, mapy a GPS, natáčení videí, chytré hodinky). Největší projekt Krajské vědecké knihovny v Liberci představuje jedinečný publikační formát, tzv. znakovníka, který kombinuje psaný text s ilustracemi a videozáznamy s překladem do ČZJ. V tomto formátu knihovna od roku 2016 vydává každý rok jeden titul, který předem pečlivě konzultuje. Znakovníky využívá neslyšící veřejnost i školy pro neslyšící děti.

Celodenní konferenci zakončily zástupkyňe spolku pro současný tanec Ostružina a taneční lektorky Barbora Látalová a Lucie Štádlerová, jejichž příspěvek se zaměřil na téma zprostředkování tance a zážitku z něj neslyšícím dětem. Na příkladu

projektu, do něhož byli zapojeni slyšící i neslyšící tanečnice a dětské publikum, autorky vyvrátily mýtus, že neslyšící lidé nechtějí či neumí tančit. V rámci příprav interaktivního tanečního představení Karneval zvířat pro rodiny s dětmi prošly slyšící tanečnice týdenním workshopem pod vedením neslyšícího tanečníka a performerů za přítomnosti překladatele z ČZJ. Díky odborné spolupráci pak v divadle Ponec vzniklo ojedinělé taneční představení pro neslyšící děti, v němž se stal znakový jazyk součástí choreografie. Významným aspektem představení je společný prožitek slyšících a neslyšících účinkujících.

Konference organizovaná spolkem Orbi Pontes splnila své cíle, neboť zprostředkovala možnost sdílení zkušeností s různorodou prací v kulturním prostředí směrem k neslyšícímu publiku. Díky setkání byly navázány nové kontakty, které účastníci plánují využít při vytváření přístupných akcí a programů ve svých kulturních institucích či jiných organizacích. Konference zároveň přinesla podnět ke zlepšení nabídky kulturních aktivit směrem k nedoslýchavému a ohluchlému publiku, u kterého se často zapomíná na skutečnost, že většinově neovládá český znakový jazyk. Je proto potřeba dbát na zajištění transkripce mluveného slova při komentovaných prohlídkách a textového přepisu znakového jazyka ve videích.¹

1 Odborné setkání bylo živě přenášeno a jeho záznam je volně dostupný na následujícím odkazu: https://www.youtube.com/watch?v=VYaclaHls&ab_channel=TKOSP.

Abstrakty publikovaných článků v němčině

Abstracts of Published Articles

in German Language

Abstrakta von publizierten Artikeln

in deutscher Sprache

Der Einfluss von Bildungsprogrammen auf die Einstellung von Schülern gegenüber der Antike und ihrer Darstellung in der Populärkultur

Können Bildungsprogramme die Einstellung von Schülern zu einem Thema beeinflussen? Zu diesem Thema wurde ein Experiment mit Grundschülern durchgeführt. Das Experiment bestand aus zwei Phasen: Im Juni 2022 wurde den Schülern ein Fragebogen vorgelegt, den sie ausfüllen sollten; die Forschungsgruppe nahm zuerst an einem Bildungsprogramm teil, das sich mit dem Alltagsleben im alten Rom befasste. Die andere Hälfte der Befragten, die nicht an dem Programm teilnahm, diente als Kontrollgruppe. Der Fragebogen erfasste die Einstellung der Schüler zur Antike, die wahrgenommene Bedeutung der Archäologie und ihre Verbindung zur modernen Geschichte, die Darstellung der Antike in der Populärkultur und stereotype Vorstellungen über sie. Die Forschungsgruppe evaluierte auch das Bildungsprogramm und den Nutzen der Exkursionen im Allgemeinen. In der zweiten Phase (November 2022) füllten die Schüler beider Gruppen nur den Teil über die Einstellungen zur Antike im Fragebogen aus. Anschließend wurden die Ergebnisse der beiden Gruppen analysiert und verglichen. Ein für die Forscherinnen überraschender Befund war, dass die Kontrollgruppe sowohl bei den Messungen im Juni als auch im November eine etwas positivere Einstellung gegenüber der Antike und ihrer Bedeutung zeigte, was auf verschiedene Faktoren zurückzuführen sein könnte, wie z. B. den aktuell im Unterricht behandelten Stoff, die Lehrmethoden der Lehrer

und andere Aktivitäten, an denen die Schüler teilnehmen und die während des Experiments nicht kontrolliert wurden. Es gab keine positiven Auswirkungen des Bildungsprogramms auf das Konsumieren von Medien mit antiken Themen (Bücher, Filme, Spiele, etc.). Ein leichter Unterschied ist in der Wahrnehmung der Bedeutung der Archäologie zu erkennen, wo die Forschungsgruppe eher zum Verständnis von Technik und Erfindungen neigt. Man kann spekulieren, ob sich hier der direkte Kontakt mit Repliken von archäologischen Objekten widerspiegelt. Ein signifikanter Unterschied zwischen der Kontroll- und der Forschungsgruppe besteht zum Beispiel im Wissenstest.

Schlüsselwörter: Schüler, Antike, Populärkultur, Einstellungen, Einfluss, Bildungsprogramm, Museum

Interpretation archäologischer Inhalte am Beispiel des Bildungsprojekts Epidemie–Pandemie–Archäologie im Westböhmischen Museum in Pilsen

Interpretation archäologischer Inhalte am Beispiel des Bildungsprojekts Epidemie–Pandemie–Archäologie im Westböhmischen Museum in Pilsen

Die Archäologie wird als interdisziplinäres Fach wahrgenommen und die Zusammenarbeit mit anderen wissenschaftlichen Disziplinen ist für sie selbstverständlich. Im Zusammenhang mit der Revision der Bildungsprogramme für Grund- und Mittelschulen in der Tschechischen Republik und der aktuellen Betonung des forschungsbasierten Unterrichts und des objektbasierten Lernens nimmt die Bedeutung der Zusammenarbeit von Archäologie und Pädagogik und Didaktik zu. Die neue

Richtung der Bildung betont die nicht-formale Bildung und die Zusammenarbeit mit Gedächtnisinstitutionen wie Museen, die alternative Bildungsorte darstellen. Die Programme des Westböhmisches Museums in Pilsen können ebenfalls als ein wichtiger Teil der Bildung und der Vermittlung von Informationen über Archäologie und Geschichte an die Öffentlichkeit betrachtet werden. Das Bildungsprogramm Epidemie–Pandemie–Archäologie, das im Zeitraum 2021–2022 entwickelt wurde, ist ein interdisziplinäres Projekt, das insbesondere Archäologie, Paläopathologie und Pädagogik miteinander verbindet. Das Projekt reagiert auf das aktuelle Thema der Pandemie und ist mit einigen der in Pilsen durchgeführten archäologischen Forschungen verbunden, insbesondere in den Gebäuden der Zweigstellen des Museums. Ziel des Programms ist es, Epidemien in einem breiteren historischen Rahmen von der Urzeit bis zur Gegenwart am Beispiel archäologischer Funde darzustellen, ihren historischen und kulturellen Kontext auf verständliche Weise zu präsentieren und den Teilnehmern eine aktive Teilnahme und Interaktion zu ermöglichen. Die Museumspädagogik spielt eine Schlüsselrolle bei der Vermittlung von Informationen aus der Archäologie an die Öffentlichkeit, indem sie in einem authentischen Umfeld arbeitet, die Präsenz von Originalfunden bietet und didaktische Instrumente für eine effektive Bildung entwickelt. Die Zielgruppe des Programms sind Grund- und Mittelschüler sowie mehrjährige Gymnasien.

Schlüsselwörter: Archäologie, Didaktik, Pädagogik, Epidemie, Pandemie

Die postkoloniale Wende in dem Museumswesen

Die postkoloniale Debatte, die seit den 1980er Jahren geführt wird, hat zahlreiche Disziplinen und Bereiche der Geistes- und Sozialwissenschaften erfasst. Der Bereich der Gedächtnisinstitutionen bildet dabei keine Ausnahme. In den letzten Jahrzehnten haben sich in der Museumswissenschaft

(oder in den Museen) eine Reihe von Methoden entwickelt, die auf die postkoloniale Wende reagieren und darauf abzielen, diese Institutionen mit ihrer kolonialen Vergangenheit zu versöhnen. Im tschechischen Umfeld stellt die Auseinandersetzung mit dem Kolonialismus bzw. dessen Einfluss eine Randströmung dar. Postkoloniale Ansätze, die zu einer Dekolonisierung des Denkens führen, werden eher in der zeitgenössischen Kunst angewandt und finden in Museumskreisen wenig Resonanz. Ziel dieser Studie ist es daher, postkoloniale Ansätze in dem Museumswesen im Allgemeinen vorzustellen und dann, am Beispiel des Náprstek-Museums, ihre Anwendung im tschechischen Umfeld zu zeigen.

Schlüsselwörter: Orientalismus, Postkolonialismus, postkoloniale Wende, Náprstek-Museum, Dekolonisierung

Die Junowicz-Sammlung im Náprstek-Museum: die Frage der Provenienz, Teil 2

Diese Fallstudie befasst sich mit der möglichen Provenienz mehrerer alter Jadeobjekte in der Sammlung des Náprstek-Museums, die Teil der Beschlagnahmung der Familie Junowicz aus Teplitz im Jahr 1946 waren. Der zweite Teil der Studie befasst sich mit der Tätigkeit von Roman Junowicz als Marineoffizier in China während des Boxeraufstandes 1899–1901.

Schlüsselwörter: Beschlagnahmungen, Boxeraufstand, China, Náprstek-Museum